Zabaan

Ki Tabah-kaariyaa'n

Musannif

Saeed bin Wahf al-Qahtani (Hafizahullah)

Mutarjim

Maulana Abdur Rahman Aamir (Hafizahullah)

Tehzeeb o Nazar e Saani

Shaikh Muhammad Muneer Qamar (Hafizahullah)

Roman Translitration

Rehan Syed Barey

https://archive.org/details/@rehan_syed_barey

Fehrist

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

Translitrators Note:

بِسْمِ اللهِ ، اَلْحَمْدُ لِلّٰه وَالْصَّلَاةُ وَالْسَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ ، وَعلیٰ آلِهِ وَصَحْبِهِ اَجْمَعِیْن. اَمَّا بَعْدُ:

Allah Subhanahu wa Ta'ala ne insaan jin nemato'n se nawaaza hai un mein se ek (1) azeem nemat "zabaan" hai. Insaani jism ka ye chota shia aqaaed uzv[1] agar neki aur bhalaai ke kaamo'n mein istemaal ho to jannat ka raasta ban jaata hai aur agar buraai aur gunaaho'n ke liye istemaal ho to jahannam ki taraf kheench kar le jaata hai. Shaikh Saeed bin Wahf al-Qahtani ﷫ ne apni kitaab jo arbi mein likhi gai thi, jiska naam: 'آفَاتُ اللِّسَانْ فِيْ ضَوْءِ الْكِتَابِ وَالْسُّنَّةِ' isi khatarnaak uzv ki buraiyo'n aur uske rok-thaam, ilaaj aur talaafi par ek (1) qeemti tohfa hai. Jiska aasan urdu tarjuma Maulana Abdur Rahman Aamir ﷮ ne khoobsoorti ke saath mukammal kiya. Jahan kaheen koi kotaahi reh gai use Shaikh Muhammad Muneer Qamar Hafizahullah ne nazar-e-saani ke dauraan durust kar diya. (فَجَزَاهُمُ اللّٰهُ خَيْرًا)

Allah Ta'ala farmata hai: 'وَقُلْ لِّعِبَادِیْ یَقُوْلُوا الَّتِیْ هِیَ اَحْسَنُ ؕ'

Aur Mere Bando'n Se Keh Deejiye Ke Wo Baat Kahe'n Jo Ahsan Ho. (Surah al-Isra: 53 [Ahsan-ul-Kalaam, Darussalam Edition])

Rasool Allah ﷺ ne farmaya: 'مَنْ صَمَتَ نَجَا' *"Jo khamosh raha usne najaat paai"* (Tirmizi: 2501; Allama Albani ne As-Sahiha mein ise riwayat kiya hai: 535 aur farmaya: Iski sanad Sahih hai. [Islami Kutub Khana edition, Takhreej: Haafiz Khalid Salafi])

Zabaan ki buraaiyo'n ke zikr ke saath-saath Allah Ta'ala ne farmaya:

یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوْا كَثِیْرًا مِّنَ الظَّنِّ ؗ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَّلَا تَجَسَّسُوْا وَلَا یَغْتَبْ بَّعْضُكُمْ بَعْضًا ؕ اَیُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ یَّاْكُلَ لَحْمَ اَخِیْهِ مَیْتًا فَكَرِهْتُمُوْهُ ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَّحِیْمٌ ﴿۱۲﴾

Aye Imaan Waalo! Bahut Si Badgumaniyo'n Se Bacho, Bila-shubha Baaz Badgumaniyaa'n Gunaah Hain. Aur Tum Ek-doosre Ki Jaasoosi Na Karo Aur Na Tum Mein Se Koi Doosre Ki Gheebat Kare, Kya Tum Mein Se Koi Ye Pasand Karta Hai Ke Wo Apne Murda Bhai Ka Gosht Khaae. To (zaahir hai ke) Tum Use Napasand Karte Ho, Aur Allah Se Daro, Beshak Allah

---

1

Bahut Tauba Qubool Karne Waala, Nihayat Rahem Karne Waala Hai. (Surah al-Hujraat: 12 [Ahsan-ul-Kalaam, Darussalam Edition])

Is kitaab mein zabaan ki buraiyo’n ko Quran-o-Hadees ki raushni mein bayan karti hai, jaise Gheebat, chughli, jhoot, fahsh-goi, fuzool baat mein waqt ko zaaya karna waghaira.

Qaaraeen se meri guzaarish hai ke is kitaab ko sirf padhne ke liye nahi balke amal ke liye uthaae’n, apni roz-marra guftagu ko sharai paemaane par parkhe’n, is kitaab ke ilm ko apne ahl ayaal aur dost-ahbaab tak pohonchaaen.

Is roman edition mein maujood tamaam Qurani aayaat ko https://quranwbw.com/ se liya gaya hai, aur ahadees aur aqwaal ke arbi matan ko urdu pdf dekh kar type kiya gaya hai. Is kitaab mein 70 se bhi kam aise alfaaz the jo aam-bol-chaal mein kam istemaal hote hain, un alfaaz ka aam mafhoom usi page ke footnote section mein “T:” ke saath shaamil kiya gaya hai.

Double-check karne ke bawujood bashari taqaze ki wajah se agar kaheen ghalati nazar aajaae ya is roman transliteration ke mutaalliq koi mashwara ho to neeche maujood email par contact keejiye. rehan.hse@live.com

Isi tarah mazeed roman script mein islami kutub free mein download karne ke liye neeche maujood link par click keejiye.

https://archive.org/details/@rehan_syed_barey

Aap se adaban guzaaarish hai ke is kitaab ko padhne ke baad doosro’n ke saath sawaab-e-jaariya ki niyyat se zaroor share keejiye. Allah meri is koshish ko meri aur logon ki islaah aur ukhrawi kamyaabi ka zariya banaae aur qubool farmaae. Aameen

وَصَلَّى اللهُ عَلٰى نَبِيِّنَا مُحَمَّد وَاٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ وَسَلَّم.

Duaao’n ka taalib,

Rehan Syed Barey

Riyadh, Saudi Arabia

June 24, 2025 - 28 Dhul Hijja 1446

Taqdeem:

اِنَّ الْحَمْدَ لِلّٰهِ ، نَحْمَدُهُ ، وَنَسْتَعِينُهُ ، وَنَسْتَغْفِرُهُ ، وَنَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُوْرِ أَنْفُسِنَا ، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا ، مَنْ يَّهْدِهِ اللّٰهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ ، وَمَنْ يُّضْلِلْ فَلَا هَادِيَ لَهُ ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيْكَ لَهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُوْلُهُ. اَمَّا بَعْدُ:

Qaraeen-e-Kiraam! Assalamualaikum wa Rahmatullahi Wabarakatuh!

Zabaan aur aankh do (2) aise aazaa-e-jism hain ke jin se be-shumaar gunaah sarzad hote hain, hatta ke aankho'n aur nigaaho'n par control karne ka hukm dete hue Allah Ta'ala ne irshad farmaya hai:

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ ۭ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰۗىِٕكَ كَانَ عَنْهُ مَسْـُٔوْلًا ۝٣٦

Aur Jis Baat Ka Aapko Ilm Hi Nahi Uske Peeche Na Lage'n, Beshak Kaan, Aankh Aur Dil, In Mein Se Har Ek (1) Ki Baabat Sawaal Kiya Jaaega. (Surah al-Isra: 36)

Aur Nabi-e-Akram ﷺ ne apne biraadar-e-amzaad[1] aur damaad Hazrat Ali رضي الله عنه se mukhatib ho kar farmaya tha:

يَا عَلِيُّ! لَا تُتْبِعِ النَّظْرَةَ النَّظْرَةَ ، فَاِنَّ لَكَ الْأُوْلَى وَلَيْسَتْ لَكَ الْآخِرَةُ.

"*Aye Ali! Achaanak padne waali nigaah ke baad doosri nazar na daalo, pehli tumhe'n maaf hai aur doosri ka tumhe'n haq nahi*". (Sahih Sunan Abu Dawood: H2149; Tirmizi: H2777; Musnad Ahmad: H22991; Aafaat-e-Nazar ke naam se Allama Irshad-ul-Haq Asri حفظه الله ne mustaqil ek (1) kitaab likh kar shaaya ki hai)

Jahan tak taalluq hai zabaan ka to ye bahut chota sa magar bada hi khatarnaak purza hai, jiska andaaza isi baat se lagaya ja sakta hai ke sirf isi chote se purze se ① Gheebat. ② Chughli. ③ Allah o. ④ Rasool ﷺ par jhoot baandhna. ⑤ Aam logo'n par jhoot baandhna. ⑥ Jhooti gawaahi dena. ⑦ Jhoot bolna. ⑧ Kisi par tohmat-o-bothaan lagaana. ⑨ Jhoote khwaab bayan karna. ⑩ Gaali-galoch aur. ⑪ Fahsh-goi karna. ⑫ Ghairullah ki qasme'n khaana. ⑬ Logo'n ka mazaaq udaana. ⑭ Kisi ko kaafir-o-faasiq kehna. ⑮ Gaane gaana aur. ⑯ Haraam ashaar padhna waghaira, beshumaar gunaaho'n ka irtikaab hota hai.

---

[1] T: (برادرِ عمزاد) Chachazaad bhai, waalid ke bhai ka beta [RSB]

Yehi wajah hai ke Quran-o-Sunnat har do (2) mein se zabaan ki aafaat se bachne aur uski hifaazat par bada zor diya gaya hai, jiski tafseel to aap kitab mein padh lenge, lekin yahan ham ek (1) baat zikr kar dete hain ke Hazrat Uqba bin Aamir ﷠ ne Nabi-e-Akram ﷺ se sawaal kiya:

يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ مَا الْنَّجَاةُ.

"*Aye Allah ke Rasool ﷺ! Najaat kaise hogi?*".

Nabi ﷺ ne irshad farmaya:

اَمْسِكْ عَلَيْكَ لِسَانَكَ ، وَلْيَسَعْكَ بَيْتُكَ وَابْكِ عَلَىٰ خَطِيْئَكَ.

"*Apni zabaan qaabu mein rakho aur apne ghar mein tike rakho aur apni khataao'n pe aansu bahaya karo*". (Sahih Sunan Tirmizi: H2406)

Zabaan ki aafat se darne waalo'n mein se sirf Hazrat Abu Bakr Siddiq ﷠ ka waaqia hi dekh lae'n ke Hazrat Umar Farooq ﷠ Hazrat Abu Bakr Siddiq ﷠ ke yaha'n gae to dekha ke wo apni zabaan ko ghusse se kheench-peet rahe hain. Hazrat Umar ﷠ farmate hain: "*Allah Ta'ala aap ki maghfirat farmaae, rukiye!*" To Hazrat Abu Bakr Siddiq ﷠ ne farmaya: 'اِنَّ هَذَا اَوْرَدَنِیْ الْمَوَارِدِ' "*Isi ne mujhe bahut si halakaato'n mein mubtala kiya hai*". (Muwatta Imam Maalik: H1822; Sahih Targheeb wat Tarheeb: H2873)

Zer-e-nazar kitab mein aafaat-e-zabaan ka mufassal bayan hai ke jo ke Shaikh Saeed bin Wahf al-Qahtani ؒ ki taaleef hai, jiska tarjuma Shaikh Abdur Rahman Aamir Madani حفظہ اللہ ne kiya hai aur ye tarjuma maidaan-e-tasneef-o-tarjuma mein unka naqsh-e-awwal hai. Allah Ta'ala unhe'n aur hame'n mazeed taufeeq se nawaaze. Aameen

Is kitab ko hamare ahbaab ne Tauheed Publications, Bangalore ki taraf se shaaya karne ka iraada kiya to ye mujhe tarjume par nazar-e-saani ke liye di. Jabke Faazil mutarjim ke baqaul iske tarjuma-o-nazar-e-saani mein hamare baaz faazil ahbaab ne bhi unke saath ta-aawoon[1] kiya hai. Taaham is kitab ko nae sire se shaaya karne ke liye ham ne ise lafz-ba-lafz padha. Asal kitab ke saath tarjume aur takhribaat-o-hawaashi ka muwaazana[2] kiya to ye baat saamne aai ke: ① Matan ke baaz hisso'n ka

---

[1] T: (تَعَاوُن) Ek-doosre ki madad karna [RKT]
[2] T: (مُوازَنَه) Baraabari, andaaza karna, jaanchna, comparision [RKT]

tarjuma choota hua tha, use mukammal kiya, ② Takhribaat-o-hawaashi mein bahut saari cheeze’n kam thee’n, unhe’n mukammal kiya, ③ Baaz jagah hawaashi ka izaafa kiya, ④ Isi tarah kai deegar umoor bhi hain jin ke zikr se baat ko tool nahi dete. Jo shakhs pehle edition aur zer-e-nazar tabaa-at ka muwaazana karega wo waazeh taur par farq mehsoos kar sakta hai.

Allah Ta'ala se dua hai ke wo muallif-o-mutarjim aur raaqi samet is kitab ki tabaa-at-o-ashaa-at mein kisi bhi qism ka koi bhi ta-aawoon karne waale tamaam ahbaab ke is amal ko qubool farmaae aur duniya-o-aakhirat mein jaza-e-khair se nawaaze. Aameen

Is zer-e-nazar edition ki tabaa-at par *biraadaram* Rahmatullah Khan (Advocate) *azizam* Shahid Sattar (Engineer) aur unke saathi khaas taur par shukriya ke mustahiq hain.

تَقَبَّلَ اللّٰہُ مِنَّا وَ مِنْھُمْ صَالِحَ الْاَعْمَالِ وَ جَزَاھُمُ اللّٰہُ خَیْرًا فِیْ الْدُّنْیَا وَالْآخِرَۃِ.

Waalaikum Assalam wa Rahmatullahi Wabarakatuh,

Abu Adnan Muhammad Muneer Qamar Nawabuddin

Al Khobar, Saudi Arabia

Daaiya Mutaawin Makaatib Jaaliyaat (Al Khobar, Ar-Rakaat, Dammam, Dahraan)

Sep 12, 2023 Tuesday

www.mohammedmunirqamar.com

Arz-e-Mutarjim:

اِنَّ الْحَمْدَ لِلّٰهِ ، نَحْمَدُهٗ ، وَنَسْتَعِيْنُهٗ ، وَنَسْتَغْفِرُهٗ ، وَنَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُوْرِ أَنْفُسِنَا ، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا ، مَنْ يَّهْدِهِ اللّٰهُ فَلَا مُضِلَّ لَهٗ ، وَمَنْ يُّضْلِلْ فَلَا هَادِيَ لَهٗ ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهٗ لَا شَرِيْكَ لَهٗ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهٗ وَرَسُوْلُهٗ. اَمَّا بَعْدُ:

Allah Azzo Wajal insaan ka Khaaliq aur Maalik hai, usne insan ko paida kiya aur us par be-shumaar inamaat-o-ehsanaat farmaae, jin mein se ek (1) goyaai[1] aur maa-fiz-zameer[2] adaa karne ki azeem salaahiyat bhi hai jiska aala zabaan hai. Allah Ta'ala ka ye qanoon hai ke wo jise bhi koi quwwat-o-salaahiyat aur nemat ataa fermata hai use shutr-be-muhaar[3] aur kullu khud-mukhtar nahi banata ke wo jo chaahe aur jaise chaahe karta phire, balke use hudood-o-quyood aur qawaneen-o-zawaabit ka paaband karta hai, taake uski bandage aur itaa-at-o-farmabardaari ka imtihaan liya ja sake. Nek-o-badd, farmabardaar-o-nafarmaan mein tameez aur Rahman-o-shaitanke bande ka farq waazeh ho sake.

Isi azali[4] aur ghair-mutabaddil qanoon ke tahat Allah Ta'ala ne insan ko zabaan jaisi nemat ataa karke uske istemaal ke liye zaabte aur qanoon bhi muqarrar kar diye ke kahan zabaan ko kholna aur kahan band rakhna hai? Kin mawaaqe par usko kis-kis tarah se istemaal karna hai? Uska istemaal kaha'n waajib, kaha'n jaaiz aur kis jagah naajaaiz-o-haraam hai? Kaun si baat zabaan se nikaalna mufeed aur kaunsi zarar-rasaa'n hai? Ye sab baate'n Allah Ta'ala ne apne Rasool ﷺ ke zariye poori insaniyat tak pohoncha di hain (jin ki tafseel aap ko is kitaab mein milegi) taake log in qawaaid aur zaabto'n ke zariye apne nafa-o-nuqsaan ko maaloom karke unke mutaabiq amal kar sake'n.

Allah Azzo Wajal ki nemato'n mein se zabaan ek (1) azeem nemat hai jiske baghair insaan aur haiwaan mein koi farq baaqi nahi rehta hai, lekin aam taur par ye dekha gaya hai ke log is azeem nemat ka shukr adaa

---

[1] T: (گويائى) Bolchaar, baat-cheet, guftagu [RKT]
[2] T: (ما فى الضَّمِير) Jo kuch dil mein ho, dil ki baat, niyyat, iraada, khwaahish [RKT]
[3] T: (شُتُرِ بے مَہار) Be-nakeel oont jo aazaad aur le-lagaam hota hai, har qism ki paabandi se aazaad, be-lagaam, be-qaabu [RKT]
[4] T: (اَزَلى) Bohot puraana, qadeem [RKT]

karne ki bajaae usse najaaiz faaeda haasil karte hain aur uska istemaal un mawaaqe par karte hain jahan se Allah Ta'ala aur uske Rasool ﷺ ne mana farmaya hai. Is tarah kuch log daanista[1] taur par aur kuch na-daanista taur par zabaan ke ghalat istemaal se Allah Azzo Wajal aur Rasool Allah ﷺ ki nafarmani aur kufraan-e-nemat[2] ke murtakib ho kar apni aaqibat[3] kharaab kar lete hain aur you'n hamesha ke liye Allah ki naraazgi aur uske shadeed azaab ke mustahiq ban jaate hain.

Kaafi arsa se meri khwaahish thi ke is mauzoo par koi jaame kitab dekhne ka mauqa mil jaae magar nakaam raha, aakhirkaar Allah Azzo Wajal ne Jaamia Islamiya, Madina Munawwara mein husool-e-ilm ka mauqa ataa farmaya to wahan par Mohtaram Ash-Shaikh Saeed bin Ali Wahf al-Qahtani ki kitaab 'Aafaat al-Lisaan' dekhne ka mauqa mila. Dauraan-e-mutaala-a use bahut mufeed aur jaame paaya to us waqt se hi urdu-daan tabqa ke ifaada-e-ilmi[4] ki khaatir uske urdu mein tarjuma karne ka iraada kar liya, taake wo bhi is intihaai ahem mauzoo kar is behtareen kitab se mustafeed ho sake'n, jo ke dar-haqiqat aafaat-e-zabaan ke mauzu par kalaam-e-Ilaahi, farmaan-e-Nabawi ﷺ aur aqwaal-e-salaf-o-saaliheen (rhh) ka shandaar majmua hai aur har lahza insaan ko usse rehnumaai haasil karne ki ashad zaroorat bhi hai. Lekin baaz masrufiyaat aur kuch tabee-susti[5] ke baais ye kaam muakhkhar hota gaya, hatta ke mohtaram bhai Professor Saeed Mujtaba Saeedi حفظه الله ke taaleef-o-tarjuma ke kaam se takhassus aur unke musalsal raghbat dilaane par kitab 'Aafaat al-Lisaan' ke tarjume ka kaam shuru kar diya, jo ke tadreesi masrufiyaat ke baais waqfe-waqfe se jaari raha aur taqriban do (2) saal mein mukammal hua jo is waqt aapke haatho'n mein hai. Ye meri pehli koshsih hai, is liye ahbaab se guzaarish hai ke kahee'n laghzish-o-kotaahi ho to usse zaroor muttala kare'n taake aainda islaah ki ja sake.

Aakhir mein mohtaram Professor Saeed Mujtaba Saeed Saahab حفظه الله,

[1] T: (دانِسْتَه) Jaan-boojh kar, qasdan [RKT]
[2] T: Nemat ki naa-shukri [RSB]
[3] T: (عاقِبَت) Aakhirat, anjaam, khaatima [FL]
[4] T: (اِفادَۂ عِلمی) Ilmi faaeda pohonchana, ilm ki nashr-o-ishaa-at [RSB]
[5] T: (طَبْعی سُستی) Jismaani ya fitri kamzori, aam susti/kaahili [RSB]

Mohtaram Haafiz Abdus Salaam Bhutwi رحمة الله عليه aur Mohtaram bhai Abdul Lateef Saahab faazil Madina University aur deegar ahbaab ka shukr-guzaar hoo'n jinho'n ne is tarjume mein meri rehnumaai aur ta-aawoon kiya aur apni guna-goo'n[1] masrufiyaat ke bawujood is kitab ke aksar hisse par nazar-e-saani ka sharf bakhsha.

Dua hai ke Allah mere is amal ko apni raza ke liye khaas karde, ise mere aur mere waalidain-o-asaatiza ke liye aakhriat mein zariya-e-najaat banaae. Is kitab ke musannif-o-taabe' aur naashir[2] ko falaah-e-daarain[3] aur jaza-e-khair se nawaaze, neez har qaari[4] ke liye iska nafa aam karde aur iske mundarajaat[5] par ham sab ko amal-paera hone ki taufeeq ataa farmae.

آمِيْن وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْتَوْفِيْقِ.

Abdur Rahman Aamir (afaa Allahu anhu)

Faazil Madina University,
Mankera, Zila Bhakkar

---

[1] T: (گُونا گُوں) Rang-birang ka, tarah-tarah ka, mukhtalif qism ka [RKT]
[2] T: (ناشِر) Nashr karne waala, kitaab chaap kar farokht karne waala, publisher [RSB]
[3] T: (فَلاحِ دارَین) Dono jahan ki behtari, deen-o-duniya ki bhalaai [RKT]
[4] T: (قاری) Padhne waala, ilm-e-qirat se waaqif [RKT]
[5] T: (مُندَرِجات) Darj-shuda baate'n, tehreere'n, tafsilaat [RKT]

Taba Saalis Ka Muqaddama-e-Muallif:

اِنَّ الْحَمْدَ لِلّٰهِ ، نَحْمَدُهُ ، وَنَسْتَعِنُهُ ، وَنَسْتَغْفِرُهُ ، وَنَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُوْرِ أَنْفُسِنَا ، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا ، مَنْ يَّهْدِهِ اللّٰهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ ، وَمَنْ يُّضْلِلْ فَلَا هَادِيَ لَهُ ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيْكَ لَهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُوْلُهُ. اَمَّا بَعْدُ:

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقٰتِهٖ وَلَا تَمُوْتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ﴿۱۰۲﴾

Aye Logo Jo Imaan Laae Ho! Allah Se Daro Jaisa Ke Usse Darne Ka Haq Hai Aur Marte Dam Tak Islam Par Qaayam Raho. (Surah Aale Imran: 102)

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمُ الَّذِىْ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيْرًا وَّنِسَآءً ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِىْ تَسَآءَلُوْنَ بِهٖ وَالْاَرْحَامَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيْبًا ﴿۱﴾

Logo! Apne Rabb se darte raho jisne tumhe’n ek (1) jaan se paida kiya aur usi jaan se uska joda banaya aur un dono se bohot se mard-o-aurat duniya mein phaela diye, us allah se darte raho jis ka waasta de kar tum ek-doosre se apne haq maangte ho aur rishta-o-qaraabat ke taalluqaat ko bigaadne se parhez karo, yaqeen jaano Allah tum par nighraani kar raha hai. (Surah an-Nisa: 1)

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَقُوْلُوْا قَوْلًا سَدِيْدًا ۙ﴿۷۰﴾ يُّصْلِحْ لَكُمْ اَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْ ؕ وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيْمًا ﴿۷۱﴾

Aye Logo Jo Imaan Laae Ho! Allah Se Darte Raho Aur Durust Baat Kiya Karo (uske natije mein) Allah Tumhare Aamaal Durust Kar Dega Aur Gunaah Faaf Farma Dega Aur Jo Allah Aur Uske Rasool Ki Nafarmaani Karega Yaqinan Wo Badi Kamyaabi Haasil Karega. (Surah al-Ahzaab: 70-71)

أَمَّا بَعْدُ : فَإِنَّ خَيْرَ الْحَدِيْثِ كِتَابُ اللّٰهِ ، وَخَيْرَ الهَدْيِ هَدْىُ مُحَمَّدٍ ﷺ وَشَرَّالأُمُوْرِ مُحْدَثَاتُهَا ، فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ ، وَّكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ ، أَلضَّلَالَةُ فِي النَّارِ ، وَبَعْدُ !

Amma baad! Behtaren baat Allah ki kitaab aur behtareen raah Hazrat Muhammad ﷺ ki sunnat hai. Aur apni taraf se koi cheez ejaad karke deen mein shaamil karli jaae wo sabse buri hai. Aur aisi har cheez bidat hai aur har bidat gumraahi hai aur har gumraahi ka anjaam jahannam hai.❶

❶ • Ye 'Khutba al-Haajjah' ke naam se maaroof hai aur Hazrat Abdullah bin Masood, Hazrat Jaabir bin Abdullah aur Hazrat Ibne Abbas ﷺ waghaira SK se Sahih Muslim, Sunan Abu Dawood, Nasai, Sahih Ibne Khuzaima aur Musnad Ahmad waghaira mein marwi hai [Abu Adnan] •

Bila-shubha Allah Ta'ala ne insaan ko bahut si nemate'n ataa farmai hain. Un nemato'n mein se imaan-o-islam ke baad zabaan ek (1) azeem nemat hai. Ye zabaan do-dhaari talwaar ki maanind hai. Agar ise Allah Ta'ala ki itaa-at masalan Quran-e-Kareem ki tilaawat karne, neki ka hukm dene, buraai se rokne, mazloom ki madad karne waghaira) mein istemaal kiya jaae to yehi wo kaam hain jo har musalman se matloob hain aur aamaal-e-khair mein zabaan ko istemaal karna hi sahih maano'n mein is azeem nemat par Allah Ta'ala ka shukr hai.

Agar zabaan ko shaitaan ki itaa-at, musalmano ke darmiyan tafreeq, jhoot, bohtaan-taraashi, gheebat, chughli aur musalmano ki asmato'n ko paamaal karne waghaira mein istemaal kiya jaae to ye us azeem nemat ki na-shukri hai aur ye wo kaam hain jo har musalman par haraam hain. Zabaan ki do (2) badi aafate'n hain: ① Na-haq kalaam karna. ② Izhar-e-haq se kahmosh rehna.

Jab kisi shakhs ko jaan zaaya hone ka khatra na ho, phir bhi wo haq baat ke izhaar se khamosh rahe to wo deen se ghaafil, riyakaar, Allah ka nafarmaan aur goonga shaitaan hai. Jabke baatil kalaam karne waala, naahaq baat kehne waala bhi Allah ka nafarmaan aur bolne waala shaitaan hai. Aksar log kalaam karne aur khamosh rehne ke maamle mein raah-e-haq se door hain, jabke miyaana-rawi[1] ikhtiyaar karne waale apni zabaano ko baatil se rokhte aur haq-o-faaeda ke raaste mein istemaal karte hain. (Al-Jawaab al-Kaafi li Allama Ibn al-Qaiyyim ﷺ: P281)

Zaban ki aafat insaan ke liye intihaai khatarnaak hain kyounke uske liye haraam khaane, zulm, zina, chori, daaka, aur sharaab-khori waghaira gunaho'n se bachna aasaan hai, lekin zabaan ke shar se bachna uske liye mushkil hai. Yahan tak ke baaz auqaat nek-o-saaleh aur zaahid insaan laaparwahi se Allah ko naaraaz kar dene waala koi aisa jumla mu'n se adaa kar baetha hai jiski wajah se wo sattar (70) saal ki masaafat ke

[1] T: (مِیانَہ رَوی) Etedaal, kifaayat-shiaari, moderation [RKT]

baraabar aag ki gehraai mein ja girta hai. (Sahih Bukhari: H6478 [Abu Adnan])

Qaabil-e-afsos baat hai ke bahut se muttaqi aur parhezgaar log jo zulm, buraai aur be-hayaai se to mukammal ijtinaab[1] karte hain, magar unki zabaane'n badi be-fikri-o-laparwaahi se zinda insaano aur murdo'n ki tauheen-o-tahqeer mein lagi rehti hain aur wo use maamooli samajhte hain. 'و لا حول ولا قوة الا بالله' (Al Jawaab al-Kaafi: P277)

Afraad, muaashara, aur ummat-e-islamiya par zabaan ke unhi mohlik asaraat-o-khatraat ke baais maine is ahem mauzu par taufeeq-e-Ilaahi ke saath Kitab-o-Sunnat se mawaad jama kiya hai jo teen (3) abwaab aur khaatima par mushtamil hai. Maine apni is taaleef mein qaabil-e-etemaad maraaje-o-masaadir[2] se mawaad jama karne ki koshish ki hai jiska ziyaadatar hissa Quran-e-Kareem aur Sunnat-e-Nabawiya Mutahhara par mushtamil hai. Yehi wo do (2) khaalis chashme hain ke jisne bhi unhe'n mazbooti se thaame rakha kamyaab-o-kamraan hua aur jisne unse mu'n pher liya wo nakaam-o-namuraad hua aur uski tamaam-tar mehnat-o-koshish zaaya ho gai. Maine is taaleef mein mazkoor tamaam ahadees ke asal masaadir ka zikr kar diya hai, neez Sahih Bukhari-o-Sahih Muslim ke alaawa deegar kutub ki ahadees ka darja (Hasan, Sahih) ahle ilm ki raae ke mutaabiq zikr kar diya hai.

Maine apni is taaleef ka naam 'آفَاتُ اللِّسَانِ فِيْ ضَوْءِ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ' 'Zabaan Ki Aafaat: Quran-o-Sunnat Ki Raushni Mein' rakha hai. Is mein jo baat durust hai wo akele Allah Mannan ki taraf se hai jo kami-o-kotaahi hai wo meri aur shaitaan ki taraf se hai. Allah Azzo Wajal aur Rasool Allah ﷺ usse bari-uz-zimma hain.

Main Allah Azzo Wajal arsh-e-azeem ke maalik se dua-go hoo'n ke wo is kitab ko apni raza ke liye khaas karle. Aur mujhe duniya-o-aakhirat mein bhi isse behramand farmaae.

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَّلَا بَنُوْنَ ﴿٨٨﴾

---

[1] T: (اِجْتِناب) (kisi shakhs ya shae se) parhez, kinaara-kashi, ehteraaz, bachna ya door rehna [RKT]
[2] T: (مَراجِع) Kisi baat ya cheez ke hawaale ke taur par pesh karda, maraaje-o-masaadir [RKT].
T: (مَصادِر) Islaah tehqeeq, kutub-e-hawaala, aur maakhaz (Book references and sources) [RKT]

Jis Din Maal-o-Aulaad Kuch Faaead Na De Sakenge. (Surah ash-Shuara: 88)

Aur is kitab ke padhne, sunne aur shaaya karne waale ko bhi nafa pohonchae aur ise hamare haq mein hujjat bana de, hamare khilaaf daleel na banaae. Allah hi se sawaal kiye jaane waalo'n aur laayaq-e-ummeed hastiyo'n mein sabse behtare hai, wohi hame'n kaafi hai aur bada accha kaarsaaz hai.[1] Neki karne aur buraai se bachne ki taufeeq Allah Ali-o-Azeem se hi haasil hoti hai. Allah Ta'ala apne bande, makhlooq mein se behtareen hasti, wahee ke ameen hamare habib, rehbar-o-rehnuma, imam-o-rasool Hazrat Muhammad bin Abdullah ﷺ, aap ki aal-o-ashaab aur qiyamat tak aane waale muttabieen par rahmat, salaamati-o-barkat naazil farmaae. Aameen.

Tehreer-kuninda

Saeed bin Ali bin Wahf al-Qahtani

13 Dhul-qada, 1410h

[1] T: Urdu pdf mein isi tarah likha hai, iska mafhoom hai: Jin se maanga jaata hai aur jinse ummeed rakhi jaati hain un sab mein Allah akela hi sabse behtar hai, wohi hamare liye kaafi hai aur bahut accha madadgaar hai. [RSB]

Al-Baab al-Awwal - Gheebat-o-Chughli:

❁ Al-Fasl Awwal: Gheebat.

Is mein nau (9) mabaahis (bahoos) hain.

❁ Al-Fasl as-Saani: Chughli.

Is mein aath (8) mabaahis (bahoos) hain.

Al-Fasl al-Awwal: Gheebat

Bahes 1: Gheebat Ki Taareef (Taaruf)

Haafiz Ibne Hajar Asqalani رحمۃ اللہ علیہ farmate hain: Ahle Ilm ne gheebat ki mukhtalif taareefe'n ki hain: Imam Raaghib رحمۃ اللہ علیہ farmate hain: "*Gheebat ye hai ke insaan kisi ke uyoob bila-zaroorat zikr kare*".

Imam Ghazali رحمۃ اللہ علیہ ne gheeba ki taareef you'n ki hai: "*Koi apne musalman bhai ka tazkira aise andaaz mein kare jo use maaloom hone par pasand na aae*".

Imam Ibn al-Aseer رحمۃ اللہ علیہ apni kitaab 'An-Nihaaya' mein farmate hain: "*Kisi insaan ki ghair-maujoodgi mein uska zikr bure andaaz se karna, khwah wo buraai us mein maujood bhi ho gheebat hai*".

Imam Nawavi رحمۃ اللہ علیہ apni kitab 'Al Azkaar' mein Imam Ghazali ki taaeed karte hue likhte hain: "*Kisi insaan ka aise andaaz se tazkira karna jise wo naapasand kare gheebat kehlata hai. Masalan kisi ki badani, deeni, duniyawi, shakhsi, ijtimaai haalat ya uski akhlaaqi-o-maali haalat, uski harakaat-o-sakanaat, khushi-o-ghami ki kaifiyat ya uski aulaad, biwi aur khaadim waghaira, uske mutaalliqa umoor-o-afraad ko napasandida andaaz se zikr karna, khwah zabaan se ho ya ishaara-o-kinaaya se, ye sab baate'n gheebat hain*".

Imam Ibn at-Teen (3) رحمۃ اللہ علیہ farmate hain: "*Kisi ki ghair-maujoodgi mein uska tazkira is tarah karna jise wo pasand na kare ye gheebat hai*".

Imam Nawavi ﷺ farmate hain: "*Baaz faqeeh kisi masla mein doosre aalim ki tardeed karte hue basa-auqaat you'n likh dete hain ke: 'baaz muddaiyaan-e-ilm ne you'n kaha, baaz neki-o-taqwa ke daawedaaro'n ne is tarah kaha waghaira', to is qism ki baate'n bhi gheebat hi hain ke jinse padhne waale ko asal maqsood shakhs kai lm ho jaae*".

Aur kuch logo'n ka kisi ka zikr karte hue kehna ke: "*Allah hame'n maaf kare, ya Allah ham par rahmat farmaae, ya ham Allah se salaamati ke taalib hain waghaira bhi gheebat mein daakhil hai*". (Fath-ul-Baari: V10 P468; Al-Azkaar li Imam Nawavi: P288-290)

Gheebat ka taalluq sirf zabaan se hi nahi balke ishaara, kinaaya, chutki, tehreer, aur tasweer waghaira tamaam zaraae jin se gheebat karne ka maqsad haasil ho, log baat ka maqsad samajh le'n aur mutaalliqa shakhs ko jaan le'n gheebat mein daakhil hain. Masalan chalne ya bolne mein kisi ki naqqaali bhi gheebat hai, balke gheebat se bhi bada gunaah hai, kyounke naqqaali uske uyoob ki manzar-kashi[1] aur matlab bayaan karne mein zabaan ke saath bolne se ziyaada waazeh hai.

Bahes 2: Gheebat Aur Chugli Ke Darmiyaan Farq

Haafiz Ibne Hajar Asqalani ﷺ farmate hain: "*Ahle ilm ke yahan gheebat aur chughli ke baare mein ye ikhtilaaf hai ke ye dono ek-doosr se mukhtalif hain ya ek (1) hi cheez ke do (2) naam hain aur raajeh qaul ye hai ke ye dono ek-doosre se mukhtalif hain. Ek (1) shakhs ka haal uski marzi ke baghair ikhtilaaf daalne ki gharz se doosro'n ke saamne bayan karna chughli hai, jabke gheebat ye hai ke kisi ki ghair-maujoodgi mein uska tazkira aise andaaz se karna jise wo pasand na kare. Chughli mein ikhtilaaf daalne aur shar-o-fasaad ko hawaa dene ka iraada hota hai, jabke gheebat mein aisa nahi hota aur gheebat kisi shakhs ki ghair-maujoodgi mein ki jaati hai*". (Fath-ul-Baari: V10 P473)

Bahes 3: Gheebat Ka Hukm

Gheebat ke haraam hone par tamaam musalmano ka ijma hai aur uski hurmat par Kitab-o-Sunnat aur ijma-e-ummat se be-shumaar waazeh

---

[1] T: (مَنظَر کَشی) Alfaaz mein naqsha kheenchna ya bayaan karna, manzar-nigaari [RKT]

dalaail maujood hain. (Al-Azkaar lin Nawavi: P289) (Jin ki tafseel aage aarahi hai)

Bahes 4: Gheebat Ki Mazammat Aur Waeed (Quran-e-Hakeem Ki Raushni Mein)

Allah Ta'ala ne farmaya hai:

لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوْٓءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيْعًا عَلِيْمًا ﴿۱۴۸﴾

Allah Ta'ala Ye Pasand Nahi Karta Ke Aadmi Bad-goi Par Zabaan Khole Magar Ye Ke Kisi Par Zulm Kiya Gaya Ho, Yaqinan Allah Ta'ala Sunne Waala Aur Jaanne Waala Hai. (Surah an-Nisa: 148)

Allah Subhanahu wa Ta'ala ka irshad hai:

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوْا كَثِيْرًا مِّنَ الظَّنِّ ۫ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ وَّلَا تَجَسَّسُوْا وَلَا يَغْتَبْ بَّعْضُكُمْ بَعْضًا ؕ اَيُحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ يَّاْكُلَ لَحْمَ اَخِيْهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوْهُ ؕ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۲﴾

Aye Ahle Imaan! Bahut Gumaan Karne Se Parhez Karo. Baaz Gumaan Gunah Hote Hain. Tajassus Na Karo, Aur Tum Mein Se Koi Kisi Ki Gheebat Na Kare, Kya Tum Mein Se Koi Aisa Hai Jo Apne Murda Bhai Ka Gosht Khana Pasand Karega? Dekho! Tum Khud Usse Ghin Khaate Ho, Allah Se Daro, Yaqinan Allah Ta'ala Bada Tauba Qubool Karne Waala Rahem Hai. (Surah al-Hujuraat: 12)

Allah Ta’ala ka irshad hai:

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةِ ۙ﴿۱﴾

Tabaahi hai har us shakhs ke liye jo logo’n par taan (karne) aur peeth-peeche buraiyaa’n karne ka khoogar[1] ho. (Surah al-Humaza: 1)

Farman-e-Baari Ta'ala hai:

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَيْهِ رَقِيْبٌ عَتِيْدٌ ﴿۱۸﴾

Koi Lafz Uski Zabaan Se Nahi Nikalta Magar Ise Mehfooz Karne Ke Liye Ek (1) Nigraan Har Waqt Maujood Rehta Hai. (Surah Qaaf: 18)

Allah Ta’ala Ka Farman Hai:

---

[1] T: (خُوگر) Jise kisi baat ki aadat pad jaae [RKT]

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ۚ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ﴿٣٦﴾

Kisi Aisi Cheez Ke Peeche Na Lago Jiska Tumhe'n Ilm Na Ho, Yaqinan Aankh, Kaan Aur Dil Sab Hi Ki Baaz-purs Honi Hai. (Surah al-Isra: 36)

Gheebat Ki Mazammat Aur Waeed (Ahadees Ki Raushni Mein)

Nabi-e-Kareem ﷺ ke karaae hue taaruf ki roo se zaban ki aafaat mein se gheebat ek (1) khatarnaak aafat hai jaisa ke mutaaddid ahadees-e-mubaaraka mein aaya hai, masalan:

① عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَتَدْرُونَ مَا الْغِيبَةُ؟ قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ . قَالَ: ذِكْرُكَ أَخَاكَ بِمَا يَكْرَهُ . قِيلَ : أَفَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ فِي أَخِي مَا أَقُولُ : قَالَ: إِنْ كَانَ فِيهِ مَا تَقُولُ فَقَدِ اغْتَبْتَهُ وَإِنْ لَّمْ يَكُنْ فِيهِ فَقَدْ بَهَتَهُ.

Syedna Abu Huraira ؓ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya:

Syedna Abu Huraira ؓ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Tumhe'n maaloom hai gheebat kise kehte hain?*" Sahaba ؓ ne arz kiya: "*Allah Ta'ala aur uske Rasool ﷺ hi behtar jaante hain*". To Aap ﷺ ne farmaya: "*Tumhara apne kisi musalman bhai ko aise andaaz se zikr karna jo use napasand ho (gheebat hai)*". Arz kiya gaya: "*Agar waaqai us mein wo aeb paaya jaata ho?*" to Aap ﷺ ne farmaya: "*Agar haqiqatan us mein wo khaami hai to ye gheebat hai aur agar wo khaami us mein nahi paai jaati to ye us par bohtaan hai*". (Sahih Muslim: 4/2000; Sharah Muslim Nawavi: 16/142)

② عَنْ أَبِي حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَاللّٰهُ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قُلْتُ لِلنَّبِيِّ ﷺ: حَسْبُكَ مِنْ صَفِيَّةَ كَذَا وَكَذَا تَعْنِي قَصِيرَةً فَقَالَ: لَقَدْ قُلْتِ كَلِمَةً لَوْ مُزِجَتْ بِمَاءِ الْبَحْرِ لَمَزِجَتْهُ قَالَتْ: وَحَكَيْتُ لَهُ إِنْسَانًا فَقَالَ: مَا أُحِبُّ أَنِّي حَكَيْتُ إِنْسَانًا وَإِنَّ لِي كَذَا وَكَذَا.

Syedna Abu Huzaifa ؓ Umm-ul-momineen Syeda Ayesha ؓ se riwayat karte hain, wo farmati hain ke "*Maine Nabi ﷺ ke saamne izhaar kiya ke Safiyya to past qad waali hai*". Aap ﷺ ne farmaya: "*Ayesha! Toone aisi (khatarnaak) baat ki hai ke agar use samandar mein mila diya jaae to wo bhi kadwa ho jaaega*". (Hazrat Ayesha ؓ mazeed) farmti hain: "*Ek (1) martaba maine Aap ﷺ ke saamne kisi ki naql utaari to Aap ﷺ ne farmaya: Main to kaseer maal-o-daulat ke ewaz bhi kisi ki naqqaali*

pasand nahi karta”. (Sunan Abu Dawood: 4/269; Aun al-Maabood: 13/223; Sahih al-Jaame: 5/31)

③ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: لَمَّا عُرِجَ بِي مَرَرْتُ بِقَوْمٍ لَهُمْ أَظْفَارٌ مِّنْ نُحَاسٍ يَخْمِشُوْنَ وُجُوهَهُمْ ، وَصُدُورَهُمْ فَقُلْتُ: مِنْ هُؤُلَاءِ يَا جِبْرِيلُ؟ قَالَ هُؤُلَاءِ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ لُحُوْمَ النَّاسِ وَيَقَعُوْنَ فِي أَعْرَاضِهِمْ.

Syedna Anas bin Maalik ﷛ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “*Meraaj ki raat mein kuch logo’n ke paas se guzra jin ke naakhun taambe ke the aur wo unse apne chehre aur seene noch rahe the*”. Maine kaha: “*Jibraeel! Ye kaun log hain?*” Unho’n ne kaha: “*Ye wo log hain jo duniya mein doosro’n ka gosht khaate aur unki izzato’n par hamla-aawar hote the*”. (Sunan Abu Dawood: 4/269; Aun al-Maabood: 13/223; Sahih al-Jaame: 5/51)

④ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَخُونُهُ ، وَلَا يَكْذِبُهُ، وَلَا يَخْذُلُهُ، كُلُّ الْمُسْلِمُ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ عِرْضُهُ، وَمَالُهُ، وَ دَمُهُ، التَّقْوى 2 هَاهُنَا ، بِحَسْبِ امْرِيءٍ مِّنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ.

Syedna Abu Huraira ﷛ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “*Musalman doosre musalman ka bhai hai, wo na usse khiyaanat karta hai, na usse jhoot bolta hai, aur naahi uska ta-aawoon tark karta hai. Har musalman ki izzat, maal aur khoon, doosre musalman par haraam hai. Taqwa dil mein hota hai kisi ke bure hone ke liye yehi kaafi hai ke wo doosre kisi musalman ko haqeer samjhe*”. (Sahih Muslim: 4/1984; Sunan Abu Dawood: 4/273; Sunan Tirmizi: 1927 aur ye alfaaz Tirmizi ke hi hain)

⑤ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لا تَحَاسَدُوا وَلَا تَنَاجَشُوا وَلَا تَبَاغَضُوا وَلَا تَدَابَرُوا وَلَا يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ وَكُونُوا عِبَادَ اللّٰهِ إِخْوَانًا الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَخْذُلُهُ وَلَا يَحْقِرُهُ التَّقْوَى هُهُنَا وَيُشِيرُ إِلَى صَدْرِهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ بِحَسْبِ امْرِيءٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ. كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ: دَمُهُ وَمَالُهُ وَعِرْضُهُ .

Syedna Abu Huraira ﷛ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “*Tum baaham hasad na karo, jab cheez khareedne ka iraada na ho to doosro’n ko khwah-ma-khwah nuqsaan pohonchane ke liye cheezo’n ki qeemate’n na badhaao, kisi ne bughz na rakho, aur ek doosre se mu’n*

na phero, naahi koi doosre ki khareed-o-farokht ke maamle mein naajaaiz mudaakhalat karo. Allah ke bando! Bhai-bhai ban kar raho, musalman-musalman ka bhai hota hai jo us par zulm nahi karta, uski madad chodta hai naahi use haqeer jaanta hai. Aap ne teen (3) martaba apne seena-e-mubaarak ki taraf ishaara karte hue farmaya: Taqwa dil mein hota hai, kisi insaan ke bura hone ke liye itna hi kaafi hai ke wo apne kisi musalman bhai ko haqeer samjhe, har musalman ka khoon, uska maal, aur izzat doosre musalman par haraam hai". (Sahih Muslim: 4/1986; Tirmizi: 4/325)

Faut-shuda musalman ki gheebat karna zinda musalman ki buraai bayan karne se ziyaada bura aur sakht gunaah hai, kyounke zinda aadmi se maaf kara lena ya usse maazarat kar lena mumkin hai jabke murda se to ye mumkin nahi. (Aun al-Maabood Sharah Abu Dawood: 13/242)

⑥ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِذَا مَاتَ صَاحِبُكُمْ فَدَعَوْهُ وَلَا تَقَعُوا فِيهِ.

Umm-ul-Momineen Syeda Ayesha Siddiqa ؓ se riwayat hai ke Nabi-e-Kareem ﷺ ne farmaya: "*Apne faud-shuda saathi ki izzat par hamla-aawar hone se baaz raho*". (Sunan Abu Dawood: 4/675; Sahih al-Jaame: 1/279; Silsila Ahadees as-Sahiha: 285)

⑦ عَنْ أَبِي بَرْزَةَ الْأَسْلَمِي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ: يَا مَعْشَرَ مَنْ آمَنَ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يَدْخُلْ الْإِيمَانُ قَلْبَهُ لَا تَغْتَابُوا الْمُسْلِمِينَ وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ فَإِنَّهُ مَنِ اتَّبَعَ عَوْرَاتِهِمْ يَتَّبِعُ اللَّهُ عَوْرَتَهُ وَمَنْ يَتَّبِعِ اللَّهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ وَلَوْ فِي بَيْتِهِ.

Syedna Abu Barzah Aslami ؓ se riwayat ha ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Aye Iman ke daawedaaro! Musalmano ki gheebat mat karo aur naahi unke aebo'n ka peecha karo. Kyounke jo unki khaamiyo'n ke dar-pe hoga Allah uske uyoob ka peecha karega aur jiske uyoob ka peecha Allah Ta'ala kare, use uske ghar ke andar bhi ruswa kar dega*". (Sunan Abu Dawood: 4/270; Musnad Ahmad: 4/421; Sahih al-Jaame: 6/308)

<u>Fawaaid</u>:

Mazkoora ahadees se mundarja zel masaail saabit hote hain:

❶ Musalman ki gheebat karna munaafiq ki alaamat hai, musalman ki nahi.

❷ Is mein musalman ki laghzisho'n ka taaqqub karne waalo'n ke liye waeed hai ke Allah unki khamiyaa'n logo'n par waazeh kar dega.

❸ Isse ye bhi maaloom hua ke logo'n ki gheebat karne waalo'n ko unke bure amal ka badla is duniya mein bhi diya jaaega, agarche wo apne gharo'n mein kyoun na chupe baethe ho'n.

⑧ عَنِ الْمُسْتَوْرِدِ بْنِ شَدَّادٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: مَنْ أَكَلَ بِرَجُلٍ مُسْلِمٍ أَكْلَةً فَإِنَّ اللَّهَ يُطْعِمُهُ مِثْلَهَا مِنْ جَهَنَّمَ وَمَنْ كَسَى ثَوْبًا بِرَجُلٍ مُسْلِمٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَكْسُوهُ مِثْلَهُ مِنْ جَهَنَّمَ وَمَنْ قَامَ بِرَجُلٍ مَقَامَ سُمْعَةٍ وَرِيَاءٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَقُوْمُ بِهِ مَقَامَ سُمْعَةٍ وَرِيَاءٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

Syedna Mustaurid bin Shaddad ﷺ bayan karte hain ke Nabi ﷺ ne farmaya: *"Jisne kisi musalman ki ahaanat karke khana khaaya, Allah Ta'ala uske badle mein jahannam ki aag se usi qadr luqme use khilaaega. Aur jisne kisi musalman ki tauheen karke libaas haasil kiya uske badle Allah Ta'ala use jahannam ki aag se usi qadar libaas pehnaaega aur jisne duniya mein kisi aadmi ka shohrat aur riyakaari ki gharz se saath diya Allah Ta'ala use aakhirat mein shohrat-o-riyakaari ke muqaam par khada karega"*. (Sunan Abu Dawood: 4/270; Musnad Ahmad: 4/229; Mustadrak Haakim: 4/128; Silsila as-Sahiha: 2/632)

Fawaaid:

Is hadees se ye maaloom hua ke:

❶ Jo shakhs kisi se kisi musalman ki gheebat ya ihaanat-o-eeza-rasaani ke ewaz khana ya libaas haasil kare Allah Ta'ala use jahannam ki aag se khaana khilaaga aura ag ke kapde pehnaaega. Kyounke usool ye hai ke jaisa karoge waisa bharoge. (Aun al-Maabood: 13/225)

Ahle ilm ne shohrat-o-riyakaari ke liye khade hone ke do (2) maane zikr kiye hain:

① Pehla ye ke ba 'باء' mutaaddi banana ke liye hai yaane jo kisi shakhs ko khada karke uski neki-o-taqwa ki taareef karta hai aur uski anokhi karamaat logo'n ke saamne bayan karke use zaati aghraaz aur duniyawi mafaad ke husool ka zariya banata hai aakhirat mein Allah Ta'ala use azaab dega aur farishto'n ko hukm karega ke wo usse waisa hi sulook

kare’n aur uske jhoot ko zaahir kare’n.

② Doosra ye ke ‘باء’ ‘باء سببيه’ hai, yaane

❷ Jo kisi maaldaar aur azeem-ul-martabat aadmi ke paas apne aap ko bada muttaqi, parhezgaar aur saaleh aadmi zaahir karta hai taake use izzat haasil ho aur wo use nek samajh kar maal ataa kare aur uska motaqid[1] ban jaae to Allah Ta'ala use riyakaaro’n ke saath khada karke ruswa karega aur unhi jaisa azaab dega. واللہ اعلم

⑨ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ شَرِيكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: قَالَ شَهِدْتُ الْأَعْرَابَ يَسْأَلُونَ النَّبِيَّ ﷺ أَعَلَيْنَا حَرَجٌ فِي كَذَا؟ أَعَلَيْنَا حَرَجٌ فِي كَذَا؟ لَا شْيَاءٍ لَيْسَ بِهَا بَأْسٌ فَقَالَ لَهُمْ: عِبَادَ اللّٰهِ وَضَعَ اللّٰهُ الْحَرَجَ إِلَّا مَنِ اقْتَرَضَ عِرْضَ أَخِيهِ شَيْئًا فَذَلِكَ الَّذِي حَرِجَ وَهَلَكَ.

Syedna Usama bin Shareek ﷠ bayan karte hain ke maine dekha ke baddu log Rasool Allah ﷺ se maamooli-maamooli baato’n ke mutaalliq pooch rahe the ke kya us cheez mein koi harj hai? Kya us kaam mein koi gunaah hai? Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “*Allah Ta'ala ne tum se maamooli gunaaho’n ko khatam kar diya hai. Albatta jo kisi musalman ki izzat par hamla karta hai, wo gunahgaar hua aur barbaad ho gaya*”. (Musnad Ahmad: 4/278; Abu Dawood: 2/211; Nasai Kubra: 7512; Ibne Majah: 2/1137; Sahih Ibne Majah: 2/252; Mustadrak Haakim: 4/119, 4/499)

⑩ عَنْ سَعِيْدِ بْنِ زَيْدٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: اِنَّ مِنْ اَرْبَى الرِّبَا اَلْاِسْتَطَالَةُ فِىْ عِرْضِ الْمُسْلِمِ بِغَيْرِ حَقٍّ.

Syedna Saeed bin Zaid ﷠ se riwayat hai ke Nabi-e-Kareem ﷺ ne farmaya: “*Sabse bada sood (gunaah) kisi musalman ki izzat par naahaq zabaan-daraazi hai*”. (Sunan Abu Dawood: 4/269; Musnad Ahmad: 1/190; Sahih al-Jaame: 2/442)

Faaeda:

❶ Is hadees mein Nabi-e-Kareem ﷺ ne ye bayan farmaya hai ke kisi musalman ki taqeer, us par tohamat lagaana, laanat-malaamat, gaali-galoch bahut bada sood, gunaah aur sakht jurm hai. Kyounke insan ko apni izzat maal se ziyaada aziz hoti hai. Aur mubaalagha ke taur par izzat

[1] T: (مُعْتَقِد) Eteqaad rakhne waala, maanne waala, aqidatmand, paeru [RKT]

ko bhi jins-e-maal mein daakhil kar diya hai.

Aap ﷺ ne sood ki do (2) qisme'n bayan farmai hain:

① Maaroof sood: … wo maal jo maqrooz se as azar par zaaid wasool kiya jaata hai.

② Ghair-maaroof sood: … Kisi musalman ki izzat par naa-haq zabaan-daraazi karna bhi sood hai. Sood ki ye qism anjaam ke lihaaz se ziyaada khaufnaak aur sakht haraam hai. (Aun al-Maabood: 13/222)

Aur kisi haq ki bina par koi zabaan-daraazi kare to uski bhi ahle ilm ne hudood-o-quyood bayan ki hain aura age chal kar ye bayan bhi in sha Allah aaega ke gheebat kis-kis maamle mein jaaiz hai.

⑪ Syedna Abu Huraira ؓ ki hadees mein Syedna Maaiz bin Maalik ؓ ka qissa mazkoor hai ke jab unse zina ka irtikaab hua to az-hadd naadim hue aur unho'n ne Aap ﷺ ki khidmat mein aakar na sirf apne jurm ka baar-baar iqraar kiya, balke ye darkhwaast bhi ke mujh par hadd jaari karke us gunaah se paak farmaae'n to Aap ﷺ ne mukammal tehqeeq ke baad unhe'n rajm karne ka hukm saadir farmaya, chunache unhe'n rajm kar diya gaha. Baad-azaa'n Nabi ﷺ ne suna ke ek (1) shakhs apne doosre saathi ko Syedna Maaiz ؓ ke mutaalliq keh raha tha: "*Dekho, Allah ne uske aeb par parda daala tha magar wo nafs ke behkaawe mein aakar kutte ki maut mar gaya*".

Aap ﷺ ye sun kar chale tahe yahan tak ke ek (1) badbudaar murda gadhe ke qareeb se guzre to farmaya: "*Falaa'n-falaa'n kaha'n hain?*" Jab wo haazir hue to Aap ﷺ ne farmaya: "*Ye murdaar khaao*". Unho'n ne arz kiya: "*Ya Rasool Allah ﷺ kya ye haraam nahi?*" To Aap ﷺ ne farmaya: "*Tum abhi apne bhai ke baare mein jo baate'n kar rahe the uska gunaah murdaar khaane se ziyaada shadeed hai, us zaat ki qasam jiske haath mein meri jaan hai, Maaiz ؓ jannat ki nehro'n mein ghota-zan hai*". (Abu Dawood: 4428; Nasai Kubra: 7126; Sahih Ibne Hibban: 4399; Musnad Abi Yaala: 6140; Bayhaqi: 8/227 Ibne Kaseer ne iski sanad ko sahih kaha: 4/216)

⑫ عَنْ جُنْدُبِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ يَقُوْلُ: مَنْ سَمَّعَ سَمَّعَ اللّٰهُ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قَالَ: مَنْ شَاقَ شَقَّقَ اللّٰهُ عَلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَقَالُوا: أَوْصِنَا فَقَالَ: إِنَّ أَوَّلَ مَا يُنْتِنُ مِنَ الْإِنْسَانِ بَطْنُهُ فَمَنِ اسْتَطَاعَ أَنْ لَا يَأْكُلَ إِلَّا طَيِّبًا فَلْيَفْعَلْ ، وَمَنِ اسْتَطَاعَ أَنْ لَا يُحَالَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ بِمِلْءِ كَفٍّ مِّنْ اِهْرَاقِ دَمِهِ فَلْيَفْعَلْ.

Syedna Jundub bin Abdullah ﷺ se riwayat hai ke maine Rasool Allah ﷺ ko ye farmate hue suna, Aap ﷺ ne farmaya: "*Jo shakhs mahez shohrat ke liye koi kaam kare to Allah Ta'ala qiyamat ke din usse waisa hi sulook karega aur jo kisi par sakhti karta hai Allah Ta'ala aakhirat mein us par sakhti rakhega*". Logo'n ne arz kiya: "*Hame'n wasiyyat farmae'n*". To Aap ﷺ ne farmaya: "*Insaani jism mein sabse pehle uska pet mutaaffin*[1] *hoga, is liye sirf rizq-e-halaal khaao aur jo ye chaahta hai ke jannat aur uske darmiyaan uska bahaya hua chullu-bhar khoon bhi hail na ho to use uski poori koshish karni chaahiye ke kisi ka khoon na bahaae*". (Sahih Bukhari ma' al-Fath: 13/128)

Fawaaid:

❶ Is hadees mein momino'n ke mutaalliq behooda guftagu karne aur unki khotahiyo'n aur laghzisho'n ke izhaar se mana kiya gaya hai.

❷ Musalmano ko ahle iman ke tariqa ikhtiyaar karne aur unke saath ta-aawoon karne par aamaada kiya gaya hai.

❸ Is hadees mein logo'n ko ahle iman par sakhti karne aur unki eeza-rasaani[2] se roka gaya hai.

⑬ Rasool Allah ﷺ ne farmaya:

اَللّٰهُمَّ مَنْ وَلِيَ مِنْ أَمْرِ أُمَّتِي شَيْئًا فَشَقَّ عَلَيْهِمْ فَاشْقُقْ عَلَيْهِ. وَ مَنْ وُلِيَ مِنْ أَمْرِ أُمَّتِي شَيْئًا فَرَفَقَ بِهِمْ فَارْفُقْ بِهِ.

"*Aye mere Allah! Meri ummat mein se jo shakhs meri ummat ke muamalaat mein se kisi cheez ka zimmedaar bane aur wo un par sakhti kare to tub hi us par sakhti farma aur jo meri ummat ke muamalaat mein se kisi cheez ka zimmedaar bane aur wo unse narmi kare to tub hi us par narmi farma*". (Sahih Muslim: 13/1458)

---

[1] T: (مُتَعَفِّن) Badbudaar, jisse saraand aae, sadaa [RKT]
[2] T: (اِیْذا رسانی) Dukh dena, takleef poho'nchaana [RKT]

Bahes 5: Kisi Musalman Ki Gheebat Sunne Waale Ka farz

Imam Nawavi ﷫ farmate hain: "*Jab kisi ke saamne doosre musalman ki gheebat ki jaae to uska farz hai ke uski tardeed kare aur use mana kare, agar wo baaz nahi aata to use haath se roke, warna khud us majlis se uth kar chala jaae aur agar apne kisi ustaad, mohsin, ya kisi saaleh insaan ki gheebat sune to use rokne ki bharpoor koshish kare*". (Al-Azkaar lin Nawavi: 294)

① Syedna Itbaan ﷠ ek (1) taweel hadees mein farmate hain ke Nabi ﷺ namaz padhne ke liye khade hue to logo'n ne poocha: "*Maalik bin ad-Dukhaishan ﷠ kaha'n hain?*" Baaz ne jawaab diya ke "*Wo munaafiq hai, Allah aur uske Rasool ﷺ se mohabbat nahi karta*". Ye sun kar Nabi ﷺ ne farmaya: "*Aisa na kaho, wo kalma-go aur raza-e-Ilaahi ka taalib hai*". Ek (1) shakhs ne kaha: "*Hame'n to wo munaafiqo'n ka hamdard aur khair-khwah nazar aata hai*". Aap ﷺ ne farmaya: "*Jo raza-e-Ilaahi ke husool ke liye* 'لَا اله الا اللّٰہ' *padhta hai Allah Ta'ala ne us par jahannam haraam kardi hai*".

② عَنِ ابْنِ عَبْدِ اللهِ وَأَبِي طَلْحَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُم قَالَا: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ أَمْرِي يَخْذُلُ امْرَأً مُسْلِمًا فِي مَوْضِعٍ تُنْتَهَكُ فِيْهِ حُرْمَتُهُ وَيُنْتَقَصُ فِيهِ مِنْ عِرْضِهِ إِلَّا خَذَلَهُ اللَّهُ فِي مَوْطِنٍ يُحِبُّ فِيهِ نُصْرَتَهُ . وَمَا مِنْ امْرِي يَنْصُرُ مُسْلِمًا فِي مَوْضِعٍ يُنْتَقَصُ فِيْهِ مِنْ عِرْضِهِ وَ يُنْتَهَكُ فِيهِ مِنْ حُرْمَتِهِ إِلَّا نَصَرَهُ اللَّهُ فِي مَوْطِنٍ يُحِبُّ نُصْرَتَهُ.

Syedna Jaabir bin Abdullah aur Abu Talha ﷡ bayan karte hain ke Allah ke Rasool ﷺ ne farmaya: "*Jo shakhs kisi musalman ki madad aise muqaam par tark karde jahan uski izzat-o-hurmat paamaal ki ja rahi ho aur uske khilaaf baate'n ki ja rahi ho'n to Allah Ta'ala bhi aise muqaam par uski madad chod dega jahan wo Allah ki madad (ke husool) ko pasand karega aur jo kisi musalman ki ahaanat aur uski izzat-o-hurmat ki paamaali ke mauqa par uska ta-aawoon karega to Allah Ta'ala bhi aise muqaam par uski madad farmaega jahan wo Allah ki madad (ke husool) ko pasand karega*". (Sunan Abu Dawood: 4/271; Musnad Ahmad: 4/30; Sahih al-Jaame as-Sagheer: 5/160)

③ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: مَنْ رَدَّ عَنْ عِرْضِ أَخِيهِ رَدَّ اللَّهُ عَنْ وَجْهِهِ النَّارَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

Syedna Abu Darda ﷺ se riwayat hai ke Nabi ﷺ ne farmaya: *"Jo shakhs apne bhai ki izzat ka difaa karta hai, aakhirat mein Allah Ta'ala uska chehra aag se mehfooz rakhega"*. (Sunan Abu Dawood: 6/450; Musnad Ahmad: 4/327; Sahih al-Jaame as-Sagheer: 5/290)

④ عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ يَزِيدَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ ذَبَّ عَنْ لَحْمِ أَخِيهِ بِالْغِيْبَةِ كَانَ حَقًّا عَلَى اللهِ أَنْ يُعْتِقَهُ مِنَ النَّارِ.

Syeda Asma bin Yazeed ﷺ ka bayan hai ke Nabi-e-Kareem ﷺ ne farmaya: *"Jo shakhs apne musalman bhai ki ghair-maujoodgi mein uska difaa karta hai to Allah Ta'ala par laazim hai ke wo use jahannam ki aag se aazaad kar de"*. (Musnad Ahmad: 6/461; Sahih al-Jaame as-Sagheer: 5/290)

⑤ عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي حَدِيثِهِ الطَّوِيلِ فِي قِصَّةِ تَوْبَتِهِ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ وَهُوَ جَالِسٌ فِي الْقَوْمِ فِي تَبُوكَ: مَا فَعَلَ كَعْبُ بْنُ مَالِكٍ ؟ فَقَالَ: رَجُلٌ مِّنْ بَنِي سَلِمَةَ : يَا رَسُوْلَ اللهِ حَبَسَهُ رِدَاءُ، وَالنَّظَرُ فِي عِطْفَيْهِ فَقَالَ لَهُ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) : (بِئْسَ مَا قُلْتَ : وَاللهِ يَا رَسُولَ اللهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ إِلَّا خَيْرًا) فَسَكَتَ رَسُولُ اللهِ.

Syedna Kaab bin Maalik ﷺ apni tauba ka waaqia bayan karte hue farmate hain ke Nabi ﷺ ne Tabuk mein ek (1) mauqa par majlis mein daryaaft farmaya ke: *"Kaab bin Maalik ﷺ kis wajah se peeche reh gaya?"* Banu Salama qabile ke ek (1) aadmi ne kaha ke *"Usse uski do (2) chaadaro'n (ki khoobsoorti ne) aur apne kandho'n ko baar-baar dekhne ne rok liya hai"* (yaane use duniyawi zeb-o-zeenat mein mashghooliyat ne rok liya hai). Ye sun kar Syedna Maaz bin Jabar ﷺ ne kaha toone bahut buri baat kahi, Allah ki qasam ham to uske baare mein accha hi jaante hain, ye sun kar Rasool Allah ﷺ khamosh ho gae. (Sahih Bukhari: 5/130; Sahih Muslim: 4/2122)

Bahes 6: Gheebat Ke Asbaab

Jab ek (1) ba-shuoor musalman gheebat aur chughli ke asbaab par ghaur karta hai to use kai cheeze'n maaloom hoti hain jin mein se chand darj-e-zel hain:

①② Gheebat karne waale ke dil mein doosre shakhs ke mutaalliq bughz-o-adaawat aur ghussa hota hai aur wo zaati intiqaam liye aur ghusse ko thanda karne ke liye us par bohtaan-taraashi, uski gheebat aur chughli karta hai.

③ Zaati fazilat-o-sharf ka izhaar aur doosre ki tehqeer karna, masalan guftagu karte hue kisi ke mutaalliq you'n kehna falaa'n jaahil hai, wo bat samajh nahi sakta ya umda guftagu nahi kar sakta waghaira, is tarah ki baato'n se wo logo'n par apni fazilat-o-sharf, khaamiyo'n se baraa-at aur doosre ko kamtar zaahir karna chaahta hai, ye wohi khud-pasandi hai. Jise Rasool Allah ﷺ ne insaan ko halaak karne waali cheezo'n mein se shumaar kiya hai.

④ Dost-o-ahbaab ko raazi karne ke liye Allah aur uske Rasool ﷺ ki nafarmaani aur gunaah ki majaalis mein shirkat karna khwah us kaam se Allah naaraaz ho jaae ye imaan ki kamzori ki daleel hai.

⑤ Ahle ilm-o-ashaab-e-raae ki kotaahiyo'n par taajjub ka izhaar karna, maslan kisi ka naam lekar kehna ke falaa'n se behtar kisi ko nahi dekha magar taajjub hai ke wo aalam, saahib-e-aql ya buzurg hone ke bawujood is tarah ki ghalatiyaa'n karta hai, albatta kisi ko khaas kiye baghair sirf ghalati par izhaar taajjub durust hai.

⑥ Doosro'n ke saath hasi-mazaaq karna aur unhe'n kamtar zaahir karna.

⑦ Gunaaho'n ka irtikaab karne waale kisi shakhs par Allah ke liye ghusse ka izhaar karna, masalan kisi ka naam lekar you'n kehna: "*Ise Allah se haya nahi aate, aise kaam karte hue wo Allah ka khauf nahi mehsoos karta waghaira au raise iski tauheen aur gheebat shuru karde*".

⑧ Hasad: Ek (1) aadmi ke saamne log jab kisi ki taareef karte hain to wo usse hasad karne lagta hai, phir haasid uske madaaho'n[1] ki nazar mein uska martaba-o-muqaam kam karne ke liye iski gheebat shuru kar deta hai to aisa shakhs apni shakhsiyat aur soch ke lihaaz se bada ganda aur kamina insaan hota hai. 'نَسْأَلُ اللّٰهُ الْعَافِيَةَ'

[1] T: (مَدّاح) Midhat ya taareef karne waala, madh karne waala [RKT]

"*Syedna Abdullah bin Umar ﷺ bayan karte hain ke Sahaba Kiraam ﷺ ne Rasool Allah ﷺ se daryaaft kiya ke logo'n mein se sabse afzal kaun hai? Aap ﷺ ne farmaya: Saaf dil aur saccha insaan. Sahaba ﷺ ne arz kiya: Sacche insaan ko ham jaante hain magar saaf dil kaun hai? Aap ﷺ ne farmaya: Wo parhezgaar aur saaf baatin ka maalik jiske dil mein gunaah, baghawat, bughz aur hasad nahi hai*". (Sunan Ibne Majah: H4216; Sahih Ibne Majah: 2/411; As-Sahiha: 948)

⑨ Logo'n ke saath masnooi hamdardi aur meherbaani ka izhaar karna, masalan kisi ke mutaalliq dosro'n se kahe ke "*Main is bechaare ke mutaalliq bahut pareshaan ho'n ke wo kis tarah gunaaho'n se aalooda hota ja raha hai, mujhe us par bahut rahem aata hai waghaira*".

⑩ Banaawat, dillagi, mazaaq aur hansti gheebat karne waala bad-bakht insaan majlis mein doosro'n ki khamiyaa'n is tarah bayan karta hai ke log usse hanste aur khush hote hain aur ye jhoot gheebat aur khud-pasandi mein badhta chala jaata hai, aise hi shakhs par Rasool Allah ﷺ ka ye farman saadiq aata hai. Aap ﷺ ne farmaya:

وَيْلٌ لِّلَّذِىْ يُحَدِّثُ بِالْحَدِيْثِ لِيُضْحِكَ بِهِ الْقَوْمَ فَيَكْذِبُ وَيْلٌ لَّهُ وَيْلٌ لَّهُ.

"*Jo logo'n ko hasaane ke liye jhoot bolta hai uske liye halaakat, barbaadi aur tabaahi hai*". (Abu Dawood: 4990; Jaame Tirmizi: 4/557; Sahih Tirmizi: 2/268; Sunan Kubra Nasai: 11061, 11591)

⑪ Kisi par gunaah ka ilzaam laga kar khud usse bari[1] ho jaata hai aur kehta hai ke falaa'n ne ye kaam kiya hai. Uski zimmedaari aur aeb doosre par daal kar khud ko khamiyo'n se bari zaahir karta hai.

⑫ Ye tasawwur-o-gumaan ke shayad falaa'n uske dosto'n ya kisi azeem aadmi ya hukmraan ke paas uske khilaaf gawaahi dena chaahta hai ya uski tauheen karna chaahta hai is liye usse pehle unke paas jaakar uski gheebat karta hai taake uska martaba-o-muqaam aur etebaar unki nazar mein khatam ho jaae. (Tatheer al Aebah Min Danas al Ghaibah Imam Ibne Hajar Haithami: P54; Tehqiq Majdi as-Syed Ibrahim-o-Fataawa Ibne Taimiya: V28 P222-238)

[1] T: Paak, aazad, juda [Urduinc]

Bahes 7: Gheebat Se Bachne Ka Tariqa

Gheebat se bachne ke do (2) tariqe hain:

Pehla Tariqa:

Insaan apne aap ko ye samjhaae ke wo gheebat karke Allah Ta'ala ki naraazgi aur uske ghusse ka nishana ban jaaega jaisa ke irshad-e-Nabawi ﷺ hai: “*Ek (1) shakhs Allah ka pasandida kalma kehta hai ke use uski ehmiyat ka andaaza nahi hota, Allah Ta'ala uske liye us kalma ke badle qiyamat tak ke liye apni razamandi likh deta hai aur ek (1) shakhs Allah ki naraazgi ka kalma kehta hai lekin use uski qabaahat*[1] *ka andaaza nahi hota. Allah Ta'ala uske liye qiyamat tak apni naraazgi tehreer kar deta hai*”. (Tirmizi: 4/550; Sunan Ibne Majah: 2/469; Sahih Tirmizi: 2/269; Sahih Ibne Majah: 2/258; Sunan Kubra Nasai: 11769; Muwatta Imam Maalik: 2/985; Musnad Ahmad: 3/469)

Ye baat bhi zehen-nasheen kar leni chaahiye ke kisi ki gheebat karne ki wajah se aakhirat mein apni nekiyaa’n dena padengia ur agar nekiyaa’n na hongi to uske gunaah apne sar lena padenge. Phir sirf ek (1) neki ki kami ya ek (1) gunaah ki ziyaadati ke baais gunaaho’n ka palda bhaari hone ki wajah se use jahannam ki aag mein daakhil kar diya jaaega. Allah Azzo Wajal ke saamne jhagde, logo’n ke mutaalbe, sawaal-o-jawaab aur muhaasbe ki zillat ke alaawa sirf nekiyo’n mein kami hi bahut badi saza hai. ‘وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ’[2]

Jab ek (1) musalman gheebat ki waeed se mutalliqa ahadees ki haqqaniyat par yaqeen rakhe aur kama-haqqahu un par ghaur kare neez apni laghzisho’n aur kotaahiyo’n ki fikr kare to uski zabaan se kabhi bhi kisi ki gheebat na niklegi. Use logo’n ke uyoob dekhne aur un par taan karne ki bajaae apni islaah ki fikr karni chaahiye. Aur aise shakhs ko apne gunaaho’n par Allah Aalim-ul-Ghaib se haya karni chaahiye aur use chaahiye ke apne bhai ke liye uzr aur gunjaaish talaash kare, use gunaaho’n mein mulawwis hone par isi tarah aajiz samjhe jis tarah wo khud gunaaho’n mein mulawwis na hone se aajiz hai. Agar kisi mazammat jismaani aeb ki wajah se kar raha hai to goya wo khud Khaliq

---

[1] T: (قَباحَت) Kharaabi, buraai, naqs, aeb [RKT]

[2] T: Na koi taaqat hai na koi quwwat, magar Allah ki madad se [RSB]

ki mazammat kar raha hai, kyounke sanad ka aeb saane'[1] ke aebdaar hone ki daleel hai. Is liye Allah Ta'ala se darte hue apni khaamiyo'n ki islah karni chaahiye aur ye bada accha mashghala hai.

Doosra Tariqa:

Insaan gheebat par aamaada karne waale asbaab par ghaur kare kyounke bimaari ka mukammal ilaaj uske muaawin[2] asbaab khatam karne se hi mumkin hota hai.

① Agar kisi ki gheebat karne ka sabab us par ghussa aur naraazgi hai to use ye yaad rakhna chaahiye ke agar main gheebat karke us par apna ghussa thanda karunga to Allah Ta'ala bhi uski gheebat karne ki wajah se mere oopar apna ghussa nikaal sakta. Kyounke Allah ne mujhe us kaam se mana kiya hai aur main uski nafarmaani karke uske hukm ka mazaaq udaa raha hoo'n aur uske ghazab ko daawat de raha hoo'n.

② Agar gheebat karne ka sabab dost ahbaa ki muwaafaqat aur razamandi hai to ye samajh lena chaahiye ke is tarah wo aajiz makhlooq ki razamandi se Allah qaadir-e-mutlaq ki naraazgi ka mutalaashi ban kar uske ghazab ko bhadka raha hai, wo shakhs kitna badnaseeb hai jo mohtaaj aur aajiz makhlooq ki khushi ke liye apne qaadir-o-qadeer maalik aur khaaliq ko naraaz kar raha hai.

③ Agar gheebat ka sabab Allah ke liye kisi se naraazgi hai to uska tazkira kisi sharai zaroorat ke baghair na kare, illa ye ke ye aam logo'n ko uske shar se bachana maqsood ho. Aur aage chal kar ham wo umoor-o-mawaazqe bhi zikr karne waale hain jahan gheebat jaaiz hai.

④ Agar gheebat ka baais apni paak-daamani aur doosro'n ki khaamiyo'n ka izhaar hai to wo gheebat karke Allah Ta'ala ko naaraaz kar raha hai aur apni paak-daamani ke taqaazo'n ke bar-aks gheebat jaise gunaah ka kaam kar raha hai. Use maaloom hona chaahiye ke Allah ki naraazgi to makhlooq ki naraazgi se bahut hi ziyaada sakht hai aur jo Allah Ta'ala ko naraaz karke makhlooq ko khush karne ki koshish karta hai us par Allah ko ghussa aata hai aur makhlooq bhi usse raazi nahi hoti.

---

[1] T: (صانِع) Paeda karne waala [RKT]

[2] T: (مُعاوِن) Himaayati, madadgaar [FL]

⑤ Agar kisi ki gheebat se maqsood apni neki-o-taqwa aur fazilat-o-sharf ka suboot muhiyya karna hai to is tarah Allah ke yaha'n pehle agar uska koi muqaam hai bhi to is tarah wo bilkul khatam ho jaaega aur gheebat ki wajah se logo'n mein bhi martaba kamtar balke khatam ho kar reh jaaega. Agar log ehteraam karte rahe'n tab bhi uska Allah ke yahan koi faaeda na hoga, kyounke logo'n ke dil Allah Azzo Wajal ki do (2) ungliyo'n ke darmiyaan hain wo unhe'n jis tarah chaahta hai pher deta hai. Is liye insan ko zaahir par etemaad karke dhoke mein na rehna chaahiye, balke izzat-o-zillat par asar-andaaz hone waale un makhfi umoor par bhi ghaur karna chaahiye.

⑥ Agar gheebat kisi se hasad ki bina par kar raha hai to usne duniya-o-aakhirat ked ono azaab jama kar liye hain, kyounke haasid is duniya mein tang-dili, gham aur pareshani ka shikaar rehta hai, doosro'n ke maal-o-daulat izzat-o-sharf ko dekh kar musalsal jalta rehta hai aur aakhirat mein bhi azaab se do-chaar (4) hoga. Haasid dar-haqiqat laa-ilmi ki wajah se mehsood (jisse wo hasad kar raha hai) ka dost hota hai, kyounke aakhirat mein uski nekiyaa'n use di jaaengi aur agar nekiyaa'n na hongi to ye uski buraiyaa'n apne sar lega. Mazeed ye ke haasid ke hasad aur gheebat se jis par hasad kiya jaae uska koi nuqsaan nahi hota, balke basa-auqaat ye uske fazl-o-sharf ki shohrat ka zariya banta hai.

⑦ Agar gheebat ka sabab kisi ki tehqeer aur mazaaq udaana hai to use maaloom hona chaahiye ke doosro'n ka mazaqq udaa kar dar-haqiqat wo Allah Ta'ala aur logo'n ke saamne khud apne aap ko ruswa kar raha hai aur yehi asal khasaara hai.

⑧ Agar gheebat ka sabab kisi ke saath hamdardi-o-meherbaani ka jazba hai to phri bhi ye koi pasandida aur accha tariqa nahi, kyounke is tarah wo doosre ke saath hamdardi karke khud ek (1) haraam kaam (gheebat) ka irtikaab kar raha hai, agar wo uski khair-khwaahi mein mukhlis hota to tanhaai mein use nasihat karta aur sahih kaam ki taraf rehnumaai karke apni sahih hamdardi-o-khair-khwaahi ka haq adaa karta, jabke usne doosro'n ke saamne gheebat shuru karke apna hi nuqsaan kar liya hai.

⑨ Agar gheebat kisi saahib-e-ilm-o-amal ya kisi saahib-e-maal-o-

jaaedaad par izhaar-e-taajjub ke liye hai to sabse pehle use apne aap par taajjub karna chaahiye ke wo kis tarah doosre ke deeni-o-duniyawi kamaal ki wajah se apne deen ka khasaara aur aakhirat ki barbaadi kar raha hai. Aur wo shaksh Allah Ta'ala se nahi darta ke kahee'n Allah Ta'ala uske uyoob se parde chaak karke use duniya mein hi zaleel-o-ruswa na karde aur ye logo'n ke liye nishaan-e-ibrat ban kar reh jaae, jis tarah aaj ye doosro'n par izhaar-e-taajjub kar raha hai kal koi us par bhi taajjub karega.

Jab koi zee-shuoor-o-saahib-e-aql gheebat ke in mazkoora asbaab par ghaur kare aur phir hamara tajweez-karda nuskha istemaal kare to in sha Allah Ta'ala wo gheebat ke nuqsaan se bach sakta hai, aur jald hi wo aisa aadmi ban sakta hai jo doosro'n ki khaamiyo'n ki bajaae apne kirdaar par ghaur kare, buri, ghatiya aur ghalat baat se apni zabaan ki hifaazat kare, is tarah wo duniya-o-aakhirat ki bhalaiyaa'n jama kar lega. Allah Azzo Wajal se dua hai ke wo hame'n apni raza ke mutaabiq haq baat kehne aur sab se pehle khud us par amal karne ki taufeeq ataa farmaae. 'آمین یا اکرم المسؤلین'.[1]

Bahes 8: Gheebat Se Tauba Ka Tariqa

Gheebat karne waale ne agar kisi musalman ki gheebat ki hai to jis waqt jhagde, fasaad aur mazeed kisi fitna ka andesha na ho to uske saamne apni ghalati ka eteraaf karke usse maafi ki darkhwaast kare. Agar mutaalliq shakhs ke saamne eteraaf karne se kisi fitna ka andesha ho to jin majaalis mein uski gheebat kar raha hai wahan uska accha tazkira kare, uski nekiyaa'n aur khoobiya'n bayan kare, uske liye dua-e-khair kare aur uska difaa kare. Tauba ki doosri sharaait ko malhooz rakhte hue bisaat-bhar[2] gheebat ko rokne ki koshish kare to uske ye kaam saabiqa aamaal-e-bad ka kaffaara ban jaaenga, in sha Allah. ❶

❶ • Tauba ki sharaait ke silsile mein ahle ilm ne kaha hai ke agar gunaah bande aur bande ke Rabb ke maa-bain hain to usse ① Us gunaah ko fauran tark kar de. ② Saabiqa gunaah par nadaamat-o-sharmindagi ka izhaar kare. ③ Aainda us gunaah ke qareeb

---

[1] T: Aye sabse ziyaada sakhaawat karne waale! (yaane Allah) Meri dua qubool farma [RSB]

[2] T: (بِساط بَھر) Bharpoor tariqa se, poori taaqat ke saath, pore zor se [RSB]

bhi na phatakne ka azm-bil-jazm[1] kare, aur agar gunaah bande aur band eke maa-bain hai to us waqt . ④ Chauthi shart ye hai ke jiska haq cheena hai wo use lautaae ya usse maafi maange. ⑤ Aur baaz ahle ilm ne paanchwee'n shart ye zikr ki hai ke tauba us waqt ho jab abhi tauba ka darwaaza band na hua ho. (mazeed tafseel ke liye dekhiye Tafseer Shaikh al-Uthaimeen Surah ash-Shooraa: 25 [Abu Adnan]) •

Bahes 9: Gheebat Ki Jaaiz Soorate'n

① Allah Ta'ala ka irshad hai:

لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوْٓءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيْعًا عَلِيْمًا ۝١٤٨

Allah Isko Pasand Nahi Karta Ke Aadmi Bad-goi Par Zabaan Khole Illa Ye Ke Kisi Par Zulm Kiya Gaya Ho, Yaqinan Allah Sunne Waala Aur Jaanne Waala Hai. (Surah an-Nisa: 148)

② Aur hadees shareef mein bhi aaya hai:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ هِنْدٌ أُمُّ مُعَاوِيَةَ لِرَسُوْلِ اللّٰهِ إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ رَجُلٌ شَحِيْحٌ فَهَلْ عَلَى جُنَاحٌ أَنْ أَخُذَ مِنْ مَالِهِ سِرًّا؟ قَالَ خُذِى أَنْتِ وَبَنُوكِ مَا يَكْفِيكِ بِالْمَعْرُوفِ.

"*Umm al-Momineen Syeda Ayesha ﷺ farmati hain ke Hazrat Abu Sufyan ﷺ ki biwi Hinda ﷺ ne Rasool Allah ﷺ se shikayat ki ke Abu Sufyan ﷺ bakheel hain, agar main khufiyya tariqa se uske maal mein se kuch le loo'n to us mein koi harj hai? Aap ﷺ ne farmaya ke tu aur tere bacche (uski haisiyat ke mutaabiq) hasb-e-zaroorat le sakte ho*". (Sahih Bukhari ma Al-Fath: 4/405; Sahih Muslim: 1714)

③ Syeda Fatima bint Qais ﷺ bayan karti hain: Mere khaawind Abu Amr bin Hafs ne mujhe apne wakeel ke zariye teesri talaaq bheji aur kharch ke liye kuch jau diye, main unhe'n kam samajh kar naaraaz hui to usne kaha tu mujh se kuch bhi lene ki haqdaar nahi hai. Main Nabi ﷺ paas gai to Aap ﷺ ne farmaya: "*Tujhe kharcha lene ka haq nahi hai*". Aur Aap ﷺ ne mujhe Umme Shareek ﷺ ke yahan iddat guzaarne ka hukm diya. Phir farmaya: "*Uske paas Sahaba ba-kasrat jaate rehte hain tu Abdullah bin Umme Maktoom ﷺ (jo naabina sahabi hain) ke yahan iddat guzaar aur jab iddat poori ho jaae to mujhe ittela dena*". Chunache main iddat guzaar kar Aap ﷺ ke paas gai aur bataya ke Hazrat Muawiya bin Abi Sufyan aur Hazrat Abu Jaham ﷺ ne mujhe nikaah ka paighaam diya hai.

---

[1] T: (عَزْم بالجَزم) Pakka iraada, pukhta faisla [RKT]

(Uske jawaab mein) Rasool Allah ﷺ ne famraya ke: "*Abu Jaham to aurato'n ko bahut maarta hai, jabke Muawiya muflis aadmi hai, tu Usama bin Zaid se shaadi kar le*". Maine unhe'n napasand kiya, lekin Aap ﷺ ne dobaara yehi farmaya to maine Usama shaadi karli. Allah ne mujhe us shaadi mein is qadar barkat di ke log mujh par rashk karte the. (Sahih Muslim: 2/1114)

④ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ رضى الله تعالى عنه أَنَّ عَائِشَةَ رضى الله تعالى عنها وَلَا أَخْبَرَتْهُ قَالَتْ: اسْتَأْذَنَ رَجُلٌ عَلَى رَسُوْلِ اللهِ ﷺ فَقَالَ: ائْذَنُوا لَهُ بِئْسَ أَخُو الْعَشِيْرَةِ أَوِ ابْنُ الْعَشِيْرَةِ . فَلَمَّا دَخَلَ آلَانَ لَهُ الْكَلَامَ . قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ قُلْتَ الَّذِي قُلْتَ ثُمَّ النْتَ لَهُ الْكَلَامَ قَالَ: أَيْ عَائِشَةَ إِنَّ شَرَّ النَّاسِ مَنْ تَرَكَهُ النَّاسُ أَوْ وَدَعَهُ النَّاسُ اتَّقَاءَ فُحْشِهِ .

Syedna Urwa bin Zubair Ummul Momineen Syeda Ayesha ﵂ se bayan karte hain ke ek (1) aadmi ne Rasool Allah ﷺ ke paas andar aane ki ijaazat talb ki to Aap ﷺ ne farmaya: "*Use ijaazat de do (2) ye apne qabile ka bura aadmi hai*". Jab wo andar aaya to Aap ﷺ ne usse naram guftagu ki. Uske jaane ke baad Syeda Ayesha ﵂ ne arz kiya ke aye Allah ke Rasool ﷺ! Pehle to aap use bura keh rahe the lekin baad mein aap ne usse kalaam mein narmi ikhtiyaar ki hai. Us par Aap ﷺ ne famraya: "*Aye Ayesha! Sabse bura insaan wo hai jis ke shar se bachne ke liye log usse kinaara-kash ho jaae'n*". (Sahih Bukhari: 7/86; Sahih Muslim: 4/2002)

Imam Bukhari ؒ ne apni Sahih mein is tarah baab (unwaan) qaayam kiya hai: "*Logo'n ka kisi ko taweel ya pasta-qad kehna jaaiz hai ya nahi. Nabi ﷺ ne ek (1) mauqa par daryaaft farmaya: 'ذُوْ الْيَدَيْن' (lambe haatho'n waala) kya kehta hai?*" aur aise alfaaz ka bayan jin se kisi aeb-joi maqsood na ho. (Sahih Bukhari: 7/85; Fath-ul-Baari: 10/468)

Imam Nawavi ؒ ne farmaya ke "*Sharai maqaasid ke liye che (6) asbaab ki buniyaad par unki gheebat karna jaaiz hai*"

❶ Mazloomiyat ka izhaar, mazloom ke liye hukmraan, qaazi ya kisi hukumati ohdedaar ke saamne shikayat karna jaaiz hai ke mere saath falaa'n ne is tarah zulm ziyaadati ki hai.

❷ Buraai se rokne, sarkash ki islaah karne par ta-aawoon haasil karne ke liye bhi gheebat jaaiz hai. Jo shakhs buraai se rokne ya kisi ki islaah

karne par qudrat rakhta hai use kaha jaae ke falaa’n ye bura kaam kar raha hai, tu use rok ya uski islaah kar waghaira.

❸ Fatwa talab karne ke liye bhi gheebat mubaah[1] hai, masalan mufti ko kahe ke Zaid, Bakr ya mere baap bhai ya biwi ya khaawind waghaira ne mere saath ye sulook kiya hai. Kya uske liye aisa karna jaaiz hai aur mere liye usse bachne ka kya tariqa hai? Ye jaaiz hai jaisa ke Hazrat Hind ﵂ ki hadees mein hai. (Bukhari: 2211; Muslim: 1714)

Agarche is mein bhi behtar yehi hai ke kisi ko khaas (naamzad) na kare

❹ Aam musalmano ko kisi ke shar se bachaane ke liye bhi gheebat ki ja sakti hai aur uski kai aqsaam hain:

① Na-qaabil-e-etemaad raawiyo’n, gawaaho’n aur musannifo’n apr jarh karna, is kaam ke jaaiz hone par tamaam musalman muttafiq hain, balke shariyat-e-islamiya ki hifaazat ke liye ye kaam waajib hai.

② Jab koi kisi ke mutaalliq mashwara talab kare to use uski khaami ki ittila dena. (Aur uski daleel Hazrat Fatima bint Qais ﵂ waali hadees hai. Dekhiye Sahih Muslim: 1480)

③ Jab koi shakhs kisi aebdaar cheez ko khareed raha ho to kharidaar ko khair-khwaahi ke nuqta-e-nazar se aeb ki ittila dena, albatta eeza-rasaani ke liye aisa karna jaaiz nahi hai. Masalan koi sharaabkhor ya chor ghulaam ya zaaniya laundi khareed raha hai to uska aeb khair-khwaahi ke liye batlaana jaaiz hai, aise hi cheez farokht karne waale ke mutaalliq sahih khabar dena bhi jaaiz hai.

④ Jab koi taalib-e-ilm kisi faasiq ya bidati se ilm haasil kar rah aho aur use us nuqsaan kai lm na ho to khair-khwaahi ke iraade se use nasihat karna zaroori hai.

⑤ Ek (1) shakhs hukumati ohdedaar hai, lekn naa-ahli ya faasiq hone ki wajah se apni zimmedaari theek tariqa se adaa nahi kar sakta to uske mutaalliq aala afsar ke saamne uski haalat bayan karna taake muamalaat durust andaaz se anjaam pasake’n to ye bhi jaaiz hai.

---

[1] T: (مُبَاح) Shariyat ke muwaafiq, jaaez, rawaa, halaal [RKT]

❺ Koi shakhs elaaniya gunaah ka irtikaab kar raha hai ya apni bidat ko aam kar raha hai to uske elaaniya kiye jaane waale kaamo’n ka zikr karna durust hai, albatta uske doosre zaati-o-daakhili umoor ka bilawajah tazkira munaasib nahi hai.

❻ Taaruf karane ke liye kisi ke aise aeb ya laqab ko zikr karna jiske saath wo mashoor hai. Jaise langda, naabina, chandha, kaana, lamba, chota, mota, waghaira to ye bhi jaaiz hai. Lekin behtar yehai ke kisi aur tarah se taaruf karaya jaae. Albatta tahqeer ke liye kisi ke aeb ya laqab ka zikr karna haraam hai. Wallahu Aalam (Sharah an-Nawavi: 16/142; Al Azkaar lin Nawavi: 296)

Imam Bukhari ﷫ ne apni sahih mein ek (1) baab you’n zikr kiya hai: “Shak-o-shubha aur fitna-o-fasaad ke aam karne waale ki gheebat ke jaaiz hone ka bayaan”.

Haafiz Ibne Hajar Asqalani ﷫ ne is baab ke baad farmaya hai: “*Is hadees se maaloom hua ke elaaniya fitna-o-fasaad ko hawaa dene waale aur khule aam gunaah karne waale ki gheebat haraam nahi hai*”.

Mazeed farmaya: “*Ahle ilm ke yahan sharai taur par har sahih kaam ke liye gheebat jaaiz hai, jaisa ke izhaar-e-mazloomiyat, buraai ke khaatime ke liye ta-aawoon haasil karna, fatwa maaloom karna, awaam-un-naas ko kisi ke shar se bachaana, haakim-e-waqt ko uske ma-tahato’n ke kirdaar se khabardaar karna, nikaah ya khareed-o-farokht ke muamalaat mein kisi ko mashwara dena, aise hi kisi taali b eilm ko bidati aur faasiq ke paas husool-e-ilm ke liye jaane se mana karna waghaira*”. (Fath-ul-Baari: 10/471)

Baaz ahle ilm ne in che (6) umoor ko apne do (2) ashaar mein you’n jama kar diya hai:

القدح لسي بغيبة فى ستّة — متظلّم و معرّف و محذّر

و مجاهر فسقاً و مستفتٍ ومَن — طلب الاعانة فى ازالة منكر[1]

(Al Aqida at-Tahawiya Muqaddama Albani: P43)

---

[1] T: Chughli che (6) soorato’n mein jaaiz hai: Mazloom ki shikayat, Kisi buraai ki pehchaan karwana, buraai se bachne ki nasihat, khulam-khula fisq karne waale ka zikr, fatwa maangte waqt, buraai door karne mein madad talab karna.

Al-Fasl as-Saani: Chughli

Bahes 1: Chughli Ki Taareef (Taaruf)

Haafiz Ibne Hajar Asqalani ﷺ ne Imam Ghazali ﷺ se ek (1) taweel iqtibaas[1] naql kiya hai jiska khulaasa ye hai: "*Mehfil mein kisi ke mutaalliq koi baat sun kar mutaalliqa shakhs ko jaakar bata dena chughli hai*". Aur uski jaame taareef you'n hai: "*Kisi shakhs ki koi baat ya kaam khwah wo aeb ho ya khoobi jiska izhaar use napasand ho, koi doosra use logo'n ke saamne bayan karde to ye bhi chughli hai, yahan tak ke agar koi apni maali haalat zaahir nahi karna chaahta aur koi doosra use zaahir karde to ye bhi chughli mein shaamil hai*". (Fath-ul-Baari: 10/373; Al Azkaar lin Nawavi: 298)

Imam Nawavi ﷺ farmate hain: "*Ek (1) riwayat mein 'نمّام' aur doosri mein hai ke 'قتّات' jannat mein daakhil na hoga. Ye dono lafz chughal-khor ke baare mein istemaal kiye jaate hain*".

Johri ne kaha: "*Baaz ulama ka kehna hai ke log fasaad aur shar phailaane ki niyyat se ek-doosre se jo baate'n kare'n, wo ahle ilm ke yahan chughli kehlaati hain*". (Sharah an-Nawavi: 2/112)

Kuch ulama ne 'قتّات' aur 'نمّام' ke darmiyaan ye farq kiya hai ke 'نمّام' use kehte hain jo khud majlis mein maujood ho aur baat sun kar ba-gharz se fasaad aage naql kare. Jabke 'قتّات' wo hai jo khud to majlis mein maujood na ho lekin kisi se sun kar baat doosro'n ke saamne bayan kare. (Fath-ul-Baari: 10/473)

Imam Bukhari ﷺ ne apni sahih mein ek (1) baab ka unwaan is tarah zikr kiya hai: "*Kaunsi chughli napasandida hai*".

Haafiz Ibne Hajar Asqalani ﷺ uski sharah mein farmate hain ke: "*Imam Bukhari ﷺ yahan ye samjhana chaahte hain ke kaafir ki baat ba-gharz-e-fasaad naql karna jaaiz hai, jaisa ke kuffaar ke ilaaqe mein jaasoosi karna aur unki quwwat ko nuqsaan dene waali baate'n naql karna (jaaiz hai)*". (Fath-ul-Baari: 10/472)

---

[1] T: (إِقْتِباس) Wo ibaarat jo kisi kitab ya mazmoon min-o-an ya intikhaab-o-ikhtisaar karke naql ki jaae, extraction, extract [RKT]

Bahes 2: Chughli Ka Hukm

Chughli ke haraam hone par poori ummat muttafiq hai aur uski hurmat par Kitab-o-Sunnat aur Ijma-e-Ummat se be-shumaar dalaail maujood hain. (Al Azkaar lin Nawavi: P289)

Bahes 3: Chughli Par Waeed: Quran-e-Kareem Mein

Allah Ta'ala ka irshad hai:

وَلَا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ ۝١٠ هَمَّازٍ مَّشَّآءٍۭ بِنَمِيمٍ ۝١١ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ۝١٢

Aur Hargiz Kisi Aise Shakhs Ke Dabaao Mein Na Aao Jo Bahut Qasme'n Khaane Waala Be-waqat[1] Aadmi Hai, Taane Deta Hai, Chughliya'n Khaata Phirta Hai, Bhalaai Se Rokta Hai, Zulm-o-ziyaadati Mein Hadd Se Guzar Jaane Waala Hai, Sakht Bad-Amal Hai. (Surah al-Qalam: 10-12)

Allah Jalle Jalaalahu ka farman hai:

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ ۝١

Tabaahi Hai Har Us Shakhs Ke Liye Jo Logo'n Par Taan (karne) Aur Peeth Peeche Buraiyaa'n Karne Ka Khoogar Hai. (Surah al-Humazah: 1)

Chughli Par Waeed: Ahadees-e-Sharifa Mein

Nabi-e-Akram ﷺ ne bhi chughli par sakht waeed farmai hai, chunache irshad-e-Nabawi ﷺ hai:

① عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَتَاتٌ. وفي رواية مسلم: لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ نَمَّامٌ.

"Syedna Huzaifa ؓ se riwayat hai ke maine Nabi ﷺ se suna, Aap ﷺ ne farmaya ke: Chughal-khor jannat mein daakhil na hoga". (Sahih Bukhari: 7/76; Sahih Muslim: 1/101, 2606)

Haafiz Ibne Hajar Asqalani ؒ is hadees ki sharah mein farmate hain: *"Chughal-khor ke jannat mein na jaane ka matlab ye hai ke wo pehle group ke saath jannat mein daakhil na hoga. Jaisa ke us jaise gunahgaar log hain"*. (Fath-ul-Baari: 10/473)

---

[1] T: (بے وقعت) Jiski koi izzat na ho, be-tauqeer, valuless [RKT]

Ahle Sunnat wal Jamaat ka masalk ye hai ke koi musalman kisi bhi gunah ki wajah se kaafir nahi ho jaata, illa ye ke wo gunah ko gunah jaante hue aur use halaal samajhte hue uska irtikaab karne waala na ho, siwaae iske ke us baare mein koi khaas daleel-e-kufr maujood ho.

② عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّ مُحَمَّدًا قَالَ : أَلَا أُنَبِّئُكُمْ مَا الْعَضَهُ؟ هِيَ النَّمِيمَةُ الْقَالَةُ بَيْنَ النَّاسِ.

Syedna Abdullah bin Masood ﵁ se riwayat hai ke Hazrat Muhammad ﷺ ne farmaya: “*Main tumhe’n bataau’n ‘الْعَضَهُ’ kya hai? Ye logo’n ke darmiyaan jaane waali chughli hai...*”. (Sahih Muslim: 4/2012)

Imam Ibne Abdul Bar ﵀ Imam Yahya bin Kaseer ﵀ se naql karte hain ke chughal-khor aur jhoota ek (1) ghante mein itna fasaad phaila dete hain jitna jaadugar ek (1) saal mein nahi phaila sakta. Chughli bhi jaadu ki ek (1) qism hain kyounke chughli aur jaadu dono mein logo’n ke darmiyaan ikhtilaaf, dost ahbaab ke dilo’n mein nafrat aur shar-o-fasaad paida kiya jaata hai. (Fath al-Maeed Sharah Kitab at-Tauheed: P325)

③ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا مَرَّ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ عَلَى قَبْرَيْنِ فَقَالَ: إِنَّهُمَا لَيُعَذِّبَانِ وَمَا يُعَذِّبَانِ مِنْ كَبِيرٍ (وَفِي رِوَايَةٍ) وَ إِنَّهُ لَكَبِيرٌ أَمَّا هٰذَا فَكَانَ لَا يَسْتَنْزِهُ مِنْ بَوْلِهِ، وَأَمَّا هٰذَا فَكَانَ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ ثُمَّ دَعَا بِعَسِيْبٍ رُطَبٍ فَشَقَّهُ بِاثْنَيْنِ فَغَرَسَ عَلَى هٰذَا وَاحِدًا وَ عَلَى هٰذَا وَاحِدًا ثُمَّ قَالَ لَعَلَّهُ يُخَفَّفُ عَنْهُمَا مَا لَمْ يَيْبَسَا.

Syedna Abdullah bin Abbas ﵄ farmate hain ke RA do (2) qabro'' ke paas se guzre to farmaya ke “*Inhe'n maamooli kaam karne ki wajah se azaab diya ja raha hai, albatta anjaam ki haulnaaki ke lihaaz se ye bade kaam hain: ① Un mein se ek (1) peshaab ki cheento’n se nahi bachta tha. ② Doosra chughli kiya karta tha*”. Phir Aap ﷺ ne khajoor ki ek (1) chadi mangwa kar use darmiyaan se cheera ur dono qabro’n par ek-ek tukda gaad diya. Phir farmaya: “*Ummeed hai inke khushk hone tak Allah Ta'ala unke azaab mein kami kar dega*”. (Sahih Bukhari: 7/85)

Bahes 4: Jiske Paas Chughli Ki Jaae Uski Zimmedaari

Imam Nawavi ﵀ farmate hain: “*Jiske paas chughli ki jaae ke falaa’n tere mutaalliq aise keh raha tha ya teri naql utaar raha tha to use darj-e-zel che baato’n ka khayaal rakhna chaahiye:*”

① Chughal-khor ki baat ki tasdeeq na kare kyounke wo faasiq hai aur faasiq ki khabar bila-tahqeeq qubool karna jaaiz nahi hai.

② Use chughli karne se mana kare aur uski qabaahat waazeh kare aur nasihat kare.

③ Aise shakhs ko Allah ke liye napasand kare kyounke wo apni us harkat ki wajah se Allah ke yahaa'n napasandida hai aur jo Allah ke yaha'n napasandida ho, use napasand karna waajib hai.

④ Apne ghair-maujood bhai (jiski baat naql ki ja rahi hai) uske baare mein bura gumaan na kare.

⑤ Us chughli ki wajah se tajassus[1] aur kured shuru na kar de.

⑥ Jis kaam se chughal-khor ko mana kar raha hai khud wo kaam na kare aur naahi uski chughli aage naql kare ke falaa'n ne aisa kaha hai, kyounke is tarah wo khud bhi chughal-khor ban jaaega. (Sharah Nawawi alaa Muslim: 2/113, Imam Ghazali se naql kiya hai; Al-Azkaar lin-Nawavi: 299; Fath-ul-Baari: 10/473)

Bahes 5: Zau al-Wajhain 'ذو الوجهَين' (Do (2) Rukha Insaan)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَ اللہُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّ شَرَّ النَّاسِ ذُو الْوَجْهَيْنِ الَّذِي يَأْتِي هُؤُلَاءِ بِوَجْهِ وَهُؤُلَاءِ بِوَجْهِ

Syedna Abu Huraira ﷺ se riwayat hai ke Nabi ﷺ ne farmaya: "*Sab se bura do (2) rukha insaan hai jo ek (1) fareeq ke paas aakar unki himayat karta hai aur doosre ke paas jaakar unka saathi ban jaata hai*". (Sahih Bukhari: 7/527, 13/170; Sahih Muslim: 4/2511)

Haafiz Ibne Hajar Asqalani ﷺ farmate hain:

"*Do (2) rukha pan bhi chughli ki qasam hai aur aisa shakhs sabse bura hai kyounke ye bhi munaafiq ki tarah logo'n ke darmiyan fasaad phailane ke liye jhoot aur baatil ko ikhtiyaar kiye rakhta hai. Har fareeq ke paas jaakar ye zaahir karta hai ke wo unka saathi aur doosro'n ka mukhaalif hai. Yehi jhoot, dhoka, unke raaz maaloom karne aur munaafqat ka kaam hai. Albatta jo islah karne ke liye unke paas jaakar har ek (1) ko aisi baat kehta hai jis mein doosre ka faaeda ho aur doosre*

---

[1] T: (تَجَسُّس) Justaju, tehqeeq, talaash, tehqiqaat [RKT]

fareeq ka uzr unke yahan bayan karta hai aur unki napasandida baato'n ko chupata aur khair-sagaali[1] *ke jazbaat doosro'n tak pohonchata hai to uska ye kaam pasandida aur accha amal hai*". (Fath-ul-Baari: 10/475)

عَنْ عَمَّارٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ : مَنْ كَانَ لَهُ وَجْهَانِ فِي الدُّنْيَا كَانَ لَهُ يَوْمَ الْقِيمَةِ لِسَانَانِ مِنْ نَّارٍ.

Syedna Ammaar ؓ bayan karte hain ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Jiske duniya mein do (2) rukh hain aakhirat mein uski aag ki do (2) zabaane'n hongi*". (Sunan Abu Dawood: 4/278; Silsila Ahadees as-Sahiha: 889; Sahih al-Jaame as-Sagheer: 5/346)

Bahes 6: Chughli Ke Asbaab

Chughli aur gheebat ke asbaab mushtarik hain, unka zikr gheebat ke asbaab mein guzar chuka hai, taaham unke alaawa bhi chand asbaab hain jo darj-e-zel hain:

① Jiski chughli kar raha hai uske saath adaawat[2] aur napasandeedgi.

② Jiske paas chughli kar raha hai uska taqarrub haasil karna.

③ Fitno'n ko hawa dena, afraad aur muaahsare ke darmiyaan ikhtilaaf aur nafrat-o-adaawat paida karna.

Bahes 7: Chughli Ki Aadat Se Bachne Ka Tariqa

Chughli aur gheebat se bachne ka tariqa ek (1) jaisa hai uske liye gheebat ke ilaaj waali bahes ki taraf rujoo kare'n.

Bahes 8: Chughli Ki Jaaiz Soorate'n

Imam Nawawi ؒ farmate hain: "*Sharai zaroorat ke tahat kisi ki shikayat karne mein koi harj nahi hai jaisa ke kisi ko ye batlana ke falaa'n tere qatl ka iraada rakhta hai ya teri izzat par hamla-aawar hona ya tera maal lautna chaahta hai, is tarah jis kaam mein umoomi nuqsaan ka andesha ho to haakim-e-waqt ya sarkaari ahalkaar ko khabar dena ke falaa'n ye kaam karta hai ya karna chaahta hai to use us khabar ki tahqeeq karke izaale ki koshish karni chaahiye aur is jaisi deegar*

---

[1] T: (خَیر سَگالی) Khair-khwahi, khair-talabi [Urduinc]

[2] T: (عَداوَت) Bughz, dushmani, mukhalifat [FL]

shikayaat haraam nahi hain balke un mein se kuch to maamle ki ahmiyat ke pesh-e-nazar pasandida aur waajib hain. Wallahu aalam". (Sharah Nawavi alaa Muslim: 2/113)

Imam Bukhari ﷬ ne is tarah baab ka unwaan qaayam kiya hai: "*Dost ke mutaalliq ki gai baat ki use ittela dene ka baab*". Is baab ke tahat unho'n ne darj-e-zel hadees naql ki hai:

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُوْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَسَمَ رَسُولُ اللّٰهِ قِسْمَةً فَقَالَ رَجُلٌ مِّنَ الْأَنْصَارِ وَ اللّٰهِ مَا أَرَادَ مُحَمَّدٌ بِهَذَا وَجْهَ اللّٰهِ فَأَتَيْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ فَأَخْبَرْتُهُ فتَمَيَّرَ وَجْهُهُ وَ قَالَ: رَحِمَ اللَّهُ مُوسَى لَقَدْ أُوْذِيَ بِأَكْثَرَ مِنْ هَذَا فَصَبَرَ.

Syedna Abdullah bin Masood ﷛ farmate hain ek (1) martaba Rasool Allah ﷺ ne maal taqseem kiya to kisi Ansari ne kaha ke Aap ﷺ ne Allah ki razamandi ke liye ye maal taqseem nahi kiya. Maine Aap ﷺ koi ski ittila di, ye sun kar Aap ﷺ ka chehra-e-mubaarak ghusse se surkh ho gaya aur farmaya: "*Allah Azzo Wajal Musa* ﵇ *par rahem farmae, unhe'n isse ziyaada takleef di gai lekin unho'n ne sabr kiya*". ❶ (Bukhari: 7/87; Muslim binahwa 1062)

❶ • Is hadees se maaloom hua ka apne kisi dost ke mutaalliq ki gai baat ki use ittela dene mein koi maslahat ho aur usse shar-o-fasaad phailne ka andesha na ho to use muttala kiya ja sakta hai warna nahi [Mutarjim] •

Ikhtilaaf daalne aur shar of fasaad ko hawa dene ke liye chughli karna mazmoom-o-haraam hai, albatta jhoot aur eeza-rasaani se bachte hue islaah aur khair-khwaahi ke jazbe se kisi ki shikayat durust hai. Bahut se log in do (2) qismo'n mein farq nahi kar sakte, is liye behtar aur salaamati ka raasta yehi hai ke kisi ki chughli shikayat se mukammal ijtinaab kiya jaae taake haraam kaam aur haraam ke shubhe se door reh sake warna haraam kaam ke murtakib ho jaane ka khadsha rahega. (Fath-ul-Baari: 10/476)

Al-Baab as-Saani - Laailmi Ke Baais Allah Ta'ala Ke Mutaalliq Koi Baat Kehna:

❁ Al-Fasl Awwal: Allah Ta'ala aur Rasool Allah ﷺ Par Jhoot Bolna.

Is mein teen (3) mabaahis hain.

❁ Al-Fasl as-Saani: Aaj Jhoot.

Is mein chaar (4) mabaahis hain.

✽ Al-Fasl as-Saalis: Jhooti Gawaahi Aur Jhooti Baat.

Is mein teen (3) mabaahis hain.

Al-Fasl al-Awwal: Allah Ta'ala Aur Uske Rasool Allah ﷺ Par Jhoot Bolna

Bahes 1: Jhoot Ki Taareef (Taaruf)

Imam Nawavi رحمه الله ne kaha hai ke Ahle Sunnat ka mazhab ye hai ke kisi cheez ke mutaalliq khilaf-e-haqiqat khabar dene ko jhoot kehte hain khwah ye khabar laa-ilmi ki wajah se ghalat ho ya jaan boojh kar ghalat di gai ho. Albatta laa-ilmi ki wajah se khabar ghalat hone par gunaah nahi jabke qasdan ghalat khabar dene par insaan mujrim hoga. (1)

Bahes 2: Allah Ta'ala Aur Rasool Allah ﷺ Par Jhoot Bolne Ki Waeed: Quran-e-Kareem Mein

Bila-shubha Allah Ta'ala aur Rasool Allah ﷺ par jhoot aam logo’n par jhoot bolne se bada gunaah aur ghinauna jurm hai. Allah Jalle Jalaalahu ka irshad hai:

فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ.

Phir Us Shakhs Se Badh Kar Zaalim Aur Kaun Hai Jo Allah Ki Taraf Mansoob Karke Jhooti Baat Kahe Taake Ilm Ke Baghair Logo’n Ko Ghalat Rehnumaai Kare. Yaqinan Allah Aise Zaalimo’n Ko Raah-e-Raast Nahi Dikhaata. (Surah al-Anaam: 144)

Allah Subhanahu ne farmaya hai:

وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَآءَ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَالَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُوْنَ.

Aur Hargiz Un Logo’n Ki Khwahishaat Ke Peeche Na Chalna Jinho’n Ne Hamari Aayaat Ko Jhutlaya Aur Aakhirat Ke Munkir Hain Aur Jo Doosro’n Ko Apne Rabb Ka Hamsar Banate Hain. (Surah al-Anaam: 150)

Irshad-e-Ilaahi hai:

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لِمَ تَقُوْلُوْنَ مَا لَا تَفْعَلُوْنَ ۝٢ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُوْلُوْا مَا لَا تَفْعَلُوْنَ ۝٣

Aye Logo Jo Imaan Laae Ho! Tum Kyoun Wo Baat Kehte Ho Jo Karte Nahi (ho) Allah Ke Nazdeek Ye Sakht Napasandida Harkat Hai Ke Tum Wo Baat Kaho Jo Tum Karte Nahi (ho). (Surah as-Saff: 2-3)

Allah Azzo Wajal ka farman hai:

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيٰتِهٖ ۭ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُوْنَ ۝٢١

Aur Us Shakhs Se Badh Kar Zaalim Aur Kaun Hai Jo Allah Par Jhoota Bohtaan Lagaae Ya Allah Ki Nishaniyo’n Ko Jhutlaae, Yaqinan Aise Zaalim Kabhi Falaah Nahi Paasakte. (Surah al-Anaam: 21)

Allah Ta'ala ne farmaya hai:

فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۭ سَنَجْزِي الَّذِيْنَ يَصْدِفُوْنَ عَنْ اٰيٰتِنَا سُوْۗءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوْا يَصْدِفُوْنَ.

Usse Badh Kar Zaalim Kaun Hai Jo Allah Ki Aayaat Ko Jhutlaae Aur Unse Mu’ Mode, Jo Log Hamari Aayaat Se Mu’n Modte Hain, Unhe’n Is Roogardaani Ki Paadaash Mein Ham Badtareen Saza De Kar Rahenge. (Surah al-Anaam: 157)

Rabb-e-Kareem Ka Irshad Hai:

قُلْ اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُوْنَ ۝٦٩ۭ

(Aye Nabi!) Keh Do (2) Jo Log Allah Par Jhoote Iftira Baandhte Hain Wo Hargiz Falaah Nahi Pa Sakte. (Surah Yunus: 69)

Allah Zul Jalaal Ka Farman Hai:

اِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ۚ وَاُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْكٰذِبُوْنَ ۝١٠٥

Jhoot Wohi Log Ghadte Hain Jo Allah Ki Aayaat Ko Nahi Maante, Wohi Haqiqat Mein Jhoote Hain. (Surah an-Nahl: 105)

Hukm-e-Ilaahi hai:

وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَا تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلٰلٌ وَّهٰذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوْا عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ ۭ اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُوْنَ ۝١١٦ۭ مَتَاعٌ قَلِيْلٌ ۠ وَّلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝١١٧

Aur Ye Jo Tumhari Zabaane'n Ahkaam Lagaya Karti Hain Ke Ye Cheez Halaal Hai Aur Wo Haraam To Is Tarah Ke Hukm Laga Kar Allah Par Jhoot Na Baandho. Jo Log Allah Par Jhoot Baandhte Hain Wo Hargiz Falaah Nahi Paaya Karte. Duniya Ka Aish Chand-roza Hai, Aakhir-kaar Unke Liye Dardnaak Saza Hai. (Surah an-Nahl: 116-117)

Allah Ta'ala ne farmaya hai:

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوْحِيَ اِلَيَّ وَلَمْ يُوْحَ اِلَيْهِ شَيْءٌ وَّمَنْ قَالَ سَاُنْزِلُ مِثْلَ مَاۤ اَنْزَلَ
اللّٰهُ ؕ وَلَوْ تَرٰۤى اِذِ الظّٰلِمُوْنَ فِيْ غَمَرٰتِ الْمَوْتِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ بَاسِطُوْۤا اَيْدِيْهِمْ ۚ اَخْرِجُوْۤا اَنْفُسَكُمْ ؕ اَلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ
عَذَابَ الْهُوْنِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ اٰيٰتِهٖ تَسْتَكْبِرُوْنَ ۝٩٣

Aur Us Shakhs Se Bada Zaalim Aur Kaun Hai Jo Allah Par Jhotoa Bohtaan Ghade Ya Kahe Ke Mujh Par Wahee Aai Hai daraa'n-haale-ke[1] Us Par Koi Wahee Naazil Na Ki Gai Ho Ya Jo Allah Ki Naazil-karda Cheez Ke Muqaable Mein Kahe Ke Main Bhi Aisi Cheez Naazil Karke Dikha Doonga, Kaash Tum Zaalimo'n Ko Is Haalat Mein Dekh Sako Jab Ke So Sakraat-e-Maut Mein Dubkiyaa'n Kha Rahe Hote Hain Aur Farishte Haath Badha-Badha Kar Keh Rahe Hote Hain: Laao Nikaalo Apni Jaan, Aaj Tumhe'n Un Baato'n Ki Paadaash Mein Zillat Ka Azaab Diya Jaaega Jo Tum Allah Par Tohmat Rakh Kar Naahaq Bakaa Karte The Aur Uski Aayaat Ke Muqaable Mein Sarkashi Dikhate The. (Surah al-Anaam: 93)

Allah Zul Jalaal ne farmaya hai:

قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْاِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاَنْ تُشْرِكُوْا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ
بِهٖ سُلْطٰنًا وَّاَنْ تَقُوْلُوْا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ۝٣٣

(Aye Nabi!) Unse Kaho Ke Mere Rabb Ne Jo Cheeze'n Haraam Ki Hain Wo To Ye Hain: Besharmi Ke Kaam Khwaah Khule Ho'n Ya Chupe Aur Gunah Aur Haq Ke Khilaaf Ziyaadati Aur Ye Ke Allah Ke Saath Tum Kisi Aise Ko Shareek Karo Jiske Liye Usne Koi Sanad Naazil Nahi Ki Aur Ye Ke Allah Ke Naam Par Tum Koi Aisi Baat Kaho Jiske Mutaalliq Tumhe'n Ilm Naho. (Surah al-Aaraaf: 33)

[1] T: (دَر آں حالے کہ) Agarche, halaanke [RKT]

Allah Ta'ala Aur Rasool ﷺ Par Jhoot Bolne Ki Waeed: Hadees Shareef Mein

عَنْ عَلِيٍّ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لَا تَكْذِبُوا عَلَيَّ فَإِنَّهُ مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ فَلْيَلِجِ النَّارِ .

Syedna Ali ؓ se riwayat hai ke Nabi ﷺ ne farmaya: "*Meri taraf jhoot ghad kar mansoob na karo kyounke jis ne mujh par jhoot bandha wo aag mein daakhil hoga*". (Sahih Bukhari: 1/35; Sahih Muslim: 1/9; Tirmizi: 2660; Nasai Kubra: 5880; Ibne Majah [Muqaddama]: 31)

Syedna Abdullah bin az-Zubair ؓ farmate hain: "*Maine apne waalid Zubair bin al-Awwaam ؓ se daryaaft kiya ke aap Rasool Allah ﷺ se is qadr ahadees bayan nahi karte jitni falaa'n-falaa'n sahaba bayan karte hain, to unho'n ne farmaya main bhi Rasool Allah ﷺ ke saath raha hoo'n, lekin Aap ﷺ se sune hue farmaan: 'Jisne mere oopar jhoot bola apna thikaana jahannam ki aag mein bana le' ki wajah se darta hoo'n ke kahee'n koi ghalat baat Aap ﷺ ki taraf mansoob na ho jaae aur uski paadaash[1] mein main saza ka mustahiq ban jaau'n*". (Sahih Bukhari: 1/35; Sahih Muslim: [Muqaddama] 3 و 3004)

قَالَ أَنَسٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: إِنَّهُ لَيَمْنَعُنِي أَنْ أُحَدِّثَكُمْ حَدِيثًا كَثِيرًا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: مَنْ تَعَمَّدَ عَلَى كَذِبًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ .

Syedna Anas ؓ farmate hain ke mujhe ziyaada ahadees bayan karne mein Aap ﷺ ka ye farman rukaawat hai ke "*Jisne jaan boojh kar mujh parj hoot bola wo apna thikaana jahannam ki aag banale*". (Sahih Bukhari: 1/35; Sahih Muslim: [Muqaddama] 1/10)

In ahadees ka ye matlab nahi ke maazAllah doosre Sahaba ؓ ahadees riwayat karne mein ghair-mohtaat aur ghalat baate'n Aap ﷺ ki taraf mansoob kar dete the, balke un Sahaba ka maqsad ye hai ke ham is maamle mein bahut ziyada ehtiyaat karte hain aur Aap ﷺ ki taraf ghalat baat mansoob ho jaane ke khadsha ki wajah se khmosh rehte hain, kyounke insaan se ghalati mumkin hai jabke doosre Sahaba ؓ apne yaqeen ki buniyaad par ahadees bayan kar dete the taake kitmaan-e-ilm (ilm ke chupaane) ke jurm se bach sake'n. Is liye dono fareeq apni-apni raae aura mal ke lihaaz se haq ba-jaanib hain. (Mutarjim)

---

[1] T: (پاداش) Sila, badla, ewaz, saza, jurmaana [RKT]

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: تَسَمَّوْا بِاسْمِي وَلَا تَكْتَنُوا بِكُنْيَتِي وَمَنْ رَأَنِي فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَأَنِي فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتَمَثَّلُ فِى صُورَتِي وَمَنْ كَذَبَ عَلَى مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ.

Syedna Abu Huraira ﷛ se riwayat hai ke Nabi-e-Kareem ﷺ ne farmaya: "*Mere naam ke mutaabiq apne naam rakho lekin meri kuniyat ikhtiyaar na karo. Aur jisne khwab mein mujhe dekha yaqinan usne mujhe hi dekha hai kyounke shaitaan meri soorat ikhtiyaar nahi kar sakta aur jis ne amadan meri taraf ghalat baat mansoob ki to wo apna thikaana jahannam ki aag mein bana le*". (Sahih Bukhari: 1/36)

عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: مَنْ يَقُلْ عَلَى مَا لَمْ أَقُلْ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ . (وفي مسلم)

مَنْ حَدَّثَ عَنِّي بِحَدِيثٍ يَرَى أَنَّهُ كَذِبٌ فَهُوَ أَحَدُ الْكَاذِبِينَ.

Syedna Salama bin Akwa ﷛ kehte hain ke maine Nabi-e-Kareem ﷺ se suna, aap ne farmaya ke: "*Jisne mujh par wo baat kahi jo maine nahi kahi to uska thikaana jahannam ki aag hai*". (Sahih Bukhari: 1/35)

Aur Sahih Muslim (o Tirmizi) ki ek (1) riwayat is tarah hai ke Aap ﷺ ne farmaya: "*Jo shakhs mujh se koi aisi baat naql kare jise wo jhoot samajhta hai to wo khud bhi jhooto'n mein se ek (1) hai*". (Muqaddama Sahih Muslim: 1/9; Tirmizi: 2662)

عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: إِنَّ كَذِبًا عَلَيَّ لَيْسَ كَكَذِبٍ عَلَى أَحَدٍ، فَمَنْ كَذَبَ عَلَى مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ .

Syedna Mughira bin Shu'ba ﷛ bayan karet hain ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Mujh par jhoot bolna aam aadmi par jhoot bolne ki tarah nahi hai kyounke jisne mujh par jhoot bola to wo apna thikaana jahannam mein banale*". (Sahih Bukhari: 8/81; Muqaddama Muslim: 1/11)

عَنْ وَاثِلَةَ بْنِ الْأَسْقَعِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ إِنَّهُ قَالَ: إِنَّ مِنْ أَعْظَمِ الْفَرِيِّ أَنْ يَدَّعِيَ الرَّجُلُ إِلَى غَيْرِ أَبِيْهِ أَوْ يُرِيَ عَيْنَهُ مَا لَمْ تَرَأَوْ يَقُوْلَ عَلَى رَسُوْلِ اللّٰهِ مَا لَمْ يَقُلْ .

"*Syedna Waasila bin al-Asqa ﷛ se riwayat hai ke Nabi ﷺ ne farmaya: Sabse bada jhoot ye hai ke aadmi apne baap ki bajaae kisi aur ki taraf apni nisbat kare, khwaab dekhne ka jhoota daawa kare aur Rasool Allah ﷺ ki taraf wo baat mansoob kare jo Aap ﷺ ka farman nahi*". (Sahih Bukhari

ma Al-Fath: 6/540)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللهِ ﷺ : كَفَى بِالْمَرْءِ كَذِبًا أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ.

Hazrat Abu Huraira ﷺ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Kisi shakhs ke jhoota hone ke liye yehi kaafi hai ke wo har suni hui baat aage bayan kar de*". (Muqaddama Sahih Muslim: 1/10; Abu Dawood: 4992; Nasai Kubra: 11845)

Syedna Abdullah bin Masood ﷺ ka qaul hai ke jo baat logo'n ke fahm se baalatar ho usko bayaan na karo, warna wo kuch logo'n ke liye fitna-o-gumraahi ka zariya ban jaaegi. (Muqaddama Sahih Muslim: 1/9)

Syedna Umar bin Khattab ﷺ ka qaul hai: "*Har suni hui baat ok aage bayan kar dena kisi shakhs ke jhoota hone ki kaafi daleel hai*". (Muqaddama Sahih Muslim: 1/8)

Imam Ibne Wahb ﷺ kehte hain ke mujh se mukhaatib ho kar Imam Maalik ﷺ ne farmaya: "*Jo shakhs har suni hui baat aage naql kar de wo sashih-o-salm nahi bach sakta aur naahi kabhi imam ban sakta hai*". (Muqaddama Sahih Muslim: 1/8)

Imam Abdur Rahman bin Madami ﷺ famate hain: "*Koi shakhs bhi apni suni sunaai baato'n ko bayan karne se baaz aae baghair imam nahi ban sakta*". (Muqaddama Sahih Muslim: 1/8)

Bahes 3: Rasool Allah ﷺ Par Jhoot Ki Qabaahat, Uska Hukm Aur Uski Saza

① Jamhoor ahle ilm ke nazdeek Rasool Allah ﷺ par jhoot bolna sakht fahaashi-o-azeem gunaah aur bahut badi tabaahi ka sabab hai lekin jhoot bolne waala jab tak us kaam ko jaaiz samajh kar na kare daaera islam se khaarij na hoga.

② Baaz doosre ahle ilm Rasool Allah ﷺ par jaan boojh kar jhoot bolne waale ko kaafir qaraar dete hain, shaariheen-e-bukhari mein se Ibn al-Muneer ﷺ ne uski wajah se ye bayaan ki hai ke Rasool Allah ﷺ par jhoot bolne ka saaf matlab ye hai ke wo us haraam ko halaal samajhta hai aur kisi haraam ko halaal karna kufr ka kaam hai is liye kufr par aamaada karne waala kaam bhi kufr hai. Taaham Imam Nawavi aur Haafiz Ibne Hajar (rhh) ne jamhoor ahle ilm ki raae ko tarjeeh di hai.

③ Haafiz Ibne Hajar ﷫ farmate hain: "*Rasool Allah ﷺ par jhoot bolna gunaah-e-kabira aur doosro'n par jhoot bolna saghira gunaah hai, khud Nabi-e-Kareem ﷺ ne bhi un dono mein farq kiya hai. Aap ﷺ ne farmaya hai:*"

اِنَّ كَذِبًا عَلَيَّ لَيْسَ كَكَذِبٍ عَلٰى اَحَدٍ

Meri taraf jhoot mansoob karna aam aadmi par jhoot bolne se mukhtalif hai. (Sahih Bukhari: 1291; Sahih Muslim: 1-10)

Is liye un dono ki saza ek (1) nahi ho sakti.

Rasool Allah ﷺ ka ye farman ke: "*Jis ne meri taraf jhoot mansoob kiya wo apna thikaana jahannam mein banale*". Is baat ki daleel hai ke Aap ﷺ par jhoot bolne waala lambi muddat ya hamesha ke liye aag mein rahega, jabke qawi dalaail se ye baat saabit hai ke jahannam mein daaimi qiyaam sirf kuffaar ke liye hai, is liye Aap ﷺ par jhoot bolne waala abadi jahannami na hoga balke lambi muddat tak jahannam mein rahega. Wallahu Aalam

④ Jis shakhs ne ek (1) hadees mein bhi qasdan Aap ﷺ par jhoot bola wo faasiq ban gaya aur uski tamaam riwayaat mardood aur na-qaabil-e-ehtijaaj ho jaaengi. (Sharah Muslim Nawavi: 1/69; Fath-ul-Baari: 1/302)

⑤ Rasool Allah ﷺ par jhoot dar-haqiqat Allah Ta'ala par jhoot bolne waali baat hai, kyounke Allah Ta'ala ka irshad hai:

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى ۝۳ اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُّوْحٰى ۝۴

Aur Wo Rasool ﷺ Apni Khwaahish Se Koi Baat Nahi Karte, Uski Jo Baat Hai Wo Sirf Wohi Hai Jo Us Par Utaari Jaati Hai. (Surah an-Najm: 3-4)

Is liye Rasool Allah ﷺ par jhoot ka hukm Allah Ta'ala ke is farman ke mutaabiq hoga:

قُلْ اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُوْنَ ۝۶۹

(Aye Nabi!) Farma Deejiye: Jo Log Allah Par Jhoote Iftira Baandhte Hain Wo Kaamyaab Na Honge. (Surah Yunus: 69)

Al-Fasl as-Saani: Aam Jhoot

Bahes 1: Chughli Ka Hukm

Imam Nawavi ﷫ farmate hain: (Al Azkaar lin Nawavi: 324)

"Jhoot ke haraam hone par Kitab-o-Sunnat mein bahut se dalaail maujood hain aur uske haraam hone par poori ummat ka ijma hai, jhoot badtareen gunaah aur bahut bura aeb hai. Isse nafrat dilaane ke liye Hazrat Abu Huraira ﷜ ki yehi muttafiq alae hadees kaafi haijis mein Hazrat Abu Huraira ﷜ bayan karte hain:"

قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا اؤْتُمِنَ خَانَ.

Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Munaafiq ki teen (3) nishaniya'n hain, jab baat kare to jhoot bolta hai, jab waada kare to waada-khilaafi karta hai aur jab uske paas amaanat rakhi jaae to khiyaanat karta hai*". (Sahih Bukhari: 1/14; Sahih Muslim: 1/78)

Bahes 2: Aam Jhoot Par Waeed: Quran-o-Hadees Mein

Allah Azzo Wajal ne farmaya:

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ۚ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ﴿٣٦﴾

Kisi Aisi Cheez Ke Peeche Na Lago Jiska Tumhe'n Ilm Na Ho, Yaqinan Aankh, Kaan Aur Dil Sab Hi Ki Baaz-purs Hogi. (Surah al-Isra: 36)

عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ وَ إِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَ يَتَحَرَّى الصِّدْقُ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللّٰهِ صِدِّيقًا وَإِيَّاكُمْ وَ الْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُوْرِ وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَكْذِبُ وَ يَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللّٰهِ كَذَّابًا.

Syedna Abdullah bin Masood ﷜ se riwayat hai ke Nabi ﷺ ne farmaya: "*Sacchaai ikhtiyaar karo kyounke sach neki ki taraf rehnumaai karta hai aur neki jannat mein le jaati hai. Aadmi sach bolta hai aur sach ka mutalaashi*[1] *rehta hai, hatta ke Allah Ta'ala ke yaha'n bada saccha*

[1] T: (مُتَلاشی) Talash karne waala, dhoondhne waala [RKT]

insaan likha jaata hai. Aur jhoot se parhez karo kyounke jhoot gunaah ki raah dikhata hai aur gunaah jahannam ki aag mein daakhil karta hai aur aadmi musalsal jhoot bolta aur jhoot ka mutalaashi rehta hai, hatta ke wo Allah ke yahaa'n bada jhoota likh diya jaata hai". (Sahih Bukhari: 6094; Sahih Muslim: 4/2013; Do (2) mutaqaarib ahadees Tirmizi: 1971)

Imam Bukhari رحمه الله ne apni sahih mein is tarah baat ka unwaan qaayam kiya hai: "*Khareed-o-farokht mein jhoot aur saamaan ki haqiqat makhfi rakhne ke nuqsaan ka bayaan*". Is unwaan ke tahat Imam Saahab ne Hazrat Hakeem bin Hizaam رضي الله عنه ki ye riwayat naql ki hai:

عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: الْبَيْعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا فَإِنْ صَدَقَا وَ بَيَّنَا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا وَ إِنْ كَتَمَا وَ كَذِبًا مُحِقَتْ بَرَكَةُ بَيْعِهِمَا.

Nabi ﷺ ne farmaya: "*Khareed-o-farokht karne waale jab tak apni jagah se juda na ho'n unhe'n sauda waapas lene aur dene ka ikhtiyaar hota hai. Agar wo sach bolenge aur cheez ki haqiqat waazeh kar denge to unhe'n barkat haasil hogi. Aur agar jhoot bolenge aur saamaan ki khaami waazeh nahi karenge to unki barkat mita di jaaegi*". (Sahih Bukhari: 3/11)

عَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِهِ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيِّ ﷺ يَقُولُ: وَيْلٌ لِلَّذِي يُحَدِّثُ بِالْحَدِيثِ لِيُضْحِكَ بِهِ الْقَوْمَ فَيَكْذِبُ وَيْلٌ لَهُ وَيْلٌ لَّهُ.

Hazrat Bahzi bin Hakeem apne baap se aur wo apne baap رضي الله عنه se riwaya tkarte hain ke maine Nabi ﷺ ko ye farmate hue suna: "*Jo shakhs logo'n ko hasaane ke liye jhooti baat kehta hai uske liye halaakat hai uske liye tabaahi-o-barbaadi hai*". (Jaame Tirmizi: 4/557; Sahih Tirmizi: 2/268)

Syedna Samrah bin Jundub رضي الله عنه ki ek (1) taweel hadees jis mein Rasool Allah ﷺ ke khwaab ka zikr hai, Aap ﷺ famrate hain: Aaj raat (is raat se muraad meraaj ki raat hai) Mere paas do (2) aadmi aae, unho'n ne mera haath pakda aur muqaddas zameen ki taraf le gae. Maine dekha ke ek (1) shakhs baitha hua hai aur doosra uske saath khada hua hai jiske haath mein lohe ki kundi hai jo us baithe hue shakhs ke mu'n mein daakhil karke use guddi kak cheer daalta hai, phir doosri taraf se mu'n mein daal kar guddi tak cheerta hai, itni der mein pehli jaanib durust ho jaati hai wo phir uske saath yehi sulook karta hai. Maine poocha: "*Ye kya*

hai?” unho’n ne kaha: “*Aage chale’n*”. Is hadees ke aakhir mein Aap ﷺ ne farmaya: “*Tum ne aaj raat mujhe bahut saer karaai hai, maine jo kuch dekha hai uske mutaalliq bataae’n ke uski haqiqat kya hai?*” Unho’n ne kaha: “*Jis shakhs ki baache’n cheeri jaa rahi thee’n wo jhoot bolta tha aur uski baat naql ho kar duniya ke kone-kone mein jaa-pohonchi thi. Uske saath qiyamat tak yehi sulook kiya jaaega*”. (Sahih Bukhari ma al-Fath: 3/251)

Sahih Bukhari ki ek (1) riwayat is tarah hai: Nabi ﷺ ko bataya gaya ke jis shakhs ki baache’n, nathne aur aankhe’n guddi tak cheeri jaa rahi thee’n wo jhoot bola karta tha aur uska jhoot duniya mein phail jaata tha. (Sahih Bukhari ma al-Fath: 12/439)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَاللهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ إِنَّهُ قَالَ: آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلاثٌ : إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا اؤْتُمِن خَانَ.

Syedna Abu Huraira ؓ se riwayat hai ke Nabi ﷺ ne farmaya: “*Munaafiq ki teen (3) nishaniya’n hain, jab baat kare to jhoot bolta hai, jab waada kare to waada-khilaafi karta hai aur jab uske paas amaanat rakhi jaae to us mein khiyaanat karta hai*”. (Sahih Bukhari: 7/95 و 1/14; Sahih Muslim: 1/78)

Bahes 3: Jhoote Khwaab Bayan Karna

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ تَحَلَّمَ بِحُلْمٍ لَمْ يَرَهُ كُلِّفَ أَنْ يَعْقِدَ بَيْنَ شَعِيْرَتَيْنِ وَلَنْ يَفْعَلَ وَمَنِ اسْتَمَعَ إِلَى حَدِيثِ قَوْمٍ وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ أَوْ يَفِرُّونَ مِنْهُ صُبَّتْ فِي أُذُنِهِ الآنَكُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ صَوَّرَ صُورَةً عُذِّبَ وَ كُلِّفَ أَنْ يَنْفُخَ فِيهَا الرُّوْحَ وَلَيْسَ بِنَافِعٍ .

Syedna Abdullah bin Abbas ؓ se riwayat hai ke Nabi ﷺ ne farmaya: “*Jisne manghadat khwaab bayan kiya, use do (2) jau (gandum ki qism) ke daano’n mein gorah lagaane ka paaband kiya jaaega aur wo ye kaam na kar sakega. Aur jo khufiya taur par un logo’n ki baate’n suntan hai jo use naapasand karte hain ya usse door bhaagte hain, aakhirat mein uske kaan mein seesa pighla kar daala jaaega. Aur jo tasweer banata hai use azaab diya jaaega aur tasweer mein rooh phoonkne ka paaband kiya jaaega magar wo aisa na kar sakega*”. (Sahih Bukhari ma al-Fath: 12/427)

Bahes 4: Kaunsa Jhoot Jaaiz Hai

عَنْ أُمِّ كَلْثُومٍ بِنْتِ عُقْبَةَ إِنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لَيْسَ الْكَذَّابُ الَّذِي يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ فَيَنْمِي خَيْرًا أَوْ يَقُولُ خَيْرًا.

وَ فِي رِوَايَةٍ لِمُسْلِمٍ عَنْهَا وَ لَمْ أَسْمَعْهُ يُرَخِّصُ فِي شَيْءٍ مِمَّا يَقُوْلُ النَّاسُ إِلَّا فِي ثَلَاثٍ: الْحَرْبُ وَالْإِصْلَاحُ بَيْنَ النَّاسِ وَ حَدِيثُ الرَّجُلِ اِمْرَأَتَهُ وَ حَدِيثُ الْمَرْأَةِ زَوْجَهَا.

Syeda Umme Kulsoom bint Uqba رضي الله عنها se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “*Jo shakhs logo’n ke darmiyaan sulah karwane ke liye acchi baat pohonchata hai acchi baat kehta hai wo jhoota nahi*”. (Sahih Bukhari : 3/166; Sahih Muslim: 4/2011)

Aur Sahih Muslim mein hi Syeda Umme Kulsoom رضي الله عنها ki ek (1) riwayat hai jis mein wo farmati hain ke maine suna: “*Log jin baato’n ko jhoot qaraar dete hain un mein se Aap ﷺ ne sirf teen (3) baato’n ki ijaazat di aur wo jung, logo’n ke darmiyaan sulah, aur mard ki apni biwi se aur aurat ki apni khaawind se guftagu hain*”. (Sahih Muslim: 4/2012; Al-Azkaar lin Nawavi: P324 is kitaab mein is jagah noor-e-baseerat ko jilaa bakhshne waale ilmi niqaat mazkoor hain)

Yaane in teen (3) muamalaat mein zaroorat ke tahat agar koi jhoot bola jaae to sharan us par muwaakhaza na hoga.

Imam Nawavi رحمه الله farmate hain ke maslahat ke liye baaz mawaaqe par khilaaf-e-haqiqat baat ke durust hone ke baare mein ye hadees waazeh daleel hai. Baaz ahle ilm ne maslahat ki khaatir kizb ki jaaiz aqsaam ko jama kiya hai us silsile mein sabse jaame baat Imam Ghazali رحمه الله ne farmai hai ke “*Guftagu husool-e-maqaasid ka zariya hai, har accha maqsad jo sach aur jhoot dono se haasil ho sakta hai us mein jhoot bolna haraam hai, kyounke uski zaroorat hi nahi jabke ow sach se mumkin hai, albatta bila-zaroorat jhoot bolna haraam hai*”.

“*Agar acche maqsad ka husool sacchaai ke zariye mumkin na ho to agar wo kaam jaaiz hai to jhoot bolna jaaiz hoga, agar wo maqsad waajib ki haisiyat rakhta hai to us mein jhoot bolna bhi waajib hoga, masalan koi musalman kisi zaalimke dar se chupa hua hai, wo uske mutaalliq daryaaft karta hai to aise mauqa par use chupaane ke liye*

jhoot bolna waajib hoga, isi tarah agar kisi ke paas amaanat hai aur uske mutaalliq koi zaalim-o-jaabir sawaawl kare to use chupaane ke liye jhoot bolna waajib hai aur agar wo usse qasam uthaane ka mutaalaba kare to us par qasam uthaana bhi laazim hai".

"*Albatta ehtiyaat ka taqaaza ye hai ke wo qasam uthaaate hue tooriya kar le. Aur ye tooriya ka maqsad ye hai ke jin alfaaz se qasam utha raha hai unka sahih mafhoom muraad le jo uske nazdeek sach ho, khwah zaahir alfaaz mein wo baat doosro'n ke yahan ghalat ho. (Masalan daaku kisi ko lootne ke liye use kehte hain ke apni raqm nikaalo, uske paas raqm rupiyo'n ki soroat mein chuip hui maujood hai, ab ye qasam utha leta hai ke mere paas ek (1) paisa nahi, to ye tooriya hai kyounke uske paas waaqiatan paise nahi balke rupiye hain, ye qasam uske nazdeek durust hai jabke urf-e-aam ke mutaabiq ghalat hai*". (Al Azkaar lin Nawavi: 326)

Aur agar wo takalluf bhi na kare aur saaf jhoot bol de tab bhi aise mauqa par haraam nahi hai. Isi tarah jab bhi kisi sahih maqsad ke husool ka inhisaar jhoot par ho to uske liye jhoot bolna jaaiz hai, balke baaz auqaat waajib ho jaata hai. Jaise koi zaalim ya hukmraan kisi shakhs ko pakad kar nuqsaan pohonchane ke liye ya uske maal, ya makhfi raaz ya kisi musalman bhai ke mutaalliq usse pooche to uske liye usse inkaar jaaiz hai. Majboor insaan ko jhoot aur sach ki wajah se hone waale nuqsaan ka muwaazana karna chaahiye. Agar sach bolne se nuqsaan ziyaada hai to jhoot durust hai aur agar sach bolne ka nuqsaan nahi hai ya maamooli shia aqaaed hai to phir jhoot haraam hai. (Al Azkaar lin Nawavi: 326)

Imam Ibn al-Qaiyyim ﷫ ne salaf se manqool baaz zoo-maana[1] kalaam jiske zariye unho'n ne kai masaaib-o-mushkilaat se najaat haasil ki, zikr kiye hain.

Hazrat Umar Farooq ؓ ne farmaya: "*Zoo-maana kalaam (yaane do (2) maane waale alfaaz) mein aadmi ke liye jhoot se bachne ki gunjaaish hoti hai*". (Ighaasa al-Lahfaan Min Masaaid ash-Shaitaan: V1 P381)

Syedna Abdullah bin Abbas ؓ ka qaul hai: "*Main kalaam mein taareez*

[1] T: (ذُو مَعانی) Do maane [RKT]

(yaane zoo-maana alfaaz bolne) ki khuda-daad salaahiyat ke ewaz surkh oonto'n ki daulat lena pasand nahi karta". (Eezan: V1 P381)

Aslaaf mein se baaz ahle ilm ka qaul hai ke "*Wo kalaam ke zariye masaaib aur saza se bacha karte the*". (Eezan: V1 P381)

Ek (1) riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ko safar mein mushrikeen ka ek (1) dasta mila us waqt Aap ﷺ Sahaba Kiraam ؓ ke saath ek (1) jagah tashreef farma the, mushrikeen ne Aap ﷺ se poocha ke Aap ﷺ kis qabile se hain? Aap ﷺ ne jawaab diya: "*Ham 'ماء', yaane paani se hain*". Unho'n ne ye samjha ke 'ماء' unke qabile ka naam hai. Ek-doosre ki taraf dekh kar kehne lage: "*Yemen meni bahut se qabaail aabaad hain, shayad ye unhi mein se honge*". Lihaaza wo chale gae, jabke Nabi ﷺ ne Surah at-Taariq ki is aayat ka mafhoom muraad liya tha:

خُلِقَ مِن مَّآءٍ دَافِقٍ ۙ ٦

Insaan Uchalne Waale Paani Se Paida Kiya Gaya Hai. (Surah at-Taariq: 6)

Imam Hammad ؒ ke paas jab koi aisa aadmi aata jise wo milna na chaahte to apna haath daadh par rakh kar kehte "*Meri daadh*", wo aadmi ye samajh kar shayad unki daadh mein dard hai waapas chala jaata.

Imam Ahmad ؒ se Imam Mirwazi ؒ ke mutaalliq poocha gaya ke wo kaha'n hain? Imam Mirwazi ؒ Imam Ahmad ؒ ke paas andar baethe hue the aur Imam Ahmad ؒ unhe'n baahar nahi bhejna chaahte th, is liye apni ungli doosre haath par rakh kar kaha: "*Mirwazi yahan nahi hai, uska yahan kya kaam hai?*"

Is tarah ke kai aur waaqiaat bayan karne ke baad Imam Ibn al-Qaiyyim ؒ ne heela[1] ki teen (3) aqsaam zikr ki hain:

① Heela ki ek (1) qism Allah ke qurb aur uski itaa-at ka zariya hai aur ye Allah ke yaha'n sabse behtar amal hai.

② Heela ki doosri qism jaaiz aur mubaah hai, jise ikhtiyaar karne ya tark

---

[1] T: (حِيلَه) Bahana, fareb, chaal, tadbeer [RKT]

karne waala gunahgaar nahi hota, maslahat ke mutaabiq uska ikhtiyaar karna ya tark karna raajeh[1] qaraar diya jaaega.

③ Heela ki teesri qism haraam hai. Us mein Allah Ta'ala aur uske Rasool ﷺ se dhoka ki koshish hoti hai, Allah Ta'ala ke ahkamaat, uski shariyat ko baatil karne aur unki haraam-karda ashiya ko halaal karne ki koshish ki jaati hai, jaisa ke zakat na dene aur chori karne ke liye heele taraashna waghaira hain. Aimma-e-Salaf aur Ahle Hadees ne isi qism ko haraam qaraar diya hai. (Ighaasa al-Lahfaan: V1 P384. Is muqaam par Imam Ibn al-Qaiyyim رحمه الله ne jaaiz-o-naajaaiz ki badi tafseel zikr ki hai)

Al-Fasl as-Saalis: Jhooti Shahaadat

Bahes 1: 'Az-Zoor' 'اَلزُّوْر' (Jhoot) Ki Taareef (Taaruf)

Kisi cheez ko khoobsoorat banana aur haqiqat se hat kar uski sifaat zikr karne ko 'az-Zoor' 'اَلزُّوْر' kehte hain, taake dekhne aur sunne waala use haqiqat ke bar-aks aisa hi khayaal kare.

Kabhi shirk bhi 'az-Zoor' 'اَلزُّوْر' mein shaamil hota hai kyounke ye bhi apne maanne waalo'n ke liye khoobsoorat hota hai hatta ke wo usi ko haq samajhte hain jabke dar-haqiqat wo baatil hai.

Gaana bhi is zimn mein aajaata hai kyounke glukaar acchi aawaaz se use muzaiyyan kar deta hai aur sunne waala use sunna durust samajhne lagta hai. Ye sab 'az-Zoor' 'اَلزُّوْر' jhoot mein daakhil hain.

Lihaaza 'az-Zoor' ki jaame taareef ye hui ke 'jhoot, gaana, shirk aur is jaise tamaam baatil kaam aur kalaam jin par ye lafz bola ja sakta hai 'az-Zoor' hain'. Allah Azzo Wajal ne bhi apne bando'n ki sifat bayan karte hue us lafz ko aam istemaal kiya hai ke Rahman ke bande 'az-Zoor' par haazir nahi hote, is liye bila-wajah kisi bhi kaam ko us 'az-Zoor' se khaas karna sahih nahi jab tak ke us kaam ko 'az-Zoor' se khaas (alag) karne ki koi hujjat-o-daleel na ho. (Jaame al-Bayaan: 19/31 bi-tasarruf)

---

[1] T: (راجِح) Saheeh, qaabil-e-tarjeeh, pasandida [RKT]

Bahes 2: Jhooti Shahaadat Par Waeed: Quran-e-Kareem Ki Raushni Mein

Allah Jalle Jalaalahu ne farmaya:

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا كُوۡنُوۡا قَوّٰمِيۡنَ بِالۡقِسۡطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ وَلَوۡ عَلٰۤى اَنۡفُسِكُمۡ اَوِ الۡوَالِدَيۡنِ وَالۡاَقۡرَبِيۡنَ ۚ اِنۡ يَّكُنۡ
غَنِيًّا اَوۡ فَقِيۡرًا فَاللّٰهُ اَوۡلٰى بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا الۡهَوٰۤى اَنۡ تَعۡدِلُوۡا ۚ وَاِنۡ تَلۡوٗۤا اَوۡ تُعۡرِضُوۡا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعۡمَلُوۡنَ
خَبِيۡرًا ﴿۱۳۵﴾

Aye Ahle Imaan! Insaaf ke alambardaar aur Allah waaste ke gawaah banwa agarche tumhare insaaf aur tumhari gawaahi ki zad khud tumhari apni zaat par ya tumhare waalidain aur rishtedaaro’n par hi kyoun na padti ho, fareeq-e-muaamala khwah maaldaar ho ya ghareeb Allah tum se ziyaada unka khair-khwah hai, lihaaza apni khwaahish-e-nafs ki paerawi mein adl se baaz na raho aur agar tum ne lagi-lapti baat kahi ya sacchaai se pehlu bachaaya to jaan rakho ke jo kuch tum karte ho Allah ko uski khabar hai. (Surah an-Nisa: 135)

Allah Zul-jalaal ne farmaya:

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا كُوۡنُوۡا قَوّٰمِيۡنَ لِلّٰهِ شُهَدَآءَ بِالۡقِسۡطِ ۖ وَلَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شَنَاٰنُ قَوۡمٍ عَلٰٓى اَلَّا تَعۡدِلُوۡا ؕ اِعۡدِلُوۡا ۛ هُوَ
اَقۡرَبُ لِلتَّقۡوٰى ۖ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيۡرٌۢ بِمَا تَعۡمَلُوۡنَ ﴿۸﴾

Aye Ahle Imaan! Allah ki khaatir haq par qaayam rehne waale ban jaao aur insaaf ki gawaahi dene waale bano, kisi giroh ki dushmani tumhe’n itna mushtail na karde ke insaaf se phir jaao, adl karo ye khauf-e-Ilaahi se ziyaada munaasabat rakhta hai, Allah Ta'ala se darte raho, jo kuch tum karte ho Allah Ta'ala usse poori tarah baa-khabar hai. (Al-Maaida: 8)

Allah Zul-jalaal ne farmaya:

وَالَّذِيۡنَ هُمۡ بِشَهٰدٰتِهِمۡ قَآئِمُوۡنَ ﴿۳۳﴾ وَالَّذِيۡنَ هُمۡ عَلٰى صَلَاتِهِمۡ يُحَافِظُوۡنَ ﴿۳۴﴾ اُولٰٓئِكَ فِىۡ جَنّٰتٍ مُّكۡرَمُوۡنَ ﴿۳۵﴾

Jo Log Apni Gawaahiyo’n Mein Raast-baazi Par Qaayam Rehte Hain Aur Apni Namaz Ki Hifaazat Karte Hain, Ye Log Izzat Ke Saath Jannat Ke Baagho’n Mein Rahenge. (Surah al-Maarij: 33-35)

Allah Azzo Wajal ka farman hai:

وَالَّذِيْنَ لَا يَشْهَدُوْنَ الزُّوْرَ ۙ وَاِذَا مَرُّوْا بِاللَّغْوِ مَرُّوْا كِرَامًا ﴿٧٢﴾

(Rahman ke bande wo hain) Jo Jhoot Ke Gawaah Nahi Bante Aur Kisi Laghv Cheez Par Unka Guzar Ho Jaae To Shareef Aadmiyo'n Ki Tarah Guzar Jaate Hain. (Surah al-Furqan: 72)

Allah Ta'ala ne farmaya hai:

وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۭ وَمَنْ يَّكْتُمْهَا فَاِنَّهٗٓ اٰثِمٌ قَلْبُهٗ ۭ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ عَلِيْمٌ.

Aur Shahadat (gawaahi) Hargiz Na Chupaao Jo Shahadat (gawaahi) Chupaata Hai Uska Dil Gunaah Mein Aalooda Hai Aur Allah Ta'ala Tumhare Aamaal Se Baakhabar Hai. (Surah al-Baqara: 283)

Allah Azzo Wajal ne farmaya hai:

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهٗ مِنَ اللّٰهِ ۭ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ.

Us Shakhs Se Bada Zaalima Ur Kaun Hoga Jiske Zimme Allah Ta'ala Ki Taraf Se Ek (1) Gawaahi Ho Aur Wo Use Chupaae, Tumharei Harakaat Se Allah Ta'ala Ghaafil To Nahi Hai. (Surah al-Baqara: 140)

Allah Subhanahu wa Ta'ala ka farman hai:

وَاَقِيْمُوا الشَّهَادَةَ لِلّٰهِ ۭ ذٰلِكُمْ يُوْعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ڛ وَمَنْ يَّتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَّهٗ مَخْرَجًا.

Aur (aye gawaah banne waalo!) Gawaahi Theek-theek Allah Ke Liye Adaa Karo, Ye Baate'n Jin Ki Nasihat Ki Jaati Hai Har Us Shakhs Ke Liye Hain Jo Allah Ta'ala Aur Aakhirat Ke Din Par Imaan Rakhta Ho, Jo Koi Allah Se Darta Hai To Allah Uske Liye Mushkilaat Se Nikalne Ka Koi Raasta Paida Kar Dega. (Surah at-Talaaq: 2)

Allah Zul Jalaal ne farmaya hai:

ذٰلِكَ ۤ وَمَنْ يُّعَظِّمْ حُرُمٰتِ اللّٰهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَّهٗ عِنْدَ رَبِّهٖ ۭ وَاُحِلَّتْ لَكُمُ الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوْا قَوْلَ الزُّوْرِ ﴿٣٠﴾

Ye Tha (taameer-e-Kaaba ka maqsad) Aur Jo Koi Allah Ki Qaayam-karda Hurmato'n Ka Ehteraam Kare To Uske Rabb Ke Nazdeek Khud Usi Ke Liye Behtar Hai Aur Tumhare Liye Maweshi Jaanwar Halaal Kiye Gae Ma-siwaae Un Cheezo'n Ke Jo Tumhe'n Bataai Ja Chuki Hain Pas Butho'n Ki

Gandagi Se Bacho Aur Jhooti Baato’n Se Parhez Karo. (Surah al-Hajj: 30)

Allah Ta'ala ne farmaya:

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ ؕ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُوْلًا ﴿۳۶﴾

Kisi Aisi Cheez Ke Peeche Na Lago Jiska Tumhe’n Ilm Na Ho, Yaqinan Aankh, Kaan Aur Dil, Sab Hi Ki Baaz-purs Honi Hai. (Surah al-Isra: 36)

Allah Azzo Wajal ne irshad farmaya hai:

قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْاِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاَنْ تُشْرِكُوْا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطٰنًا وَّاَنْ تَقُوْلُوْا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۳۳﴾

Aye Nabi! Unse Kaho Ke Mere Rabb Ne Jo Cheeze’n Haraam Ki Hain, Wo To Ye Hain Ke Be-sharmi Ke Kaam Khwah Khule Ye Chupe Aur Gunaah Aur Naa-haq Zulm-o-Ziyaadati Se Aur Ye Ke Allah Ke Saath Tum Kisi Aisi Cheez Ko Shareek Karo Jiske Liye Usne Koi Daleel Naazil Nahi Ki Aur Ye Ke Allah Ke Naam Par Koi Aisi Baat Kaho Jiske Mutaalliq Ilm Na Ho (ke wo haqiqat mein usne famrai hai). (Surah al-Aaraaf: 33)

Imam Abdur Rahman bin al-Jauzi ﷫ farmate hain ke aayat-e-mazkoora: ‘وَاَنْ تَقُوْلُوْا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ’[1] aam hai, isse maaloom hua ke deen ke mutaalliq shak ki bina par koi bhi baat karna haraam hai. (Zaad al-Musaiyyir Fee Ilm at-Tafseer: V3 P192)

Jhooti Shahaadat Par Waeed: Hadees-e-Shareef Ki Raushni Mein

عَنْ أَبِي بَكْرَةَ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ أَلَا أُنَبِّئُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكَبَائِرِ ثَلَاثًا قَالُوا: بَلَى يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ. قَالَ: الْإِشْرَاكُ بِاللّٰهِ وَعُقُوْقُ الْوَالِدَيْنِ وَجَلَسَ وَكَانَ مُتَّكِئًا فَقَالَ: أَلَا وَقَوْلُ الزُّورِ قَالَ فَمَا زَالَ يُكَرِّرُهَا حَتَّى قُلْنَا لَيْتَهُ سَكَتَ.

Syedna Abu Bakrah ﵁ ki riwayat hai ke Nabi ﷺ ne teen (3) baar farmaya: “*Kya main tumhe’n sabse bade gunaah bataau’n?*” Sahaba ﵃ ne arz kiya: “*Zaroor bataaiye*”. Aap ﷺ ne farmaya: “*Allah ke saath shirk karna, waalidain ki naafarmani karna,* pehle aap tek laga kar bhaithe hue the, phir seedhe ho kar baith gae aur farmaya, *Jhooti baat aur use baar-baar dohraate rahe hatta ke ham ne tamanna ki ke Aap ﷺ khamosh ho*

[1] Surah al-Baqara: 169

jaae'n". (Zaad al-Musaiyyir Fee Ilm at-Tafseer: V3 P192)

عَنْ خُزَيْمِ بْنِ فَاتِكٍ الْأَسَدِيِّ قَالَ: صَلَّى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّبْحَ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَامَ قَائِمًا فَقَالَ عُدِلَتْ شَهَادَةُ الزُّوْرِ بِالْإِشْرَاكِ بِاللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ ثُمَّ تَلَا هٰذِهِ الْآيَةَ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوْا قَوْلَ الزُّوْرِ. حُنَفَآءَ لِلّٰهِ غَيْرَ مُشْرِكِيْنَ بِهٖ. (الحج : ٣٠ - ٣١)

Syedna Khuzaim bin Faatiki al-Asadi ﷛ ki riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ subh ki namaz padh kar faarigh hue to khade ho kar farmaya (yaad rakho) jhooti gawaahi shirk ke baraabar banadi gai aur Aap ﷺ ne ye aayat tilaawat farmaai: "Butho'n Ki Gandagi Se Bacho, Jhooti Baato'n Se Parhez Karo, Yaksoo Ho Kar Allah Ke Bande Bano Uske Saath Kisi Ko Shareek Na Karo". (Abu Dawood: 3599; Tirmizi: 2300 aur farmaya mere nazdeek sahih hai; Ibne Majah: 2372; Albani ne zaeef kaha; Musnad Ahmad: 4/321) ❶

❶ • Is hadees ki sehat-o-zaeef mein ikhtilaaf hai, Imam Tirmizi aur Shaikh-ul-Islam Ibne Taimiya (rhh) (Majmua Fataawa Ibne Taimiya: 27/50 waghaira ka rujhaan iski sehat ki taraf hai. Aur sanad ki sehat-o-zof se qata-nazar asal masla to Quran-e-Kareem se hi saabit hai ke ek (1) hi jagah par shirk aur jhoot ko ekatthe hi zikr kiya gaya hai aur jhoot ki qabaahat-o-shanaa-at to Sahih Bukhari-o-Muslim ki mazkoora saabiqa-o-laahiqa[1] aur baaz deegar ahadees se bhi saabit hai [Abu Adnan] •

عَنْ أَنَسٍ قَالَ: سُئِلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنِ الْكَبَائِرِ قَالَ: الإِشْرَاكُ بِاللّٰهِ وَعُقُوْقُ الْوَالِدَيْنِ وَقَتْلُ النَّفْسِ وَ شَهَادَةُ الزُّوْرِ.

Syedna Anas ﷛ se riwayat hai Rasool Allah ﷺ se daryaaft kiya gaya ke Kabira Gunaah kaunse hain? Aap ﷺ ne farmaya: "*Allah ke saath shirk karna, waalidain ki nafarmaani karna aur qatl karna aur jhooti gawaahi dena*". (Sahih Bukhari: 3/151; Sahih Muslim: 1/92)❶

❶ • Imam Bukhari ؒ ne apni sahih mein do (2) baab you'n qaayam kiye hain. Pehla jhooti gawaahi ke baare mein jo kuch kaha gaya hai uska baab-o-bayaan jabke Allah Ta'ala ne farmaya: 'وَالَّذِيْنَ لَا يَشْهَدُوْنَ الزُّوْرَ' (Surah al-Furqan: 72) (Ibaad-ur-Rahman wo hain...) Jo Jhooti Gawaahi Nahi Dete. Aur gawaahi chupaane ka bayaan, jiske baare mein irshad-e-Ilaahi hai: 'وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۚ وَمَنْ يَّكْتُمْهَا فَاِنَّهٗۤ اٰثِمٌ قَلْبُهٗ ۚ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ عَلِيْمٌ' 'Aur Tum Gawaahi Na Chupaao Aur Jo Shakhs Gawaahi Chupaaega To Beshak Uska Dil Gunahgaar Hai Aur Jo Amal Tum Karte Ho Allah Use Khoob Jaanta Hai' (Surah al-Baqara: 283) [Abu Adnan] •

---

[1] T: (لاحِقَه) Takmala, tatimma, baad mein aane waala, waabasta [RKT]

عَنْ عِمْرَانَ بْنَ حُصَيْنٍ رَضِي اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ : خَيْرُكُمْ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُوْنَهُمْ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُوْنَهُمْ قَالَ عِمْرَانُ: لَا اَدْرِي أَذَكَرَ النَّبِيُّ بَعْدُ قَرْنَيْنِ أَوْ ثَلْثَةٌ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ إِنَّ بَعْدَكُمْ قَوْمًا يَخُونُونَ وَلَا يُؤْتَمَنُوْنَ وَيَشْهَدُونَ وَلَا يُسْتَشْهَدُوْنَ وَيَنْذِرُونَ وَلَا يَفُوْنَ وَيَظْهَرُ فِيهِمُ السَّمَنُ.

Syedna Imran bin Hussain ﷺ se riwayat hai ke Nabi ﷺ ne famraya: "*Sabse behtar mera zamana hai, phir wo log jo unke baad aae'n aur phir wo log jo unke baad aaenge*" Syedna Imran ﷺ farmate hain mujhe yaad nahi ke Aap ﷺ ne apne zamane ke baad do (2) zamaano'n ka zikr kiya tha ya teen (3) ka. Aap ﷺ ne farmaya: "*Phir wo log aaenge jo amaanato'n mein khiyaanat karenge, aage badh-chadh kar gawahiyaa'n denge, nazr poori nahi karnege aur unke jismo'n par motaapa zaahir hoga*". (Sahih Bukhari: 3/151; Sahih Muslim: 2535)

عَنْ عُبَيْدَةَ عَنْ عَبْدِ اللهِ رَضِي اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي ثُمَّ الَّذِينَ يَلُوْنَهُمْ ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُوْنَهُمْ ، ثُمَّ يَجِيءُ أَقْوَامٌ تَسْبِقُ شَهَادَةُ أَحَدِهِمْ يَمِينَهُ وَ يَمِينُهُ شَهَادَتَهُ.

Hazrat Obaida ﷺ ke tareeq se Syedna Abdullah ﷺ se riwayat hai ke Nabi ﷺ ne farmaya: "*Sabse behtar mera zamana hai, phir wo log jo unke baad aaenge, phir wo log jo unke baad aaenge, phir unke baad kuch log aaenge jo bahut ziyaada gawahiyaa'n denge aur qisme'n uthaaenge*". (Sahih Bukhari: 2652; Sahih Muslim: 2533; Tirmizi: 3589; Ibne Majah: 2362; Musnad Ahmad: 4130; Sunan Kubra lin Nasai: 6031) [1]

Hazrat Ibrahim Nakhai ﷺ farmate hain: Sahaba Kiraam ﷺ hame'n gawahiyaa'n dene aur waada karne par saza dete the. (Sahih Bukhari: 3/151; Sahih Muslim: 212_(2533); Sahih Muslim mein Hazrat Ibrahim ka qaul mazkoor nahi hai)

عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِي اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! مَا الْكَبَائِرُ؟ قَالَ : الْإِشْرَاكُ بِاللهِ ، قَالَ : ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: ثُمَّ عُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ ، قَالَ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: الْيَمِينُ الْغُمُوسُ ، قُلْتُ وَمَا الْيَمِينُ الْغُمُوسُ ؟ قَالَ: الَّذِي يَقْتَطِعُ مَالَ امْرِيءٍ مُسْلِمٍ هُوَ فِيهَا كَاذِبٌ.

Syedna Abdullah bin Amr ﷺ farmate hain ke ek (1) eraabi[2] ne Nabi ﷺ ke paas aakar arz kiya ke: "*Kabira gunah kaun se hain?*" Aap ﷺ ne farmaya ke "*Allah ke saath shirk karna*". Usne kaha: "*Phir kaunsa gunaah bada*

---

[1] T: Urdu pdf mein is hadees ke saath koi reference nahi likha hua hai. Ye tafseel yahan se li gai hai. [RSB]

[2] T: (اَعْرابی) Arab ka sehra-nasheen, arab ka baddu, dehaati [RKT]

hai?” Aap ﷺ ne farmaya ke: “*Waalidain ki nafarmaani*”. Usne kaha: “*Phir kaunsa gunah bada hai?*”. Aap ﷺ ne famraya: “*Dubo dene waali qasam*”. To maine poocha: “*Dubo dene waali qasam kya hai?*” Aap ﷺ ne farmaya ke: “*Aisi jhooti qasam jiske zariye kisi musalman ka naahaq taur par maal ghasb kiya jaae*”. (Sahih Bukhari Ma’ al-Fath: 11/555)

Qasam ko ‘*dubo dene waali*’ is liye kaha gaya hai ke ye qasam uthaane waale ko pehle gunaah mein phir jahannam ki aag mein dubo deti hai. Aisi qasam ka kaffaara nahi hota, kyounke ye saabit hi nahi hoti. Mere nazdeek aisi qasam mein koi khair nahi hai.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: مَنْ لَّمْ يَدَعْ قَوْلَ الزُّوْرِ وَالْعَمَلَ بِهِ وَالْجَهْلَ فَلَيْسَ لِلَّهِ حَاجَةٌ أَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَ شَرَابَهُ .

Syedna Abu Huraira ؓ se riwayat hai ke Nabi ﷺ ne farmaya: “*Jis shakhs ne (roza rakh kar) jhooti baat kehne, uske mutaabiq amal karne aur jahaalat ko tark na kiya to Allah ko uske bhooka pyaasa rehne ki koi zaroorat nahi hai*”. (Sahih Bukhari: 7/87)

Mazkoora aayaat-o-ahadees-e-mubaaraka se maaloom hua ke Allah Ta'ala ne jhooti gawaahi haraam qaraar di hai kyounke ye kisi ka haq zaaya karne ka sabab banti hai aur isi tarah sacchi gawaahi chupaana bhi haaraam hai, kyounke ye bhi doosro’n ka haq maarne ka zariya hai.

Bahes 3: Jhooti Gawaahi Waghaira Ki Wajha Se Paida Hone Waale Jaraaim

Jhooti gawaahi intihaai khatarnaak aur nuqsaan-dah jurm hai, kyounke ye kai doosre jaraaim ki buniyaad hai jin mein se chand darj-e-zel hain:

① Jhooti gawaahi qaazi ko haq se phislaane aur ghalat faisla karane ka sabab banti hai, kyounke faisle ki buniyaad baaz umoor par hoti hai jin mein se ek (1) ye hai ke daleel muddai ke zimme hai aur jo inkaar kare us par qasam hai aur choonke faislo’n ka daar-o-madaar gawaahiyo’n aur dalaail par hota hai, jab gawaahi hi jhooti hogi to zaahir hai faisla bhi ghalat hoga. Aur us ghalat faisle ka tamaam-tar gunaah jhoote gawaah par hoga, isi liye Rasool Allah ﷺ ne farmaya:

وَ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ وَ إِنَّكُمْ تَخْتَصِمُوْنَ إِلَيَّ وَ لَعَلَّ أَحَدَكُمُ الْحَنَ بِحُجَّتِهِ مِنَ الْآخَرِ فَاقْضِ لَهُ نَحْوَ مَا أَسْمَعُ.

"*Main insaan hoo'n aur tum mere saamne faisle ke liye apne masaail pesh karte ho mumkin hai koi shakhs charb-zabaani se apne dalaail pesh kare to main uske dalaail sun kar uske haq mein faisla kar doo'n*". (Sahih Bukhari ma' al-Fath: 5/288; Sahih Muslim: 1713)

② Jhooti gawaahi jiske haq mein di gai hai us par bhi zulm hai, kyounke gawaah ne jhooti gawaahi ke zariye use doosre se haq cheen kar diya hai, is tarah doosre ka maal naa-haq ghasab karne ki wajah se uske liye aag waajib ho gai.

Jaisa ke Aap ﷺ ne farmaya hai:

إِنَّكُمْ تَخْتَصِمُوْنَ إِلَى وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ الْحَنَ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ بِحَقِّ أَخِيهِ شَيْئًا بِقَوْلِهِ فَإِنَّمَا أَقْطَعُ لَهُ قِطْعَةً مِّنَ النَّارِ فَلَا يَأْخُذُهَا.

"*Tum faisla karwane ke liye apne muamalaat mere saamne pesh karte ho mumkin hai tum mein se koi doosre ki ba-nisbat apne dalaail pesh karne mein maahir ho aur main samaa-at ke mutaabiq uske haq mein faisla kar doo'n to wo khabardaar rah eke main use jahannam ki aag ka ek (1) hissa kaat kar de raha hoo'n, wo us maal ko apne liye halaal jaan kar qubool karne se baaz rahe (wo maal uske liye qatan halaal nahi hai)*". (Sahih Bukhari ma' al-Fath: 5/288)

③ Jin ke khilaaf jhooti gawaahi di gai hai us par bhi zulm hai kyounke uske zariye najaaiz tariqa se maal ka cheena gaya hai to is tarah jhooti gawaahi dene waala mazloom ki baddua ka mustahiq ban gaya hai aur mazloom ki baddua radd nahi ki jaati uski dua aur Allah Azzo Wajal ke darmiyan koi cheez rukaawat nahi hoti hai.

Rasool Allah ﷺ ne famraya hai:

(ثَلَاثَةٌ لَا تُرَدُّ دَعْوَتُهُمْ ...) وَذَكَرَ مِنْهُمْ (دَعْوَةَ الْمَظْلُوْمِ يَرْفَعُهَا اللّٰهُ فَوْقَ الْغَمَامِ وَ تُفْتَحُ لَهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَ يَقُولُ الرَّبُّ وَ عِزَّتِي وَ جَلَالِي لَانْصُرَنَّكَ وَلَوْ بَعْدَ حِينٍ).

"*Teen (3) aadmiyo'n ki dua radd nahi ki jaati. Un mein se Aap ﷺ ne mazlom ki dua ka zikr kiya. Use Allah Ta'ala baadalo'n se buland karta hai, uske liye aasmaano ke darwaaze khol diye jaate hain. Rabb-e-Ta'ala fermata hai: Mujhe apni izzat aur buzurgi ki qasam main zaroor teri*

madad karunga khwah kuch der baad hi karu’n”. (Tirmizi: 5/578; Ibne Majah: 1752 Shaikh Albani ؒ ne ise sahih qaraar diya hai; Sahih Tirmizi: 2525)

Rasool Allah ﷺ ne famraya hai:

مَنِ اقْتَطَعَ حَقَّ امْرِيءٍ مُسْلِمٍ بِيَمِينِهِ فَقَدْ أَوْجَبَ اللَّهُ لَهُ النَّارَ وَحَرَّمَ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: وَإِنْ كَانَ شَيْئًا يَسِيرًا يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ وَ قَالَ وَ إِنْ قَضِيبًا مِّنْ أَرَاكٍ .

“*Jisne jhooti qasam ke zariye kisi musalman ka haq cheena Allah ne uske liye jahannam ki aag waajbi kardi aur jannat haraam kardi*”. Ek (1) shakhs ne arz kiya: “*Ya Rasool Allah ﷺ! agar wo maamooli si cheez ho tab bhi us par jannat haraam hai?*” Aap ﷺ ne famraya: “*Khwah wo peelu ke darakht ki ek (1) chadi hi kyoun na ho*”. (Sahih Muslim: 1/112)

④ Jhooti gawaahi ke zariye mujrimo’n ko saza se bachaya jaata hai, is tarah jhooti gawaahi ka wujood logo’n ko jaraaim par aamaada karne ka zariya banega.

⑤ Jhooti gawaahi izzato’n ki paamaali, maasoom insaano ke qatl aur naajaaiz tariqa se logo’n ka maal khaane ka sabab hai. Qaazi aur jhagde ke dono fareeq aakhirat mein Allah Azzo Wajal ke saamne jhooti gawaahi dene waale ke mukhaalif khade honge.

⑥ Jiske haq mein gawaahi di gai ho, jhooti gawaahi ke zariye uski safaai bayan ki jaati hai, halaanke wo mujrim safaai ka ahl nahi aur jiske khilaaf gawaahi di gai ho us par jarh hoti hai halaanke wo mazloom hai, to goya ke jhooti gawaahi dene waala zaalim ki safaai bayaan karta hai aur mazloom par jarh karta hai, jabke haqiqat iske bilkul bar-aks hoti hai. Is tarah jhoota gawaah bayak waqt teen (3) jaraaim ka irtikaab karta hai. Jhooti gawaahi, mazloom par jarh, zaalim ka tazkiya-o-safaai.

⑦ Jhooti Shahaadat Allah ke deen ke mutaalliq naahaq aur jahaalat ki bina par baat karne ka saabab banti hai aur ye bahut bada fitna Allah ki raah se rokne ka khatarnaak zariya aur logo’n ki gumraahi ka bada behooda sabab hai, Allah ke saamne ye bahut badi jurat-o-jasaarat ka kaam hai aur baat karne waale ki jahaalat ya nifaaq aur be-deeni ki waazeh daleel hai, khusoosan jab wo haq maaloom hone par bhi baatil se rujoo na kare.

Allah Ta'ala ne farmaya hai:

وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَا تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلٰلٌ وَّهٰذَا حَرَامٌ لِّتَفْتَرُوْا عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ ۭ اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُوْنَ ۝۱۱۶ مَتَاعٌ قَلِيْلٌ ۠ وَّلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝۱۱۷

Aur Ye Jo Tumhari Zabane'n Jhoote Ilzaam Lagaya Karti Hain Ke Ye Cheez Halaal Aur Wo Haraam To Is Tarah Ke Hukm Laga Kar Allah Par Jhoot Na Baandho Aur Jo Log Allah Par Jhoote Iftira Baandhte Hain Wo Hargiz Falaah Nahi Paaya Karte, Duniya Ki Aesh Chand Roza Hai, Aakhirkaar Unke Liye Dardnaak Saza Hai. (Surah an-Nahl: 116-117)

Jhooti shahaadate'n aur wo log jo Allah ki halaal-karda cheezo'n ko haraam qaraar dete hain, aaj kis qadar ba-kasrat ho chuke hain, jabke ilm taraf ke bawujood haq chupaane waale, baatil ka izhaar karne waale aur use muzaiyyan[1] karke logo'n ko uski taraf daawat dene waale unse bhi ziyaada khatarnaak hain, aise logo'n ke anjaam se Allah Ta'ala hame'n duniya-o-aakhirat mein salaamat rakhe. Aameen. (Majallah al-Bahoos al-Islamiya Dar al-Ifta ar-Riyadh number 17: P255-272 Maqaala az Fazilat ash-Shaikh Abdullah bin Saaleh al-Qaseer wafaqqahullah)

Al-Baab as-Saalis - Qazf (Tohmat) Tanazaat-o-Jhagde, Fahash-goi-o-Badzabaani

Is baab mein chaar (4) fasle'n hain.

❁ Al-Fasl Awwal: Qazf (Tohmat).

Is mein Do (2) mabaahis hain.

❁ Al-Fasl as-Saani: Tanazaat-o-Jhagde.

Is mein Teen (3) mabaahis hain.

❁ Al-Fasl as-Saalis: Fahsh-goi-o-Bad-zabaani.

Is mein pacchees (25) mabaahis hain.

❁ Al-Fasl ar-Raabe: Wujoob-e-hifaazat-e-zabaan.

Is mein do (2) mabaahis hain.

[1] T: Sajaaya hua [FL]

Al-Fasl al-Awwal: Qazf (Tohmat Lagaana)

Bahes 1: Qazf Ki Taareef (Taaruf)

Patthar phenkne ko, isi tarah kisi paakbaaz aurat par zina ki tohmat lagane ko qazf kaha jaata hai. (Al Qaamoos al-Muheet: Fasl al-Qaaf: Baab al-Faa: 3/183)

Arbi lughat mein kisi cheez ko quwwat ke saath phenkne ko qazf kehte hain, aaj-kal umooman istilaah mein iska istemaal zina ki tohmat lagane par kiya jaata hai. (Ar-Rooh al Murabba bi-Sharah Zaad al-Mustaqna: 3/314)

Bahes 2: Qazf (tohmat lagaane) Par Waeed: Quran-e-Kareem Mein

Irshad-e-Ilaahi hai:

وَالَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ الْمُحْصَنٰتِ ثُمَّ لَمْ يَاْتُوْا بِاَرْبَعَةِ شُهَدَآءَ فَاجْلِدُوْهُمْ ثَمٰنِيْنَ جَلْدَةً وَّلَا تَقْبَلُوْا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا ۚ
وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ۙ ۴

Aur Jo Log Paak-daaman Aurato'n Par Tohmat Lagaae'n Phir Chaar (4) Gawaah Pesh Na Kare'n Unko Assi (80) Kode Maaro Aur Unki Shahaadat Kabhi Qubool Na Karo Aur Wo Khud Hi Faasiq Hain. (Surah an-Noor: 4)

Allah Azzo Wajal ka farman hai:

وَالَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَّهُمْ شُهَدَآءُ اِلَّآ اَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهٰدٰتٍۭ بِاللّٰهِ ۙ اِنَّهٗ لَمِنَ
الصّٰدِقِيْنَ ۶ وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكٰذِبِيْنَ ۷ وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعَ
شَهٰدٰتٍۭ بِاللّٰهِ ۙ اِنَّهٗ لَمِنَ الْكٰذِبِيْنَ ۙ ۸ وَالْخَامِسَةَ اَنَّ غَضَبَ اللّٰهِ عَلَيْهَآ اِنْ كَانَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ۹

Aur Jo Log Apni Biwiyo'n Par Ilzaam Lagaae'n Aur Unke Paas Khud Apni Zaat Ke Siwa Kisi Doosre Koi Gawaah Na Ho'n To Un Mein Ek (1) Shakhs Ki Shahaadat (ye hai ke) Chaar (4) Martaba Allah Ki Qasam Khaakar Gawaahi De Ke Wo (apne ilzaam mein) Saccha Hai. Aur Paachwee'n Baar Kahe Ke Us Par Allah Ki Laanat Ho, Agar Wo (apne ilzaam mein) Jhoota Ho. Aur Aurat Se Saza Is Tarah Tal Sakti Hai Ke Wo Chaar (4) Martaba Allah Ki Qasam Khaakar Shahadat De Ke Ye Shakhs (apne ilzaam mein) Jhoot Hai Aur Paanchwee'n Martaba (Wo Aurat) Kahe Ke Is (aurat) Par Allah Ka Ghazab Toote Agar Wo (mard apne ilzaam mein) Saccha Ho. (Surah an-Noor: 6-9)

Allah Tabaarak wa Ta'ala ka farman hai:

اِنَّ الَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ الْمُحْصَنٰتِ الْغٰفِلٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ لُعِنُوْا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۪ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿٢٣﴾ يَّوْمَ
تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ اَلْسِنَتُهُمْ وَاَيْدِيْهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٢٤﴾ يَوْمَئِذٍ يُّوَفِّيْهِمُ اللّٰهُ دِيْنَهُمُ الْحَقَّ وَيَعْلَمُوْنَ
اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِيْنُ ﴿٢٥﴾

Jo Log Paak-daaman Be-khabar Momin Aurato’n Par Tohmat Lagaate Hain Un Par Duniya Aur Aakhirat Mein Laanat Ki Gai Hai Aur Unke Liye Bada Azaab Hai. Wo Us Din Ko Bhool Na Jaae’n Jabke Unki Apni Zabane’n Aur Unke Haath Aur Paao’n Unke Kartooto’n Ki Gawaahi Denge. Us Din Allah Unhe’n Poora-Poora, Un (ke hisaab-kitaab) Ka Theek Badla Denga (jiske wo mustahiq hain) Aur Wo Jaan Lenge Ke Beshak Allah Hi Waazeh Haq Hai. (Surah an-Noor: 23-25)

Allah Ta'ala ne farmaya hai:

اِنَّ الَّذِيْنَ جَآءُوْ بِالْاِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ ؕ لَا تَحْسَبُوْهُ شَرًّا لَّكُمْ ؕ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ؕ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ مَّا
اكْتَسَبَ مِنَ الْاِثْمِ ۚ وَالَّذِىْ تَوَلّٰى كِبْرَهٗ مِنْهُمْ لَهٗ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿١١﴾

Jo Log Ye Bohtaan Ghad Laae Hain Wo Tumhare Hi Andar Ka Ek (1) Tola Hain, Is Waaqia Ko Apne Haq Mein Shar Na Samjho Balke Ye Bhi Tumhare Liye Khair Hi Hai (aur) Jisne Us Mein Jitna Hissa Liya Usne Utna Hi Gunaah Sameta Aur Jis Shakhs Ne Uski Zimmedaari Ka Bada Hissa Apne Sar Liya Uske Liye To Azaab-e-Azeem Hai. (Surah an-Noor: 11)

Qazf (tohmat lagaane) Par Waeed: Hadees-e-Shareef Mein

عَنْ اَبِيْ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: اجْتَنِبُوْا السَّبْعَ الْمُوْبِقَاتِ ، قَالُوْا يَا رَسُوْلَ اللهِ: مَا هُنَّ؟
قَالَ: الشِّرْكُ بِاللهِ وَالسِّحْرُ وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِيْ حَرَّمَ اللهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَأَكْلُ الرِّبَا وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيْمِ وَالتَّوَلِّى يَوْمَ
الزَّحْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْغَافِلَاتِ.

Syedna Abu Huraira رضي الله عنه se riwayat hai ke Nabi ﷺ ne famraya: “*Saat (7) mohlik kaamo’n se bacho*”. Sahaba رضي الله عنهم ne arz kiya: “*Ya Rasool Allah ﷺ wo kaun-kaun se kaam hain?*” Aap ﷺ ne farmaya: “*Kisi ko Allah ke saath shareek karna, jaadu, naa-haq qatl, sood, yateem ka maal khaana, maidaan-e-jung se raah-e-faraar ikhtiyaar karna, aur paak-daaman be-khabar momin aurato’n par tohmat lagaana*”. (Bukhari: 3/195; Muslim: 1/92)

Syedna Abdullah bin Umar ؓ se riwayat hai ke Nabi-e-Kareem ﷺ ne hajjat al-wida ke mauqa par farmaya: “*Jaante ho aaj kaunsa din hai?*” Sahaba ؓ ne arz kiya: “*Allah aur uske Rasool ﷺ behtar jaante hain*”. Aap ﷺ ne farmaya: “*Ye mohtaram mahina hai*”. Phir farmaya: “*Jaante ho ye kaunsa shahr hai?*” Sahaba ؓ ne arz kiya: “*Allah aur uske Rasool ﷺ behtar jaante hain*”. Aap ﷺ ne farmaya: “*Ye hurmat waala shahr (Makkah Mukarrama) hai*”. Phir Aap ﷺ ne poocha: “*Jaante ho ke ye kaunsa mahina hai?*” Sahaba ؓ ne arrrz kiya: “*Allah aur uske Rasool ﷺ behtar jaante hain*”. Tab Aap ﷺ ne farmaya ke: “*Ye hurmat waali mahina hai*”. Phir farmaya: “*Allah Ta'ala ne tumhare khoon, tumhare maal aur izzate’n tum par usi tarah haraam kardi hain jaisa ke aaj ka din is maah aur is shahr mein qaabil-e-ehteraam hai*”. (Bukhari: 7/82)

Haafiz Ibne Hajar Asqalani ؒ farmate hain: “*Is hadees ko bayan karne ka maqsad izzato’n ki paamaali ko haraam qaraar dena hai, chaahe wo izzat jaan ki ho ya hasab-o-nasab ki, kyounke insaan ki taareef-o-mazammat izzat ki buniyaad par hi ki jaati hai*”. (Fath-ul-Baari: 10/464)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ إِنَّهُ قَالَ: كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ دَمُهُ وَعِرْضُهُ وَ مَالُهُ

Syedna Abu Huraira ؓ se riwayat hai ke Nabi-e-Kareem ﷺ ne farmaya: “*Har musalman ka khoon, maal aur uski izzat doosre musalman par haraam hai*”. (Sahih Muslim: 4/1986)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُوْلُ مَنْ قَذَفَ مَمْلُوْكَهُ وَهُوَ بَرِيءٌ مِّمَّا قَالَ جُلِدَ يَوْمَ الْقِيمَةِ إِلَّا أَنْ يَكُوْنَ كَمَا قَالَ.

Syedna Abu Huraira ؓ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya “*Jisne apne ghulam par jhooti tohmat lagaai aakhirat mein use khode lagaae jaaenge, albatta agar wo apne ilzaam mein saccha ho to saza se bach sakta hai*”. (Sahih Bukhari: 8/35; Sahih Muslim: 3/1282)❶

❶ • Hazrat Ayesha ؓ se mutaalliq maaroof aur taweel hadees-e-ifk (tohmat) mein bahut saare masaail-o-ahkaam aagae hain, lekin ye muqaam unke zikr ke liye kaafi nahi hai •

Al-Fasl as-Saani: Tanazaat-o-Jhagde Aur Bahes Mubaahasa

Bahes 1: Baatil Jidaal (Bahes)

Jidaal dar-asl haq ko zaahir karne aur sahih-o-sawaab ki wazaahat karne ke liye kiye jaane waale bahes mubaahase ya jhagde ko kaha jaata hai. (Al Qaamoos al-Muheet: P1261; Al Mojam al-Waseet: V1 P111; Al Misbaah al-Muneer: P93)

Jidaal ki do (2) qisme'n hain:

① Pasandida Jidaal (Bahes):

Ye har wo bahes hai jo nek niyyati aur ahsan andaaz se haq ki taaeed ya haq baat samajhne ke liye ki jaae. (Minhaaj al-Jadl Fil Quran al-Kareem li Doctor Zaahir bin Awwaad al-Almai: P50) Chunache Allah Ta'ala ka irshad hai:

اُدْعُ اِلٰى سَبِيْلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ

Aye Nabi! Apne Rabb Ke Raaste Ki Taraf Daawat Do (2) Hikatmat Aur Umda Nasihat-o-Khair-khwaahi Ke Saath Aur Un Logo'n Se Mubaahasa Karo Aise Tariqa Par Jo Behtareen Ho. (Surah an-Nahl: 125)

Doosri jagah Allah Zul Jalaal ne famraya hai:

وَلَا تُجَادِلُوْٓا اَهْلَ الْكِتٰبِ اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ ۖ اِلَّا الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْهُمْ.

Zaalimo'n Ke Siwa Baaqi Ahle Kitaab Ke Saath Umda Tariqa (acche andaaz) Se Bahes Karo. (Surah al-Ankaboot: 46)

Pasandida bahes wohi ho sakti hai jo ilm-o-baseerat, husn-e-akhlaaq, narmi-o-shafqat aur umda tarz-e-takhaatub[1] se ki jaae, us mein haq baat ki daawat, uski khoobi ka suboot, baatil ki tardeed aur uski kharabiyo'n ko munaasib andaaz se waazeh kiya gaya ho, neez us mein mahez apni azmat-o-badaai ka suboto aur jeet ke nazariya ki bajaae awaam-un-naas ki hidaayat aur izhaar-e-haq ka iraada hona chaahiye. (Tafseer Ibne Kaseer: V2 P592, V3 P416; Tafseer Saadi: V4/254, V6 P92

② Na-pasandida Jidaal (Bahes):

Har wo bahes jo jahaalat (laa-ilmi) aur adm-e-baseerat ki bina par ki jaae

---

[1] T: (تخاطب) baat-cheet karna [RSB]

aur usse baatil ki taaeed aur uski taraf daawat dena maqsood ho to ye napasandida hai, yehi bahes zabaan ki aafaat mein se ek (1) khatarnaak aafat hai.

Allah Azzo Wajal ne farmaya hai:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطٰنٍ مَّرِيْدٍ ۙ﴿۳﴾ كُتِبَ عَلَيْهِ اَنَّهٗ مَنْ تَوَلَّاهُ فَاَنَّهٗ يُضِلُّهٗ
وَيَهْدِيْهِ اِلٰى عَذَابِ السَّعِيْرِ ﴿۴﴾

Baaz Log Aise Hain Jo Ilm Ke Baghair Allah Ke Baare Mein Behse’n Karte Aur Har Sarkash Shaitaan Ki Paerawi Karne Lagte Hain Halaanke Uske To Naseeb Hi Mein Ye Likha Hai Ke Jo Usko Dost Banaaega Wo Use Gumraah Karke Chodega Aur Jahannam Ka Raasta Dikhaaega. (Surah al-Hajj: 3-4)

Allah Rabbul Izzat ka farman hai:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّجَادِلُ فِي اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَّلَا هُدًى وَّلَا كِتٰبٍ مُّنِيْرٍ ۙ﴿۸﴾ ثَانِيَ عِطْفِهٖ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۭ لَهٗ
فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَّنُذِيْقُهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَذَابَ الْحَرِيْقِ ﴿۹﴾

Kuch Aise Bhi Log Hain Jo Kisi Ilm, Hidaayat Aur Raushni Bakhshne Waali Kitaab Ke Baghair Gardan Akdaae Hue Allah Ke Baare Mein Jhagadte Hain Taake Logo’n Ko Allah Ki Raah Se Bhatka De’n To Aise Shakhs Ke Liye Duniya Mein Ruswaai Hai Aur Qiyamat Ke Din Ham Use Aag Ke Azaab Ka Mazaa Chakhaenge. (Surah al-Hajj: 8-9)

Allah Azzo Wajal ka irshad hai:

وَيُجَادِلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوْا بِهِ الْحَقَّ وَ اتَّخَذُوْٓا اٰيٰتِيْ وَمَآ اُنْذِرُوْا هُزُوًا.

Kaafiro’n Ka Haal Ye Hai Ke Wo Baatil Ke Hathyar Lekar Haq Ko Neecha Dikhane Ki Koshish Karte Hain Aur Unho’n Ne Meri Aayaat Aur Tambihaat Ko Jo Unhe’n Ki Gai Thee’n Mazaq Banliya Hai. (Surah al-Kahf: 56)

Allah Ta'ala ka irshad hai:

فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوْقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ.

Hajj Ke Dauraan Usse Koi Shahwaani Fe’l Koi Bad-amali, Koi Ladaai-jhagde Ki Baat Sarzad Na Ho. (Surah al-Baqara: 197)

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ: إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: لَا تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ لِتُبَاهُوا بِهِ الْعُلَمَاءَ وَلَا لِتُمَارُوا بِهِ السُّفَهَاءُ وَلَا لِتُخَيِّرُوا بِهِ الْمَجَالِسَ فَمَنْ فَعَلَ ذَالِكَ فَالنَّارُ النَّارُ.

"*Syedna Jaabir bin Abdullah ﵄ se riwayat hai ke Nabi ﷺ ne farmaya: Is liye ilm haasil na karo ke uski wajah se tum ulama par farkhr karoge aur kam-aqlo'n se bahes karoge aur naa hi is liye ke man-pasand majaalis mein shirkat karoge. Pas jis shakhs ne un maqaasid ke liye ilm haasil kiya to uske liye aag hi aag hai*". (Sunan Ibne Majah: V1 P92; Sahih Ibne Majah: V1 P46; Sahih Targheeb wat Tarheeb: V1 P46)

Syedna Abdullah bin Masood ﵁ farmate hain: "*Kam aqlo'n se jhagadne, ahle ilm se bahes karne aur logo'n ko apni taraf mutawajje karne ke liye ilm haasil na karo au rapni guftagu ke zariye Allah Ta'ala se ajr ke taalib raho, kyounke ye daaimi ya baaqi rehne waala haia ur uske alaawa sab kuch khatm ho jaane waala hai*". (Sunan Darmi: V1 P70 mauqoofan) ❶

❶ • Iski sanad mein ek (1) raawi Muhammad bin Aun hai jo matrook qaraar diya gaya hai, deegar ruwaat siqa hain. Taaham asal baat Sahih Ibne Majah waghaira ki hadees-e-Rasool ﷺ mein saabit hai [Abu Adnan] •

عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللَّهِ ﷺ: مَا ضَلَّ قَوْمٌ بَعْدَ هُدًى كَانُوا عَلَيْهِ إِلَّا أُوتُوا الْجَدَلَ ثُمَّ تَلَا: ﴿ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴾[1]

"*Syedna Abu Umama Baahili ﵁ bayan karte hain ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: Hidaayat ke baad jo qaum bhi gumraah hui wo bahes-o-mubaahasa mein mashghool ho jaati hai. Phir aap ne (bataur-e-daleel) ye aayat tilaawat farmaai: Ye Baat Unho'n Ne Mahez Jhagde Ki Gharz Se Bayaan Ki Hai Balke (dar-haqiqat) Wo Jhagdalu Qaum Hain*". (Surah az-Zukhruf: 58) . (Jaame Tirmizi: V5 P478; Ibne Majah: V1 P19; Sahah Jaame Tirmizi: V3 P103; Musnad Ahmad: V5 P252-256)

Jis ne Allah ki khaatir naa-haq (baatil) bahes-o-mubaahasa tark kar diya to uske liye Nabi ﷺ ne jannat mein ghar ki zamaanat di hai. Aap ﷺ ka irshad hai:

أَنَا زَعِيمُ بِبَيْتٍ فِي رَبَضِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْمِرَاءَ وَإِنْ كَانَ مُحِقًّا وَ بِبَيْتٍ فِي وَسَطِ الْجَنَّةِ لِمَنْ تَرَكَ الْكَذِبَ وَإِنْ كَانَ مَازِحًا وَ بِبَيْتٍ فِي أَعْلَى الْجَنَّةِ لِمَنْ حَسُنَ خُلُقُهُ.

[1] T: Surah az-Zukhruf: 58 [RSB]

"Jis ne haq par hone ke bawujood bahes-o-mubaahasa (jhagda) tark kar diya to main is liye ke jannat ke atraaf (gard-o-nawaah) mein ghar ka zaamin hoo'n aur jisne bataur-e-mazaah bhi jhoot bolna chod diya to main is liye ke jannat ke wasat mein ghar ka zaamin hoo'n aur jiska akhlaaq accha hai to main uske liye jannat ke aala muqaam mein ghar ka zaamin hoo'n". (Sunan Abu Dawood: 4/ 253; Sahih Abu Dawood: 4850 mein Albani ne sahih kaha; Jaame al-Usool Fee Ahadees ar-Rasool ﷺ li Imam Ibn al-Aseer: 11/754)

Baatil-o-Naa-haq Jidaal-o-Jhagde Ke Asbaab

Bila-shubha naahaq jidaal-o-jhagde ke kai asbaab hain, jin mein se chand darj-e-zel hain:

① Ghuroor-o-takabbur. ② Ilm-o-sharf ka izhaar. ③ Kisi ki khaami ka izhaar aur eeza-rasaani ke liye us par ziyaadati karna.

In asbaab ka ilaaj Allah Azzo Wajal ki taraf tauba aur rujoo hai aur apne ilm-o-sharf ke izhaar par aabaada karne waale takabbur aur doosre ki tehqeer-o-tanqees par aamaada karne waali adaawat ko khatam karna bhi ek (1) ilaaj hai. (Ihya Uloom ad-Deen Imam Ghazali: V3 P116; Minhaj al-Jalaal: P59)

Bahes 2: Jhagde Aur Tanazaat

Allah Ta'ala ka irshad hai:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّعْجِبُكَ قَوْلُهٗ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰى مَا فِىْ قَلْبِهٖ ۙ وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾ وَاِذَا تَوَلّٰى
سَعٰى فِى الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيْهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ؕ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾ وَاِذَا قِيْلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتْهُ
الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ فَحَسْبُهٗ جَهَنَّمُ ؕ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾

Insaano'n Mein Koi To Aisa Hai Jiski Baate'n Duniya Ki Zindagi Mein Tumhe'n Bhali Maaloom Hoti Hain Aur Apni Nek-Niyyati Par Wo Baar-baar Allah Ko Gawaah Banata Hai, Magar Haqiqat Mein Wo Haq Ka Badtareen Dushman Hota Hai Aur Jab Use Iqtidaar Haasil Ho Jaae To Zameen Mein Uski Saari Daud-Dhoop Is Liye Hoti Hai Ke Fasaad Phaelaae, Kehto'n Ko Ghaarat Kare Aur Nasl-e-Insaani Ko Tabaah Kare, Halaanke Allah (jise wo gawaah bana raha tha) Fasaad Ko Hargiz Pasand Nahi Karta. Aur Jab Usse Kaha Jaata Hai Ke Usse Dar, To Uske Apne Waqaar Ka Khayaal Par Jama Deta Hai, Aise Shakhs Ke Liye To Bas Jahannam Hi Kaafi Hai Aur Wo Bahut Bada Thikaana Hai. (Surah al-Baqara:

204-206)

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : إِنَّ ابْغَضِ الرِّجَالِ إِلَى اللّٰهِ أَلْأَلَدُّ الْخَصِمُ.

"*Umm-ul-momineen Syeda Ayesha* ﵂ *bayan karti hain ke Rasool Allah* ﷺ *ne farmaya: Allah Ta'ala ke yahan sabse napasandida sakht jhagdalu shakhs hai*". (Sahih Bukhari Ma' al-Fath: 5/106; Sahih Muslim: 4/2054)

'أَلْأَلَدُّ الْخَصِمُ' Aise shakhs ko kehte hain jo saathiyo'n se bahut jhagda kare, naahaq hujjat-baazi kare aur haq baat qubool na kare. (Jaame al-Usool li-Ibne Aseer: 2/752; Fath-ul-Baari: 13 / 181)

عَنْ جَابِرِ بِنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللَّهِ : إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ أَيسَ أَنْ يَعْبُدَهُ الْمُصَلُّوْنَ فِي جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَلَكِنْ فِي التَّحْرِيشِ بَيْنَهُمْ.

Syedna Jaabir bin Abdullah ﵁ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Shaitaan is baat se na-ummeed ho chuka hai ke Jazirah al-Arab ke namaz padhne waale uski parastish karenge, albatta wo unke darmiyaan fitna-o-fasaad ko hawa dene ki koshish karta rehta hai*". (Sahih Muslim: 4/2166)

Shaitan namaziyo'n ko ladaai-jhagde, bughz-o-adaawat, fitna-o-fasad, jungo'n aur tarah-tarah ke gunaaho'n par aamaada karne ki koshish karta rehta hai. (Jaam al-Usool: 2/285)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : إِنَّ اللَّهَ يُبْغِضُ كُلَّ جَعْظَرِي ، جَوَارٍ ، سَخَابٍ فِي الْأَسْوَاقِ، جِيْفَةٌ بِالَّيْلِ ، حِمَارٌ بِالنَّهَارِ ، عَالِمٌ بِأَمْرِ الدُّنْيَا ، جَاهِلٌ بِأَمْرِ الْآخِرَةِ.

Syedna Abu Huraira ﵁ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Allah Ta'ala har tund-khoo[1], mutakabbir, maal jama karne aur kharch na karne waale, gali-baazaar mein bahut shor machaane waale, jhagdalu, raat ko murdaar ki tarah be-his ho kar sone waale, din ko gadhe ki tarah kaam hi kaam karne waale, umoor-e-duniya (jo Allah se door karne waale hain) mein maahir aur umoor-e-aakhirat) jo wahan uski kaamyaabi ke liye zaroori hain) se jaahil ko naa-pasand karta hai*". (Sunan Kubra Bayhaqi: 10/194; Sahih Ibne Hibban (al-Mawaarid) 1975; Silsila al-Ahadees as-Sahiha: V1 / 251; Sahih al-Jaame: 1874) (Sharah Kalimaat ke liye dekhiye Haashiya Silsila as-Sahiha: 1/172; Faiz-ul-Qadeer Sharah Jaame as-Sagheer lil Munaawi: 2/285)

---

[1] T: Bad-mizaaj, chid-chidaa, tez-mizaaj [RKT]

Rasool Allah ﷺ ka farman hai:

إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْفَاحِشَ الْمُتَفَحِّشَ.

"*Allah Ta'ala fahaashi-o-behooda-goi karne waale aur koshish karke behoodgi ko ikhtiyaar karne waale ko napasand karta hai*". (Sahih Bukhari ma' al-Fath: 10/452; Sahih Muslim: 4/2002; Sunan Sunan Abu Dawood: 4/251) (Sharah Kalimaat ke liye dekhiye: Jaame al-Usool: 11/739; Faiz al-Qadeer: 2/285)

Rasool Allah ﷺ ka irshad hai:

هَلَكَ الْمُتَنَطِّعُوْنَ قَالَهَا ثَلَاثًا.

"*Apne aqwaal-o-afaal mein had-darja ghulv aur kureed karne waale halaak ho gae*" Ye alfaaz Aap ﷺ ne teen (3) martaba dohraae. (Sahih Muslim: 4/2055)

Nabi-e-Akram ﷺ ne famraya:

إِنَّ اللهَ يُبْغِضُ الْبَلِيْغَ مِنَ الرِّجَالِ الَّذِىْ يَتَخَلَّلُ بِلِسَانِهِ كَمَا تَتَخَلَّلُ الْبَقَرَةُ بِلِسَانِهَا.

"*Yaqinan Allah Ta'ala aise baleegh shakhs ko jo dauraan-e-guftagu gaae ki tarah apni zabaan ko harkat de pasand nahi karta*". (Abu Dawood: 4792; Jaame Tirmizi: 5/141; Musnad Ahmad: 2/165; Sahih Tirmizi: 2/375; Nasai Kubra: 11507 Inhi se milte-julte alfaaz-o-mafhoom waali hadees Bukhari: 6401 aur Muslim: 2165 mein bhi hai)

Yahan baleegh se muraad wo shakhs hai jo kisi azeem aadmi ki tehqeer ya kisi haqeer ki taazeem ya kisi par apni badaai ke isbaat ke liye wazaahat ka izhaar kare aur husool-e-iqtidaar ke liye use waseela banaae, ya baatil ko haq ki shakl mein muzaiyyan karke pesh kare ya haq ko baatil bana kar pesh kare ya hukmraano ke saamne apni azmat-o-badaai ya sifaarish ki qubooliyat ke liye wazaahat ka izhaar kare. (Apni zabaan se ba-takalluf zaahir karta hai jaisa ke gaae apne jabde ko hilaati hai)

Use gaae ke saath tashbeeh dene kiw ajah ye hai ke jis tarah gaae chaara khaate hue apni zabaan ko baacho'n tak harkat deti hai, usi tarah ye bhi dauraan-e-guftagu apni zabaan daato'n aur hoto'n par pherta hai. (Faiz-ul-Qadeer lil Munaawi Abdur Rauf: 2/273)

Bahes 3: Ghusse Aur Tanazaat Ka Ilaaj

Ladaai jhagdo’n se bache rehne ke asbaab-o-zaraae mein se ghusse ko pee jaana aur ghusse ke asbaab-o-wujuhaat se door rehna hai aur ghusse ka ilaaj masnoon duaao’n ke saath do (2) tarah se mumkin hai:

Allah Ta'ala ka irshad hai:

① Parhez: … Bila-shubha parhez ilaaj se behtar hai aur ghusse se parhez ye hai ke uske asbaab se ijtinaab kiya jaae. Ghussa aane ke asbaab mein se chand darj-e-zel hain jin se har musalman ko parhez karna zaroori hai.

Takabbur, khud-pasandi, doosro’n par farkht ka izhaar, hirs-o-tama’, ghuroor, na-munaasib mazaaq, aur doosro’n ki tehqeer waghaira. (Ad-Daaaim al-Khalqiyah wal Qawaneen ash-Shariya li Subhi Mahmasaani: P227)

② Ilaaj: … Jab ghussa aajaae to uska ilaaj chaar (4) cheezo’n se kiya jaata hai:

❶ Shaitan ke shar se Allah Azzo Wajal ki panaah talab karni chaahiye, yaane jab insaan ko ghussa aajaae to use ‘اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الْشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ’ padhna chaahiye. (Surah al-Aaraaf: 200; Surah al-Mominoon: 97; Surah Fussilat Haa Meem Sajda: 36; Sahih Bukhari ma’ al-Fath: 10/518; Sahih Muslim: 4/2015)

❷ Agar kisi ko ghussa aajaae to use wazu kar lena chaahiye taake paani ke istemaal karne se uska ghussa thanda ho jaae. (Sunan Abu Dawood: 4/249; Tehzeeb us Sunan li Ibn al-Qaiyyim: 7/165-168; Aun al-Maabood: 13/141 Shaikh Abdul Aziz bin Baaz رحمه الله ne iski sanad ko jaiyyid kaha)

❸ Ghusse waale shakhs ko apni haalat tabdeel kar leni chaahiye, masalan khada hai to baeth jaae, baetha hai to let jaae ya us jagah se baahar chala jaae ya kalaam karne se rok jaae waghaira. (Musnad Ahmad: 5/152; Sunan Abu Dawood: 4/249; Sahih Ibne hibban: 484; Mawaarid-o-Majma’ az-Zawaaid lil Haithami: 8/70; Sharah as-Sunnah lil Baghwi: 13/162 Shaikh al-Arnaout ne ise hasan kaha hai)

❹ Ghusse par qaabu paane ki fazilat aur sawaab, neez ghussa ke natije mein jald hi ya der se hone waali ruswaai (nadaamat) ko yaad kare. Rasool Allah ﷺ ne farmaya hai:

مَنْ كَظَمَ غَيْظًا وَهُوَ قَادِرٌ عَلٰى اَنْ يُنَفِّذَهُ دَعَاهُ اللّٰهُ عَزَّوَجَلَّ عَلٰى رُؤُوْسِ الْخَلَائِقِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ حَتّٰى يُخَيِّرَهُ مِنَ الْحُوْرِ مَا شَاءَ.

"Jo Shakhs Ghusse Nikaalne Par Qudrat Rakhne Ke Bawujood Apne Ghusse Par Qaabu Paaleta Hai To Qiyamat Ke Din Allah Ta'ala Use Tamaam Makhlooqt Ke Saamne Bula Kar Farmaega Ke Jannat Ki Hooro'n Mein Se Jise Tu Chaahe Pasand Kar Le". (Sunan Abu Dawood: 4/248; Jaame Tirmizi: 4/606; Sahih Tirmizi: 2/305; Ibne Majah: 4187; Sahih Ibne Majah: 2/407)

Al-Fasl as-Saalis: Zabaan Ki Fahsh-goi-o-Suqiyaana-pan

Bahes 1: Fahsh-goi Par Waeed: Quran-e-Kareem Se

Allah Azzo Wajal Ka Irshad Hai:

لَا خَيْرَ فِيْ كَثِيْرٍ مِّنْ نَّجْوٰىهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوْفٍ اَوْ اِصْلَاحٍۢ بَيْنَ النَّاسِ ؕ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيْهِ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۱۱۴﴾

Logo'n Ki Khufiya Sargoshiyo'n Mein Aksar Beshtar Koi Bhalaai Nahi Hoti, Haa'n Agar Koi Poshida Taur Par Sadqa-o-Khairaat Ki Talqeen Kare Ya Kisi Nek Kaam Ke Liye Kahe Ya Logo'n Ke Muamalaat Mein Islaah Karne Ke Liye Kisi Se Kuch Kahe To Albatta Ye Bhali Baat Hai, Aur Jo Koi Allah Ki Raza-Joi Ke Liye Aisa Karega Use Ham Bada Ajr Ataa Karenge. (Surah an-Nisa: 114)

Allah Zul Jalaal ne farmaya hai:

لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوْٓءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيْعًا عَلِيْمًا ﴿۱۴۸﴾

Allah Pasand Nahi Karta Ke Aadmi Bad-Goi Par Zabaan Khole Illa Ye Ke Kisi Par Zulm Kiya Gaya Ho Aur Allah Sab Kuch Sunne Waala Aur Jaanne Waala Hai. (Surah an-Nisa: 148)

Yaane Allah Ta'ala behooda-goi aur zabaan se eeza-rasaani ko pasand nahi karta, albatta mazloom zaalim par baddua ya uski buraai elaaniya zikr kar sakta hai.

Abdullah bin Abbas ﷺ mazkoora aayat ki tafseer mein farmate hain: *"Allah ye pasand nahi karta ke koi aadmi doosre par bad-dua kare albatta mazloom zaalim par baddua kar sakta hai"*. (Safwah at-Tafaseer lis Saabooni: 1/314)

Allah Ta'ala ka irshad hai:

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾

Koi Lafz Uski Zabaan Se Nahi Nikalta Magar Use Mehfooz Karne Ke Liye Ek (1) Nigraan Har Waqt Maujood Rehta Hai. (Surah Qaaf: 18)

Allah Ta'ala ka farman hai:

إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ ﴿١٤﴾

Haqiqat Ye Hai Ke Tumhara Rabb Ghaat Lagaae Hue Hai. (Surah)

Fahsh-goi Par Waeed: Hadees-e-Shareef Se

عَنْ أَبِي مُوسٰى الْأَشْعَرِيِّ قَالَ: قُلْتُ : يَا رَسُولَ اللّٰهِ! أَيُّ الْمُسْلِمِينَ أَفْضَلُ؟ قَالَ: مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُوْنَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ.

Syedna Abu Musa Ashari ﷺ farmate hain ke maine daryaaft kiya: "*Aye Allah ke Rasool ﷺ! Kaunsa musalman afzal hai? To Aap ﷺ ne farmaya ke jiske haath aur zabaan se doosre musalman mehfooz rahe'n*". (Sahih Bukhari: 1/9; Sahih Muslim: 1/65)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ إِنَّهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ : إِنَّ الْعَبْدَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ مَا يَتَبَيَّنُ فِيهَا يَزِلُّ بِهَا فِي النَّارِ أَبْعَدَ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ [وَالْمَغْرِبِ].

Syedna Abu Huraira ﷺ se riwayat hai ke maine Rasool Allah ﷺ ko ye farmate hue suna ke "*Banda soche-samjhe baghair aisi baat kar deta hai jiski wajah se mashriq-o-maghrib ke darmiyan masaafat se bhi ziyaada door jahannam ki aag mein ja-girta hai*". (Sahih Bukhari: 7/184; Sahih Muslim: 4/2290)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ : إِنَّ الرَّجُلَ لَيَتَكَلَّمَ بِالْكَلِمَةِ مِنْ سَخَطِ اللّٰهِ لَا يَرَى بِهَا بَأْسًا فَيَهْوِي بِهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ سَبْعِينَ خَرِيفًا.

Syedna Abu Huraira ﷺ se riwayat hai Rasool Allah ﷺ ne famraya: "*Banda laaparwaahi se Allah Ta'ala ko naaraaz kar dene waali baat ko maamooli jaante hue kar deta hai jiske natije mein sattar (70) baras ke liye jahannam ki aag mein jaa-girta hai*". (Sunan Tirmizi: 2314; Sahih Tirmizi: 2/268; Sunan Ibne Majah: 2/1313; Sahih Ibne Majah: 2/358)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّ الْعَبْدَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ مِنْ رِضْوَانِ اللَّهِ لَا يَلْقَى لَهَا بَالًا يَرْفَعُ اللَّهُ بِهَا دَرَجَاتٍ وَإِنَّ الْعَبْدَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ مِنْ سَخَطِ اللَّهِ لَا يَلْقَى لَهَا بَالَا يَهْوِي بِهَا فِي جَهَنَّمَ.

Syedna Abu Huraira ﷺ se riwayat hai ke Nabi ﷺ ne farmaya: "*Insaan laaparwaahi se Allah ki raza ka ek (1) luqma bolta hai to Allah Ta'ala uski wajah se uske kai darajaat buland farma deta hai aur kabhi insaan laaparwaahi se Allah ki naraazgi ka ek (1) kalma bolta hai aur uski wajh se jahannam ki aag mein jaa-girta hai*". (Sahih Bukhari: 7/185; Sahih Muslim: 2988)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ وَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُؤْذِ جَارَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ.

Syedna Abu Huraira ﷺ ka bayan hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Jo shakhs Allah Ta'ala aur aakhirat par imaan rakhta hai wo acchi baat kare warna khamosh rahe aur jo shakhs Allah Ta'ala aur aakhirat par yaqeen rakhta hai wo apne mehmaan ki izzat-afzaai kare*". (Sahih Bukhari: 7/184; Sahih Muslim: 1/68)

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رَّسُوْلِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: مَنْ يَضْمَنْ لِي مَا بَيْنَ لَحْيَيْهِ وَ مَا بَيْنَ رِجْلَيْهِ أَضْمَنْ لَهُ الْجَنَّةَ.

Syedna Sahal bin Saad ﷺ se riwayat hai Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Jo shakhs mujhe apni zabaan aur asmat ki hifaazat karne ki zamaanat de main use jannat ki zamaanat deta hoo'n*". (Sahih Bukhari: 7/184; Sahih Tirmizi: 2/287 'نحوهُ')

عَنِ الْمُغِيرَةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَنْهَى عَنْ قِيلَ وَقَالَ وَكَثْرَةِ السُّوَّالِ وَإِضَاعَةِ الْمَالِ وَ مَنْعٍ وَ هَاتِ وَ عُقُوْقَ الْأُمَّهَاتِ وَوَأْدَ الْبَنَاتِ.

Syedna Mugheera ﷺ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ idhar-udhar ki baato'n, ziyaada sawaal karne, maal ke ziyaa (maal ko zaaya karne) bukhl-o-tama'[1], waalidain ki nafarmaani aur ladkiyo'n ko zinda dargor karne se mana farmaya karte the. (Sahih Bukhari: 7/183)

عَنْ بِلَالِ بْنِ الْحَارِثِ الْمُزَنِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: إِنَّ الرَّجُلَ لَيَتَكَلَّمَ بِالْكَلِمَةِ مِنْ رِضْوَانِ اللَّهِ مَا كَانَ يَظُنُّ أَنْ تَبْلُغَ مَا بَلَغَتْ يَكْتُبُ اللَّهُ لَهُ بِهَا رِضْوَانَهُ إِلَى يَوْمِ يَلْقَاهُ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ مِنْ

[1] T: (طَمَع) Laalach, hirs, bohot ziyaada khwahish [RKT]

سَخَطِ اللَّهِ مَا كَانَ يَظُنُّ أَنْ تَبْلُغَ مَا بَلَغَتْ يَكْتُبُ لَهُ بِهَا سَخَطَهُ إِلَى يَوْمِ يَلْقَاهُ.

Syedna Bilal bin Haaris ﷛ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Aadmi Allah ki khushnoodi ki baat karta hai jiski ehmiyat ka use andaaza nahi hota, lekin Allah Ta'ala qiyaamat ke din tak uske liye apni razamandi muqarrar kar deta hai aur ek (1) shakhs Allah ki naraazgi ki baat karta hai aur use uske (nuqsaan) ka koi andaaza nahi hota, lekin Allah Ta'ala qiyaamat ke din tak uske liye apni naraazgi tehreer kar deta hai*". (Sahih Bukhari: 7/185; Muwatta Maalik: 2/985; Sunan Tirmizi: 2319; Nasai Kubra: 11769; Sunan Ibne Majah: 3969, 3970)

Hazrat Abdullah bin Masood ﷛ se marwi hai ke ghar ke paas do (2) Quraishi aur ek (1) Saqafi ya do (2) Saqafi aur ek (1) Quraishi ekatthe ho gae jin ke pet to ba-kasrat charbi se bhare hue the, lekin unke dil-o-dimaagh mein faham-o-fiqa ki bahut qillat thi, un mein se ek (1) ne kaha: "*Kya Allah Ta'ala hamare baate'n sunta hai?*" Doosre ne kaha: "*Agar ham buland aawaaz se baat karen to sunta hai aur agar dheemi aawaaz se kahe'n to nahi sunta*". Aur un mein se ek (1) ne kaha: "*Agar wo hamari ba-aawaz-e-buland ki gai baato'n ko sunta hai to phir wo hamari makhfi aawaaz mein ki gai baate'n bhi sunta hai*". Is par Allah Ta'ala ne ye aayat naazil farmai:

وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُوْنَ اَنْ يَّشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَاۤ اَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُوْدُكُمْ وَلٰكِنْ ظَنَنْتُمْ اَنَّ اللّٰهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيْرًا مِّمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٢٢﴾

Aur Tum Us Par Parda Nahi Karte The Ke Tumhare Khalaaf Tumhare Kaan Gawaahi Denge Aur Na Tumhari Aankhe'n Aur Na Tumhare Chamde Aur Lekin Tum Ne Gumaan Kiya Ke Beshak Allah Bahut Se Kaam, Jo Tum Karte Ho Nahi Jaanta. (Surah Fussilat: Haa Meem Sajda: 22) (Sahih Bukhari: 4817; Sahih Muslim: 2775)

عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُوْلَ اللَّهِ! حَدِّثْنِي بِأَمْرٍ اَعْتَصِمُ بِهِ قَالَ: قُلْ رَبِّيَ اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقِمْ ، قَالَ قُلْتُ يَا رَسُوْلَ اللهِ! مَا أَخْوَفَ مَا تَخَافُ عَلَى؟ فَأَخَذَ بِلِسَانِ نَفْسِهِ ثُمَّ قَالَ: هَذَا .

Syedna Sufyan bin Abdullah ﷛ farmate hain ke maine arz kiya: "*Aye Allah ke Rasool ﷺ! Mujhe koi aisi baat bataaiye jaise main mazbooti se thaam loo'n*", Aap ﷺ ne farmaya: "*Ye iqraar kar ke mera Rabb Allah hai aur us par qaayam reh*", maine arz kiya: "*Aye Allah ke Rasool ﷺ! Mere*

liye sabse khatarnaak cheez kya hai?" Aap ﷺ ne apni zabaan-e-mubaarak ko pakad kar farmaya: "*Ye (sabse khatarnaak cheez hai)*". (Sahih Muslim: V1 P65 'نحوهُ'; Sahih Tirmizi: 2410; Musnad Ahmad: 3/41)

وَعَنْ عُمَرَ أَنَّهُ دَخَلَ عَلَى أَبِي بَكْرٍ وَهُوَ يَجْبُدُ لِسَانَهُ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: مَنْ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ : إِنَّ هَذَا أَوْرَدَنِي الْمَوَارِدَ .

Syedna Umar Farooq ﷛ bayan karte hain ke wo Hazrat Abu Bakr Siddiq ﷛ ke paas gae to dekha ke wo apni zabaan kheench rahe the, to unho'n ne kaha: "*Thehriye! Allah aap ko maaf farmaae (aap ye kya kar rahe hain?)*" To Hazrat Abu Bakr Siddiq ﷛ ne farmaya: "*Isi ne hi mujhe masaaib-o-mushkilaat mein giraftaar karaya hai*". (Muwatta Imam Maalik: 2/988; Nasai Kubra: 11841)

عَنْ جُنْدُبٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ حَدَّثَ أَنَّ رَجُلًا قَالَ: وَاللَّهِ لَا يَغْفِرُ اللّٰهُ لِفُلان وَإِنَّ اللّٰه تَعَالَى قَالَ: مَنْ ذَا الَّذِي يَتَأَلَّى عَلَيَّ أَنْ لا أُغْفِرَ لِفُلان فَإِنِّي قَدْ غَفَرْتُ لِفُلانٍ وَأَحْبَطْتُ عَمَلَكَ . وَ يَذْكُرُ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَكَلَّمَ بِكَلِمَةٍ أَوْ بَقَتْ دُنْيَاهُ وَآخِرَتَهُ .

Syedna Jundub ﷛ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne famraya: "*Ek (1) shakhs ne kaha Allah ki qasam! Allah Ta'ala falaa'n shakhs ko maaf nahi karega (us par) Allah Ta'ala ne farmaya ke kaun hai jo mujh par (itni jurat se) qasam uthaata hai ke falaa'n ko maaf na karunga bila-shubha maine use maaf kar diya hai aur tere amal barbaad kar diye hain*" (Sayyaad apne jaal mein khud phans gaya). (Sahih Muslim: 2621; Musnad Ahmad: 2/328; Sunan Abu Dawood: 4901)

Bayan kiya jaata hai ke Syedna Abu Huraira ﷛ ne famraya: "*Us zaat ki qasam jiske qabza mein meri jaan hai, ek (1) kalma bolne ki wajah se uski duniya-o-aakhirat barbaad ho gae*".

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : لا اللّٰه تَكْثُرُوا الْكَلَامَ بِغَيْرِ ذِكْرِ اللَّهِ فَإِنَّ كَثْرَةَ الْكَلَامِ بِغَيْرِ ذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى قَسْوَةٌ لِلْقَلْبِ وَإِنَّ أَبْعَدَ النَّاسِ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى الْقَلْبُ الْقَاسِي .

Syedna Abdullah bin Umar ﷛ bayan karte hain ke Rasool Allah ﷺ ne famraya: "*Allah ke zikr ke baghair ziyada baate'n na karo, kyounke Allah ke zikr se khaali guftagu ki kasrat dilo'n mein sakhti paida karti hai aur logo'n mein se sangdil insan Allah Ta'ala se bahut door hoga*". (Sunan Tirmizi: 4/607: Iski sanad hasan hai, qaabil-qubool hai, lekin sahih hadees jitni mazboot nahi)

عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِذَا أَصْبَحَ ابْنُ آدَمَ فَإِنَّ الْأَعْضَاءَ كُلَّهَا تُكَفِّرُ اللِّسَانَ فَتَقُولُ: اِتَّقِ اللَّهَ فِينَا فَإِنَّمَا نَحْنُ بِكَ فَإِنِ اسْتَقَمْتَ اسْتَقَمْنَا وَإِنْ اِعْوَجَجْتَ اعْوَجَجْنَا .

Syedna Abu Saeed Khudri ؓ se riwayat hai ke Nabi ﷺ ne farmaya: "*Jab Ibne Aadam subh uth-ta hai to uske tamaam aazza zabaan ke saamne aajizi karte hain aur kehte hain ke hamare baare mein Allah se dar ja, ham tere saathi hain, agar tu durust rahegi to ham bhi durust rahenge aur agar tu tedhi ho gai to ham bhi tere saath hi tedhe ho jaaenge*". (Sunan Tirmizi: 4/615; Sahih Tirmizi: 2/287; Al-Azkaar mein Shaikh Al-Arnaout ne hasan kaha hai: P285)

عَنْ مُعَاذٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي حَدِيثِهِ الطَّوِيلِ وَفِي عِجْزِهِ آلَا أُخْبِرُكَ بِمَلاكِ ذَالِكَ كُلِّه ؟ قُلْتُ بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَأَخَذَ بِلِسَانِهِ ثُمَّ قَالَ: كُفَّ عَلَيْكَ هَذَا ، قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَإِنَّا لَمُؤَاخَذُوْنَ بِمَا نَتَكَلَّمُ بِهِ؟ فَقَالَ ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ وَهَلْ يَكُبُّ النَّاسَ فِي النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ إِلَّا حَصَائِدُ أَلْسِنَتُهُمْ .

Syedna Muaaz ؓ ki ek (1) taweel hadees ke aakhir mein hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Kya main tujhe un sab ka khulaasa na bata doo'n*" Maine arz kiya: "*Zaroor bataaiye!*" Aap ﷺ ne apni zabaan-e-mubaarak pakad kar farmaya: "*Ise qaabu mein rakho (Us par control karo)*" Maine arz ki: "*Aye Allah ke Rasool ﷺ! Kya hamari guftagu par bhi muwaakhaza hoga?*" Aap ﷺ ne farmaya: "*Tujhe tumhari maa gum-paae, logo'n ko aundhe mu'n aag mein giraane waali unki zabaano'n ki kamaai hi to hai*". (Sunan Tirmizi: 5/11 Imam Tirmizi ne kaha: Hasan Sahih; Imam Albani ne Sahih Tirmizi mein famraya 'Sahih')

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: إِنَّ أَبْغَضَ الرِّجَالِ إِلَى اللَّهِ الْآلَدُّ الْخَصِمُ .

Ummul Momineen Syeda Ayesha ؓ se riwayat hai ke Nabi-e-Kareem ﷺ ne farmaya: "*Allah Ta'ala ke yaha'n sabse napasandida sakht jhagdalu insaan hai*". (Sahih Bukhari: 110; Sahih Muslim: 4/2054)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ أَكْثَرِ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ الْجَنَّةَ قَالَ: تَقْوَى اللَّهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ وَسُئِلَ عَنْ أَكْثَرِ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ النَّارَ قَالَ: الْفَمُ وَالْفَرْجُ .

Syedna Abu Huraira ؓ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ se daryaaft kiya gaya ke: "*Sabse ziyaada jannat mein daakhil hone ka sabab kaunsi cheez hai?*" Aap ﷺ ne farmaya ke: "*Allah ka taqwa aur accha akhlaaq, phir sawaal kiya gaya ke jahannam mein daakhile ka sabse bada sabab*

kaunsi cheez hai?" To aap ﷺ ne farmaya ke: *"Zaban aur sharmgaah*". (Sunan Tirmizi: 2004; Sahih Tirmizi mein Albani ne hasan kaha: 2004)

Bahes 2: Sitaaro'n Ke Zariye Baarish Talab Karna

Syedna Zaid bin Khalid al-Johni ؓ Syedna Zaid bin Khalid al-Johani ؓ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne Hudaibiya ke muqaam par raat ki baarish ke baad hame'n subh ki namaz padhaai, namaz se faraghat ke baad logo'n ki taraf mutawajje ho kar farmaya: "*Kya tum jaante ho ke tumhare Rabb ne kya farmaya?*" Logo'n ne arz kiya: "*Allah aur uska Rasool ﷺ hi behtar jaante hain!*" Aap ﷺ ne farmaya ke Allah Ta'ala farmate hain: "*Aaj subh mere kuch bande mere saath imaan laane waale aur kuch kuf rkarne waale ban gae, jisne kaha ke hame'n Allah ke fazl-o-karam se baarish naseeb hui wo momin hai aur wo sitaaro'n ki taaseer ka munkir hai*". Aur jisne kaha: "*Falla'n-falaa'n sitaare ki wajah se baarish barsi to wo mere saath kufr karne waala aur sitaaro'n ke saath imaan laane waala hai*". (Sahih Bukhari: 846; Sahih Muslim: 70; Sunan Tirmizi: 4/363; Sahih Tirmizi: 2/194) [Is hadees se maaloom hua ke baarish barsaane ya use rok lene ka ikhtiyaar mein kisi ko shareek tasleem karta hai wo momin nahi rehta. (Mutarjim)]

Bahes 3: Ghairullah Ki Qasam Uthaana

عَنْ بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ : مَنْ حَلَفَ بِالْأَمَانَةِ فَلَيْسَ مِنَّا.

Syedna Buraida ؓ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne famraya: "*Jis ne amaanat ki qasam uthaai wo ham mein se nahi hai*". (Abu Dawood: 3/223; Sahih al-Jaame: 5/282)

عَنْ عُمَرَ قَالَ قَالَ لِي رَسُوْلُ اللَّهِ ﷺ : إِنَّ اللَّهَ يَنْهَاكُمْ أَنْ تَحْلِفُوْا بِآبَائِكُمْ فَوَاللَّهِ مَا حَلَفْتُ بِهَا مُنْذُ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ ذَاكِرًا وَلَا أَثِرًا .

Syedna Umar Farooq ؓ farmate hain ke mujhe Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Allah Ta'ala tumhe'n aabaa-o-ajdaad ke naamo'n ki qasme'n uthaane se mana fermata hai*". Hazrat Umar ؓ farmate hain: "*Allah ki qasam! Jab se maine Rasool Allah ﷺ se ye baat suni hai to maine jaan boojh kar aur kisi se naql karte hue kabhi ghairullah ki qasam nahi uthaai*". (Sahih Bukhari: 7/98; Sahih Muslim: 3/1267)

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِي اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ أَدْرَكَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ فِي رَكْبٍ وَهُوَ يَحْلِفُ بِأَبِيهِ فَنَادَاهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : أَلَا إِنَّ اللَّهَ يَنْهَاكُمْ أَنْ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ فَمَنْ كَانَ حَالِفًا فَلْيَحْلِفْ بِاللَّهِ أَوْ لِيَصْمُتْ وَإِلا فَلْيَصْمُتْ.

Syedna Abdullah bin Umar ﵁ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne Hazrat Umar ﵁ ko logo'n ki ek (1) jamaat mein dekha ke wo apne baap ki qasam utha rahe hain to Aap ﷺ ne unhe'n bula kar farmaya ke "*Allah Ta'ala tumhe'n aabaa-o-ajdaad ki qasme'n uthaane se mana karta hai, lihaaza jisne qasam uthaani hai to wo sirf Allah ki qasam uthaae warna khamosh rahe*". (Sahih Bukhari: 7/97; Sahih Muslim: 3/1267)

عَنِ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَمِعَ رَجُلًا يَقُوْلُ لَا وَالْكَعْبَةِ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ : لَا يُحْلَفُ بِغَيْرِ اللَّهِ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللَّهِ فَقَدْ كَفَرَ أَوْ أَشْرَكَ.

Syedna Abdullah bin Umar ﵁ se riwayat kiya gaya hai ke unho'n ne ek (1) shakhs ko Kaabatullah qasam uthaate hue suna to farmaya ke: Ghairullah ki qasam nahi uthaai jaati, maine Rasool Allah ﷺ se suna hai, aap ﷺ ne farmaya: "*Jis ne ghairullah ki qasam uthaai usne kuf rkiya ya Aap ﷺ ne farmaya ke usne shirk kiya*". (Abu Dawood: 3251; Tirmizi: 2/99)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ : رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ حَلَفَ فَقَالَ فِي حَلِفِهِ: وَاللَّاتِ وَالْعُزَّى فَلْيَقُلْ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَمَنْ قَالَ لِصَاحِبِهِ : تَعَالَ أُقَامِرْكَ فَلْيَتَصَدَّقْ.

Syedna Abu Huraira ﵁ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne famraya: "*Jo musalman laat aur uzza ki qasam uthata hai wo '' padhe aur jisne apne saathi ko kaha aao jooa khele'n, wo sadqa kare*". (Sahih Bukhari: 6/51; Sahih Muslim: 3/1267)

Bahes 4: Jhooti Qasam Uthaana Aur Ehsaan Jatlaana: Quran-e-Kareem Aur Hadees-e-Shareef Ki Nazar Mein

Allah Ta'ala ne farmaya hai:

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُبْطِلُوْا صَدَقٰتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى ۙ كَالَّذِىْ يُنْفِقُ مَالَهٗ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ

Aye Ahle Imaan! Apne Sadqaat Ko Ehsaan Jataa Kar Aur Dukh De Kar Us Shakhs Ki Tarah Khaak Mein Na Milaao Jo Apna Maal Mahez Logo'n Ke Dikhaane Ke Liye Kharch Karta Hai Aur Allah Aakhirat Par Imaan Nahi Rakhta Hai. (Surah al-Baqara: 264)

Syedna Abu Huraira ؓ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya Allah Ta'ala qiyamat ke din teen (3) qism ke aadmiyo’n ki taraf nahi dekhega aur naahi unhe’n paak karega aur unke liye dardnaak azaab hoga: ① Wo shakhs jiske paas zaroorat se zaaid paani hai aur wo musaafiro’n ko istemaal nahi karne deta. ② Wo insaan jo husool-e-duniya ki khaatir haakim-e-waqt ki baeyat karta hai, agar use maal mil jaae to khush hota hai aur agar na mile to naaraaz ho jaata hai. ③ Wo shakhs jo asr ke waqt (apna saamaan mehnge daamo’n bechne ke liye) Allah ki qasam uthaata hai ke uske maal ke badle use itni raqam milti hai (lekin usne becha nahi) gaahak use saccha samaj leta hai (aur mehenge daamo’n uska saamaan khareed leta hai) phir Aap ﷺ ne ye aayat tilaawat farmaai:

إِنَّ الَّذِيْنَ يَشْتَرُوْنَ بِعَهْدِ اللهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيْلًا اُولٰٓئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللهُ وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيْهِمْ ۠ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٧٧﴾

Jo Log Allah Ke Ahd Aur Apni Qasmo’n Ko Thodi Qeemat Par Bech Daalte Hain Unke Liye Aakhirat Mein Koi Hissa Nahi, Allah Qiyamat Ke Roz Unse Baat Karega Na Unki Taraf Dekhega Aur Naahi Unhe’n Aap Karega, Balke Unke Liye Sakht Dardnaak Azaab Hai. (Surah Aale Imran: 77)

عَنْ اَبِىْ ذَرٍّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ ثَلَاثَةٌ لَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ، وَلَا يُزَكِّيْهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ قَالَ قَرَاَهَا رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ثَلَاثَ مِرَارٍ ، قَالَ اَبُوْذَرٍّ: خَابُوْا وَخَسِرُوْا ، مَنْ هُمْ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ؟ قَالَ اَلْمُسْبِلُ اِزَارَهُ وَالْمَنَّانُ وَالْمُنْفِقُ سِلْعَتَهُ بِالْحِلْفِ الْكَاذِبِ.

Syedna Abu Zar Ghifaari ؓ se riwayat hai ke Nabi-e-Kareem ﷺ ne farmaya: “*Allah Ta'ala qiyamat ke din teen (3) qism ke logo’n se kalaam nahi farmaega, na unki taraf (nazr-e-rahmat se) dekhega aur naahi unhe’n paak karega aur unke liye takleef-dah azaab hoga. Aap ﷺ ne us baat ko teen (3) martaba dohraaya*”. Hazrat Abu Zar ؓ ne arz kiya: “*Wo log to nakaam-o-na-muraad ho gae, Aye Allah ke Rasool ﷺ! wo kaun log hain?*” Aap ﷺ ne farmaya: ① Apni chaadar takhno’n se neeche rakhne waala. ② Ehsaan karke jatlaane waala. ③ Jhooti qasam ke zariye maal farokht karne waala.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ يَقُوْلُ: اَلْحِلْفُ مُنَفِّقَةٌ لِلسِّلْعَةِ مُمْحِقَةٌ لِلْبَرَكَةِ.

Syedna Abu Huraira ﷺ se riwayat hai ke maine Rasool Allah ﷺ ko ye farmate hue suna ke Aap ﷺ ne farmaya: "*(Jhooti) Qasam saamaan farokht karwa dene waali aur barkat khatam kar dene waali hai*". (Sahih)

Bahes 5: Shahinsha Naam Rakhna

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ اَخْنَعُ الْاَسْمَآءِ عِنْدَ اللّٰهِ رَجُلٌ تُسَمّٰى بِمَلِكِ الْاِمْلَاكِ.

Syedna Abu Huraira ﷺ bayan karte hain ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Allah Ta'ala ke nazdeek sabse ghatiya aur zaleel naam shahinsha (badshaho'n ka baadshah) hai*". (Sahih Bukhari: 7/119; Sahih Muslim: 2/1688)

Bahes 6: Zamane Ko Gaali Dena

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ قَالَ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ: يُؤْذِيْنِى ابْنُ آدَمَ يَسُبُّ الْدَّهْرَ وَأَنَا الْدَّهْرُ بِيَدِى الْأَمْرُ أُقَلِّبُ الْلَّيْلَ وَ الْنَّهَارَ.

Syedna Abu Huraira ﷺ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Allah Ta'ala ne famraya: Ibne Aadam zamane ko gaali de kar mujhe takleef deta hai kyounke main hi zamaana hoo'n, mere hi haath mein tamaam muaamala hai (aur) main hi raat din ko pherta hoo'n*". (Sahih Bukhari: 4076; Sahih Muslim: 4/1762)

Bahes 7: Nauha Karna (Baen Karna)

عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: أَخَذَ عَلَيْنَا النَّبِيُّ ﷺ عِنْدَ الْبَيْعَةِ أَنْ لَا نَنُوْحَ فَمَا وَفَتْ مِنَّا امْرَأَةٌ غَيْرَ خَمْسِ نِسْوَةٍ : أُمِّ سُلَيْمٍ وَ أُمِّ الْعَلَاءِ وَابْنَةِ أَبِي سَبْرَةَ امْرَأَةِ مُعَادٍ وَ امْرَأَتَيْنِ أَوِ ابْنَةِ أَبِي سَبْرَةَ وَامْرَأَةِ مُعَادٍ وَامْرَأَةٍ أُخْرَى.

Syeda Umme Atiya ﷺ farmati hain ke Rasool Allah ﷺ ne baeyat lete waqt ham se ahd liya tha ke ham nauha na karengi, lekin ham mein se sirf paanch (5) aurato'n ne ye ahd poora kiya. Umme Sulaim, Umm al-Alaa, Maaz ki biwi (yaane Abu Sabrah ki beti) aur do (2) deegar aurate'n ya (Umme Atiya ﷺ) ne kaha: Maaz ki biwi aur Abu Sabrah ki beti aur ek (1) doosri aurat. (Sahih Bukhari: 2/82; Sahih Muslim: 2/645)

عَنْ أَبِي مَالِكِ الْأَشْعَرِيِّ رَضِي اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: اربَعُ فِي أُمَّتِي مِنْ أَمَرِ الْجَاهِلِيَّةِ لَا يَتْرُكُونَهُنَّ الْفَخْرُ فِي الْأَحْسَابِ وَالطَّعْنُ فِي الْأَنْسَابِ وَالاسْتِسْقَاءُ بِالنُّجُومِ ، وَالنِّيَاحَةُ، وَقَالَ: النَّائِحَةُ إِذَا لَمْ تَتُبْ

قَبْلَ مَوْتِهَا تُقَامُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَيْهَا سِرْبَالٌ مِّنْ قَطِرَانٍ وَدِرْعٌ مِنْ جَرْبٍ.

Syedna Abu Maalik Ashari ﵁ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne famraya: "*Meri ummat mein jaahiliyat ki chaar (4) baate'n hain jinhe'n ye na chodenge: (Apne) hasab-o-nasab par fakhr, (doosre ke) nasab par taan, sitaaro'n ke zariye baarish talab karna, aur nauha*[1] *karna (baen karna)*" mazeed farmaya ke "*Nauha karne waali aurat ne agar maut se qable tauba na ki to baroz-e-qiyamat is haal mein uthaai jaaegi ke us par gandhak*[2] *ki qameez aur khaarish ki chaadar hogi*". (Sahih Muslim: 2/644)

Syedna Abu Musa ﵁ par shadeed takleef ke baais ghashi taari ho gai to unke ahle khaana mein se baaz ne nauha karna shuru kar diya, lekin ghashi ki wajah se wo unhe'n rok na sake. Jab unhe'n ifaaqa hua to farmaya:

اَنَا بَرِیْءٌ مِّمَّنْ بَرِیْءٌ مِّنْهُ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ، اِنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ بَرِیْءٌ مِّنَ الْصَّالِقَةِ وَالْحَالِقَةِ وَالْشَّاقَةِ.

"*Main un logo'n se baree hoo'n jin se Rasool Allah ﷺ ne baraa-at ka izhaar kiya aur Rasool Allah ﷺ nauha karne waali, sar moondne waali aur girebaan phaadne waali se bare hain*". (Sahih Bukhari: 2/83; Sahih Muslim: 1/99)

عَنِ ابْنِ مَسْعُوْدٍ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ ﷺ ، لَيْسَ مِنَّا مَنْ ضَرَبَ الْخُدُوْدَ وَشَقَّ الْجُيُوْبَ وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ.

Syedna Abdullah bin Masood ﵁ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne famraya: "*Jis ne rukhsaar peete, girebaan phaade aur baen (jaahiliyat waali baate'n) kee'n to wo ham mein se nahi hai*". (Sahih Bukhari: 2/83; Sahih Muslim: 1/99)

Bahes 8: Mahez Qeemat Badhane Ke Liye Boli Lagaana

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِي اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: لَا تُلَقَّوُا الرُّكْبَانَ وَلَا يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ وَلَا تَنَاجَشُوا وَلَا يَبِعْ حَاضِرٌ لِبَادٍ وَلَا تُصَرُّوا الْغَنَمَ وَمَنِ ابْتَاعَهَا فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ بَعْدَ أَنْ يَحْتَلِبَهَا إِنْ رَضِيَهَا أَمْسَكَهَا وَإِنْ سَخِطَهَا رَدَّهَا وَصَاعًا مِّنْ تَمْرٍ .

---

[1] T: (نَوحَہ) Maatam karna, murde par chilla ke rona [RKT]
[2] T: Aassani se jalne waala aur jalte waqt jo hawaa khaarij ho usse ghutan paeda karta hai [RKT]

Syedna Abu Huraira ﷺ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Baahar (dehaat) se saamaan laane waale qaafila se (unka maal khareedne ke liye) raase mein na milo aur doosre ke saude par sauda na karo, (jhoot-moot boli de kar) kisi cheez ki qeemat na badhaao, shehri dehaati ka maal na beche, (bechne se pehle thano'n mein) jaanwaro'n ka doodh na rok rakho, jo shakhs koi aisa jaanwar khareede to doodh dohne ke baad use ikhtiyaar hai chaahe to use rakh le warna wo jaanwar aur uske saath hi ek (1) saa' (taqriban adhaai kilo) khajoor waapas kar de*". (Sahih Bukhari: 2/62; Sahih Muslim: 3/1154)

Bahes 9: Khilaaf-e-Haqiqat Madh-saraai

عَنْ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: أَثْنَى رَجُلٌ عَلَى رَجُلٍ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: وَيْلَكَ قَطَعْتَ عُنُقَ صَاحِبِكَ قَطَعْتَ عُنُقَ صَاحِبِكَ. مِرَارًا ثُمَّ قَالَ: مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَادِحًا أَخَاهُ لَا مَحَالَةَ فَلْيَقُلْ : أَحْسِبُ فُلانًا وَاللهُ حَسِيبُهُ وَلَا أُزَكِّي عَلَى اللَّهِ أَحَدًا أَحْسِبُهُ كَذَا وَكَذَا إِنْ كَانَ يَعْلَمُ ذَالِكَ مِنْهُ .

Syedna Abu Bakr ﷺ farmate hain ke ek (1) shakhs ne Rasool Allah ﷺ ke saamne kisi doosre shakhs ki taareef shuru kardi to Aap ﷺ ne farmaya: "*Tujh par afsos hai toone apne saathi ki gardan kaat di, Aap ﷺ ne kalimaat kai baar dohraane ke baad farmaya: Agar koi laaziman (kis zaroorat ke tahat) apne bhai ki taareef karna chaahta hai to you'n kahe ke falaa'n ko aisa samajhta hoo'n aur Allah hi uska hisaab lene waala hai. Main Allah ke muqaable mein kisi ki safaai bayaan nahi karta, albatta main usko aisa-aisa aadmi samajhta hoo'n, lekin ye baat bhi usi waqt kare jab uske baare mein ye jaanta ho*". (Sahih Bukhari: 3/158; Sahih Muslim: 4/2296)

عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعَ النَّبِيُّ ﷺ رَجُلًا يُثْنِي عَلَى رَجُلٍ وَيُطْرِيهِ فِي مَدْحِهِ فَقَالَ: أَهْلَكْتُمْ أَوْ قَطَعْتُمْ ظَهْرَ الرَّجُلِ.

Syedna Abu Musa Ashari ﷺ farmate hain ke Nabi ﷺ ne ek (1) shakhs ko suna ke wo doosre ki taareef karte hue use badha-chadha kar bayan kar raha tha to Aap ﷺ ne farmaya: "*Tum ne use halaak kar diya, ya Aap ﷺ ne famraya ke tum ne uski kamar tod di hai*". (Sahih Bukhari: 3/158; Sahih Muslim: 4/2297).

Ibne Abtaal ne farmaya: “*Madh*[1] *bayaan karne se mana karne ka maqsad ye hai ke mamdooh*[2] *ki mubaalagha-bhari*[3] *madh se us mein khud-pasandi paida hone ka andesha hai aur wo apni sifaat-o-taarifaat par etemaad karte hue amal zaaya aur neki ke jazbe ko khatam kar dega. Is liye ulama ne is hadees (maddaaheen ke mu’n mein mitti daalo) ka mafhoom ye bayan kiya hai ke jo shakhs logo’n ke saamne kisi ki taareef mein mubaalagha karta hai to uske mu’n mein mitti daalne ka hukm diya gaya hai, warna haqiqat par mabni madh aur khusoosan jisse mamdooh mein khair-o-islaah aur behtari ki tawaqqo ho to wo madh jaaiz hai*. *Syedna Umar Farooq* رضي الله عنه *ne aisi hi najaaiz taareef ke baare mein farmaya hai ke (mabni bar mubaalgaha*[4]*) taareef karna mamdooh ko zibh kar dene ke mutaraadif hai*”.

Hazrat Hamaam bin Haaris رحمه الله farmate hain: Ek (1) shakhs ne majlis mein Hazrat Usman Ghani رضي الله عنه ki taareef shuru kardi to Hazrat Miqdaad رضي الله عنه ne apne ghutno’n ke bal oopar uth kar us (madh karne waale) ke chehre par kankariyaa’n phenkee’n. Hazrat Usman رضي الله عنه ne farmaya: “*Toone aisa kyoun kiya?*” To Syedna Miqdad رضي الله عنه ne farmaya ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya hai: “*Jab tum (mabni bar mubaalagha) madh-saraai karne waalo’n kod ekha to unke mu’n par mitti daalo*”. (Sahih Muslim: 68_3002)

Aur Hazrat Miqdaad رضي الله عنه se hi marwi doosri hadees mein hai ke hame’n Rasool Allah ﷺ ne hukm farmaya hai ke “*Aisi madh-saraai karne waalo’n ke mu’n par mitti phenke’n*”. (Sahih Muslim: 69_3002)

Bahes 10: Jaaiz Madh

Jo madh be-mauqa, ghulv waali aur mamdooh ke liye fitna-o-bigaad ka baais ho to wo yaqinan zabaan ke liye aafat hai, albatta jo ghulv se khaali aur fitna ka baais na ho to wo durust hai. Imam Bukhari رحمه الله ne musalman bhai ki kisi acchi sifat par uski taareef karne waale shakhs ke baab mein farmaya hai ke: “*Syedna Saad* رضي الله عنه *farmate hain ke maine Rasool Allah* ﷺ

---

[1] T: (مَدْح) Taareef, tauseef [RKT]
[2] T: (مَمدُوح) Wo shakhs jiski taareef ya zikr kiya gaya ho [RKT]
[3] T: (مُبالَغَه آرائی) Badha Chadha kar bayan karna, hadd se badh kar taareef ya buraai karna [RKT]
[4] T: (مَبْنی بَر مُبالَغَه) Hadd se ziyaada badha chadha kar bayan kiya gaya [RSB]

se Hazrat Abdullah bin Salaam رضي الله عنه ke siwa kisi shakhs ke mutaalliq nahi suna ke wo ahle jannat mein se hai”. (Sahih Bukhari: 7/87; Sahih Muslim: 2483) (Is hadees mein Syedna Saad رضي الله عنه ne deegar Sahaba رضي الله عنهم ke ahle jannat mein se hone ke baare mein apni maalumaat ki nafi farmaai hai jabke doosre Sahaba رضي الله عنهم se saabit hai ke Rasool Allah ﷺ ne ashra-e-mubashara aur baaz deegar Sahaba رضي الله عنهم ke jannati hone ki shahadat di hai (mutarjim)).

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ حِيْنَ ذَكَرَ فِي الْإِزَارِ مَا ذَكَرَ قَالَ أَبُو بَكْرٍ : يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّ إِزَارِي يَسْقُطُ مِنْ أَحَدِ شِقَّيْهِ قَالَ إِنَّكَ لَسْتَ مِنْهُمْ .

Syedna Abdullah bin Amr رضي الله عنه se riwayat hai ke ek (1) martaba Rasool Allah ﷺ ne takhno’n se neeche chaadar latkaane ki mazammat bayan ki to Hazrat Abu Bakr Siddiq رضي الله عنه ne arz kiya: “*Allah ke Rasool ﷺ! Meri chaadar ek (1) jaanib se latak jaati hai to Aap ﷺ ne farmaya ke Abu Bakr tu un (takabbur karne waalo’n) mein se nahi hai*”. (Sahih Bukhari: 7/87)

Is tarah ki madh durust aur zabaan ki aafaat mein shaamil nahi hai, jaaiz madh ka usool ye hai ke wo be-mauqa na ho aur usse mamdooh mein khud-pasandi aur bigaad paida hone ka andesha na ho. Fazaail-e-Sahaba رضي الله عنهم aur unke ausaaf-e-jamila se mutaalliqa tamaam ahadees is qism ki madh ke durust hone ki daleel hain, jaisa ke Rasool Allah ﷺ ne Hazrat Umar Farooq رضي الله عنه ko farmaya: “*Tum jis raaste par chal rahe hote ho shaitaan use chod kar doosri raah par chala jaata hai*”. (Sahih Bukhari ma’ al-Fath: 10/489; Sahih Muslim: 4/1864)

Mamdooh mein paai jaane waali khoobi par uski taareef mamnoo nahi kyounke ashaar aur khutbo’n mein Rasool Allah ﷺ ki madh ki jaati thi aur Aap ﷺ madaaho’n ke chehro’n par mitti nahi daalte the. (Fath-ul-Baari: 10/477)

Imam Nawavi رحمه الله famrate hain ke Bukhari-o-Muslim mein bahut si ahadees mamdooh ki maujoodgi mein uski taareef karne se mutaalliq aai hain, ulaama ne in ahadees mein is tarah muwaafaqat paida ki hai ke mamdooh ke saamne taareef se mana karne waali ahadees be-mauqa ghulv par mushtamil aur mamdooh ko bigadne waali madh ke najaaiz hone ke mutaalliq hain aur jis shakhs ke kamaal-e-taqwa, saahib-e-aql aur jahan-deeda hone ki wajah se bigadne ka khadsha na ho aur madh bhi haqiqat par mabni ho to uske saamne taareef jaaiz hai, khusoosan jab is taareef se koi deeni maslahat, masalan aamala-e-saaliha mein

sabqat, un par dawaam aur unke karne mein raghbat-o-rashk dilaana maqsood ho to ye pasandida amal hai. (Sharah Nawavi alaa Muslim: 18/126)

Bahes 11: Zaati Uyoob Ka Izhaar

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللهِ ﷺ يَقُوْلُ: كُلُّ أُمَّتِي مُعَافًى إِلَّا الْمُجَاهِرِينَ وَإِنَّ مِنَ الْمُجَاهَرَةِ أَنْ يَعْمَلَ الرَّجُلُ بِاللَّيْلِ عَمَلًا ، ثُمَّ يُصْبِحُ وَقَدْ سَتَرَهُ اللَّهُ فَيَقُولُ: يَا فُلَانُ عَمِلْتُ الْبَارِحَةَ كَذَا وَكَذَا وَقَدْ بَاتَ يَسْتُرُهُ رَبُّهُ وَيُصْبِحُ يَكْشِفُ سِتْرَ اللَّهِ عَنْهُ . (وَلَفْظُ مُسْلِمٍ) وَإِنَّ مِنَ الْإِجْهَارِ وَالْمَجَانَةُ عَدَمُ الْمُبَالَاةِ بِالْقَوْلِ وَالْفِعْلِ .

Syedna Abu Huraira ﵁ kehte hain ke maine Rasool Allah ﷺ ko suna, Aap ﷺ farma rahe the: "*Khule-aam gunaah karne waalo'n ke siwa meri tamaam ummat maaf kardi jaaegi aur izhaar-e-gunaah ye bhi hai ke aadmi raat ko koi gunaah kare aur subh logo'n se kahe ke maine raat ye kaam kiya hai. Halaanke Allah ne poori raat us par parda daale rakha aur ye subh Allah ka daala hua parda apne aap se utaar deta hai*". Aur Sahih Muslim ke alfaaz is tarah hain:) "*Elaan-o-izhaar ye hai ke aadmi apne qaul-o-fe'l ki parwaah na kare*". (Sahih Bukhari: 7/89; Sahih Muslim: 4/2291)

Bahes 12: Gaali-galoch Aur Momino Se Mazaaq (istihza) Karna

Allah Ta'ala ne farmaya hai:

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسٰٓى اَنْ يَّكُوْنُوْا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِّنْ نِّسَآءٍ عَسٰٓى اَنْ يَّكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ ۚ وَلَا تَلْمِزُوْٓا اَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوْا بِالْاَلْقَابِ ۭ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوْقُ بَعْدَ الْاِيْمَانِ ۚ وَمَنْ لَّمْ يَتُبْ فَاُولٰۗىِٕكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ۝۱۱

Aye Ahle Imaan! Mard doosre mardo'n ka mazaaq na udaae'n mumkin hai wo unse behtar ho'n aur na aurate'n doosri aurato'n ka mazaaq udaae'n mumkin hai wo unse behtar hoo'n aur aapas mein ek-doosre ko aeb na lagaao aur na kisi ko bure laqab se pukaaro imaan ke baad fisq bura naam hai aur jo tauba na kare'n wohi zaalim log hain. (Surah al-Hujuraat: 11)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : لا تَسُبُّوْا أَصْحَابِي فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ 0 أحُدٍ ذَهَبًا مَا أَدْرَكَ مُدَّ أَحَدِهِمْ وَلَا نَصِيفَهُ .

Syedna Abu Huraira ﵁ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya:

"*Mere Sahaba* ؓ *ko gaali na do (2), mujhe qasam hai us zaat ki jiske haath mein meri jaan hai, agar tum mein se koi uhud pahaad ke baraabar sona kharch kare to phir bhi wo Sahaba ke ek (1) mud ya nisf mud (taqriban aadhe kilo ya ek-paao) sadqa ka ajr haasil nahi kar sakta*". (Sahih Bukhari: 3673; Sahih Muslim: 4/1967)

Imam Nawavi ؒ farmate hain: "*Khabardaar! Sahaba* ؓ *ko gaali dena haraam aur kabira gunaah hai, khwah wo apne zamane mein zaahir hone waale fitno'n mein shareek rahe hon ya na, kyounke unho'n ne un jungo'n mein shareek hone ya na hone ka ijtihaad kya tha aur ijtihaad karne waala agar ghalati kare to phir bhi use ek (1) ajr haasil hota hai*". (Sharah Nawavi alaa Muslim: 16/93)

عَنْ أَبِي ذَرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: لَا يَرْمِي رَجُلٌ رَجُلًا بِالْفِسْقِ وَلَا يَرْمِيْهِ بِالْكُفْرِ إِلَّا ارْتَدَّتْ عَلَيْهِ إِنْ لَّمْ يَكُنْ صَاحِبُهُ كَذَالِكَ.

Syedna Abu Zar ne Nabi-e-Kareem ﷺ ko ye farmate hue suna ke jo shakhs kisi par gunaah ya kufr ka ilzaam lagaata hai aur wo usse baree hai to ye ilzaam khud usi (ilzaam lagaane waale) ki taraf laut aata hai. (Sahih Bukhari ma al-Fath: 10/464)

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: صلى الله سِبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وَ قِتَالُهُ كُفْرٌ.

Syedna Abdullah bin Masood ؓ se riwayat hai ke Nabi ﷺ ne farmaya: "*Musalman ko gaali dena gunaah aur usse ladaai karna kufr hai*". (Sahih Bukhari: 1/17; Sahih Muslim: 1/18)

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: أَيُّمَا امْرِيءٍ قَالَ لَا خِيْهِ يَا كَافِرٌ فَقَدْ بَاءَ بِهَا أَحَدُهُمَا إِنْ كَانَ كَمَا قَالَ: وَ إِلَّا رَجَعَتْ عَلَيْهِ.

Syedna Abdullah bin Umar ؓ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Jo shakhs musalman bhai ko aye kaafir keh kar pukaarta hai to un mein se ek (1) kaafir ho jaata hai. Agar mukhaatib waaqiatan kaafir hai to baja, warna kehne waala (khud) kaafir ho jaata hai*". (Sahih Bukhari: 7/97; Sahih Muslim: 1/73)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: الْمُسْتَبَانِ مَا قَالَا فَعَلَى الْمُبْتَدِيءِ مِنْهُمَا مَا لَمْ يَعْتَدِ الْمَظْلُوْمُ.

Syedna Abu Huraira ؓ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “*Do (2) gaali bakne waale jo bhi kehte hain, uska gunaah aaghaaz karne waale par hai, jab tak ke mazloom ziyaadati na kare*”. (Sunan Abu Dawood: 4/274)

Is hadees ka matlab ye hai ke do (2) gaali dene waalo’n mein se har ek (1) doosre ko gaali deta hai, lekin uska gunaah gaali ka aaghaaz karne waale par hoga jab tak ke mazloom ziyaadati na kare, yaane pehle shakhs se ziyaada behooda gaali na de, warna ziyaadati ka gunaah doosre shakhs par aur baaqi gunaah ibtida karne waale par hoga. (Aun al-Maabood Sharah Sunan Abu Dawood: 13/237)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: الْمُسْتَبَانِ مَا قَالَا فَعَلَى الْمُبْتَدِيءِ مِنْهُمَا مَا لَمْ يَعْتَدِ الْمَظْلُوْمُ.

Syedna Abu Huraira ؓ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “*Do (2) gaali bakne waale jo bhi kehte hain, uska gunaah aaghaaz karne waale par hai, jab tak ke mazloom ziyaadati na kare*”. (Sunan Abu Dawood: 4/274)

Is hadees ka matlab ye hai ke do (2) gaali dene waalo’n mein se har ek (1), doosre ko gaali deta hai, lekin uska gunaah gaali ka aaghaaz karne waale par hoga, jab tak ke mazloom ziyaadati na kare. Yaane pehle shakhs se ziyaada behooda gaali na de, warna ziyaadati ka gunaah doosre shakhs par aur baaqi gunaah ibtida karne waale par hoga. (Aun al-Maabood Sharah Sunan Abu Dawood: 13/237)

عَنْ أَبِي ذَرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: لَيْسَ مِنْ رَّجُلٍ اِدَّعَى لِغَيْرِ أَبِيْهِ وَهُوَ يَعْلَمُهُ إِلَّا كَفَرَ وَمَنِ ادَّعَى مَا لَيْسَ لَهُ فَلَيْسَ مِنَّا وَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ وَمَنْ دَعَا رَجُلًا بِالْكُفْرِ أَوْ قَالَ: عَدُوَّ اللّٰهِ وَلَيْسَ كَذَلِكَ إِلَّا حَارَ عَلَيْهِ .

Syedna Abu Zar ؓ bayan karte hain ke unho’n ne Rasool Allah ﷺ se suna, Aap ﷺ ne farmaya: “*Jis ne jaan boojh kar apni nisbat baap ki bajaae kisi doosre shakhs ki taraf ki to wo kaafir ho gaya. Jisne kisi doosre ki cheez par milkiyat ka daawa kiya wo ham mein se nahi aur uska thikaana jahannam hai aur jisne kisi ko kaafir ya Allah ka dushman keh kar mukhaatib kiya aur wo shakhs haqiqat mein aisa nahi hai to kehe waala khud us haalat par aajaata hai*”. (Sahih Bukhari: 3508; Sahih Muslim: 1/80)

Imam Nawavi ﷫ farmate hain ke ulama ne use mushkil ahadees mein shumaar kiya hai, kyounke uska zaahiri hukm muraad nahi hai aur ye is liye ke ahle haq kisi musalman ko qatl-o-zina waghaira kabira bunaaho'n ki wajah se kaafir qaraar nahi dete. Aise hi kisi musalman ka doosre musalman ko kaafir kehna kabira gunaah hai, is aqide ki wajah se is hadees ki tafseer-o-tashreeh mein ulama ke kai aqwaal hain:

① Hadees mein mazkoora waeed un gunaaho'n ko halaal aur jaaiz samajhne waale ke liye hai.

② Aadmi ka apne bhai par aeb-geeri karne aur use kaafir qaraar dene ka gunaah khud usi ki taraf palat aaega (aur wo gunahgaar ban jaaega albatta wo daaera-e-islam se khaarij na hoga).

③ Hadees mein mazkoora gunaaho'n ki waeed khwaarij ke liye hai jo momino'n ko kaafir qaraar dete hain, lekin ye ek (1) raae hai jo ke Qaazi Ayaaz ﷫ ne Imam Maalik ﷫ se naql ki hai lekin ye raae zaeef hai, kyounke mohaqqiqeen deegar ahle bidat ki tarah khawaarij ko bhi kaafir nahi kehte hain.

④ Is waeed se muraad ye hai ke un gunaaho'n ko ikhtiyaar karne waala aakhir-kaar kufr tak pohonch jaata hai kyounke gunaah kufr tak pohonchne ke asbaab hain aur kasrat se aise gunaah karne waale ke baare mein khadsha hai ke uska anjaam kufr ho jaae.

⑤ Apne musalman bhai ko kaafir kehne waale ka fatwa khud usi ki taraf laut aaega. Goya ke khud usne apne aap ko kaafir qaraar diya hai kyounke usne apne hi jaise ek (1) musalman ko kaafir kaha hai ay usne aise shakhs par kufr ka ilzaam lagaya hai jise koi deen-e-islaam ka munkir aur kaafir hi ye ilzaam de sakta hai. Wallahu aalam.

Rasool Allah ﷺ ke farman: "*(Jo shakhs apne baap ki bajaae kisi dosore ki taraf apna nasab-naama mansoob karta hai wo kaafir hai) ki do (2) tafseere'n hain*".

① Ye dhamki iske mutaalliq hai jo us haraam kaam ko halaal jaante hue kare.

② Hadees ke lafz 'kufr' se muraad kufraan-e-ehsaan, kufraan-e-nemat,

Allah Ta'ala aur apne baap ke haq ka kufr-o-inkaar hai, wo kufr muraad nahi jiske irtikaab se insaan daaera islaam se nikal jaata hai, balke wohi kufr hai jo Rasool Allah ﷺ ne aurato’n ke kasrat se aag mein daakhil hone ka sabab zikr karte hue farmaya:

تُكْثِرْنَ اللَّعْنَ وَتَكْفُرْنَ الْعَشِيْرَ.

“*Tum ziyaada laanat malaamat karti ho aur khudawand ki ehsaan-faramoshi karti ho, phir wazaahat farmaai ke is kufr se muraad ehsaan faramoshi aur khaawind ki nafarmani hai*”. (Sharh Nawavi Alaa Sahih Muslim: 1/49)

Imam Nawavi رحمه الله mazeed farmate hain: “*Ghair-iraadi taur par kasrat se istemaal hone waale napasandida alfaaz mein se kisi ka apne mukhaalif ko gadha, sand, bakra, kutta waghaira kehna do (2) lihaaz se qaabil-e-mazamamt hai. Ek (1) ye ke ye jhoot hai aur doosra ye ke usse musalman ko takleef pohonchti hai*”. (Al Azkaar lin Nawavi: 314)

Jaanwaro’n, parindo’n aur deegar haiwanaat ko gaali-galoch karna bhi mamnoo hai.

عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ : لَا تَسُبُّوا الدِّيْكَ 0 فَإِنَّهُ يُوقِظُ لِلصَّلَاةِ.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: مِنَ الْكَبَائِرِ شَتْمُ الرَّجُلِ وَالِدَيْهِ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَهَلْ يَشْتِمُ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ يَسُبُّ أَبَا الرَّجُلِ فَيَسُبُّ أَبَاهُ وَيَسُبُّ أُمَّهُ فَيَسُبُّ أُمَّهُ.

Syedna Zaid bin Khalid رضي الله عنه se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “*Murghe ko gaali na do (2) kyounke ye to namaz ke liye bedaar karta hai*”. (Sunan Abu Dawood: 4/327; Nasai Kubra: 10715; Sahih al-Jaame: 6/161)

Bahes 13: Waalidain Ko Gaali Dena Kabira Gunaah Hai

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: مِنَ الْكَبَائِرِ شَتْمُ الرَّجُلِ وَالِدَيْهِ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَهَلْ يَشْتِمُ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ؟ قَالَ: نَعَمْ يَسُبُّ أَبَا الرَّجُلِ فَيَسُبُّ أَبَاهُ وَيَسُبُّ أُمَّهُ فَيَسُبُّ أُمَّهُ.

Syedna Abdullah bin Amr bin al-Aas رضي الله عنه se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “*Kisi ka apne waalidain ko gaali dena kabira gunaaho’n*

mein se hai". Sahaba ؓ ne arz kiya: "*Aye Allah ke Rasool ﷺ! kya koi apne waalidain ko bhi gaali deta hai?*" Aap ﷺ ne farmaya: "*Haa'n! Ye kisi ke baap ko gaali dega to wo uske baap ko gaali dega aur ye kisi ki maa ko gaali dega to wo uski maa ko gaali dega*". (Sahih Bukhari: 7/69; Sahih Muslim: 1/92)

(Goya usne khud hi apne maa-baap ko gaali di kyounke ye unka gaali dene ka zariya bana hai)

Bahes 14: Laanat

Laanat ke maane Allah ki rahmat se doori hai, momin ki sifat laanat, malaamat, bad-khalqi aur behooda-goi nahi hai balke ye cheeze'n kamzor imaan waale faasiqo'n ki aadaat hain.

عَنْ ثَابِتِ بْنِ الضَّحَاكِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَعْنُ الْمُؤْمِنِ كَقَتْلِهِ.

Syedna Saabit bin Zahack ؓ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Momin par laanat karna use qatl karne ke mutaraadif hai*". (Sahih Bukhari: 7/223; Sahih Muslim: 1/104)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: لَا يَنْبَغِي لِصِدِيقٍ أَنْ يَكُونَ لَعَانًا.

Syedna Abu Huraira ؓ se riwayat hai ke be-shak Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Laanat karna sacche insaan (siddiq) ko zeb nahi deta*". (Sahih Muslim: 4/2005; Sunan Tirmizi: 4/371)

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَا يَكُونُ اللَّعَانُونَ شُفَعَاءَ وَلَا شُهَدَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

Syedna Abu Darda ؓ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Laanat karne waale aakhirat mein sifaarishi aur gawaah nahi honge*". (Sahih Muslim: 4/2006; Sunan Abu Dawood: 4/278)

عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُوْلُ اللَّهِ ﷺ: لَا تَلَاعَنُوا بِلَعْنَةِ اللَّهِ وَلَا بِغَضَبِهِ وَلَا بِالنَّارِ.

Syedna Samurah bin Jundub ؓ bayan karte hain ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Ek-doosre ko Allah ki laanat uske ghazab aur aag ke azaab ki baddua na do*". (Sunan Tirmizi: 4/350 aur farmaha: Hasan Sahih; Sunan Abu Dawood: 4/277; Sahih Sunan Abu Dawood: 4906 mein Albani ne sahih kaha; Sahih Tirmizi: 2059)

عَنْ أَبِي مَسْعُوْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَيْسَ الْمُؤْمِنُ بِالطَّعَانِ وَلَا اللَّعَانِ وَلَا الْفَاحِشِ وَلَا الْبَذِيءِ.

Syedna Abdullah bin Masood ؓ farmate hain ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Momin laanat-o-malaamat aur taan-o-tashnee karne waala bad-akhlaq aur behooda-go nahi hota*". (Tirmizi: 4/350 farmaya: Hasan Ghareeb; Sahih Tirmizi ne Albani ne Sahih kaha)

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا لَعَنَ شَيْئًا صَعِدَتِ اللَّعْنَةُ إِلَى السَّمَاءِ فَتُغْلَقُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ دُونَهَا ثُمَّ تَهْبِطُ إِلَى الْأَرْضِ فَتُغْلَقُ أَبْوَابُهَا دُونَهَا ثُمَّ تَأْخُذُ يَمِينًا وَشِمَالًا فَإِذَا لَمْ تَجِدْ مَسَاغًا رَجَعَتْ إِلَى الَّذِي لُعِنَ فَإِنْ كَانَ لِذَالِكَ أَهْلًا وَإِلَّا رَجَعَتْ إِلَى قَائِلِهَا.

Syedna Abu Darda ؓ zikr karte hain ke Rasool Allah ﷺ ne famraya: "*Jab aadmi kisi cheez par laanat karta hai to wo aasmaan ki taraf buland hoti hai aur aasmaan ke darwaze uske liye band kar diye jaate hain, phir wo zameen ki taraf utarti hai to zameen ke darwaze bhi uske liye band kar diye jaate hain, phir wo daae'n-baae'n jaati hai lekin jab use kisi taraf raasta nahi milta to maloon (jis par laanat ki gai hai) agar wo uska haqdaar ho to uski taraf chali jaati hai warna wo laanat karne waale par palat jaati hai*". (Sunan Abu Dawood: 4/277 Albani ne Sahih Abu Dawood: 4/277 mein hasan kaha hai)

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَجُلًا لَعَنَ الرِّيْحَ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ ﷺ: لَا تَلْعَنِ الرِّيحَ فَإِنَّهَا مَأْمُورَةٌ وَ إِنَّهُ مَنْ لَعَنَ شَيْئًا لَيْسَ لَهُ بِأَهْلٍ رَجَعَتِ اللَّعْنَةُ عَلَيْهِ.

Syedna Ibne Abbas ؓ se riwayat hai ke ek (1) shakhs ne Nabi ﷺ ki maujoodgi mein hawa par laanat ki to Aap ﷺ ne farmaya: "*Hawaa par laanat na karo, kyounke ye Allah ki taraf se hukm di gai (maamoor) hai aur jo kisi cheez par laanat karta hai aur wo uski mustahiq nahi to ye laanat karne waale ki taraf waapas palat aati hai*". (Sunan Abu Dawood: 4/278; Sunan Tirmizi: 4/351; Sahih Tirmizi: 2/189; Taaleeq al-Azkaar: P302 mein Shaikh al-Arnaout ne sahih kaha; Tohfa al-Ahwazi: 6/112)

عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: بَيْنَمَا رَسُوْلُ اللهِ ﷺ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ وَامْرَأَةٌ مِنَ الْأَنْصَارِ عَلَى نَاقَةٍ فَضَجِرَتْ فَلَعَنَتْهَا فَسَمِعَهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: خُذُوا مَا عَلَيْهَا وَدَعُوهَا فَإِنَّهَا مَلْعُوْنَةٌ قَالَ عِمْرَانُ: فَكَأَنِّي أَرَاهَا الْآنَ تَمْشِي فِي النَّاسِ مَا يَعْرِضُ لَهَا أَحَدٌ.

Syedna Imran bin Hussain ؓ bayan karte hain ke ek (1) mauqa par Rasool Allah ﷺ mahv-e-safar the ke ek (1) ansaari aurat ki oontni bidak gai to usne oontni par laanat ki. Rasool Allah ﷺ ne ye sun kar farmaya: "*Is par jo saamaan hai wo utaar lo aur use chod do (2) kyounke ye*

maloon hai". Hazrat Imran ؓ farmate hain: "*Goya ke main ab bhi us oontni ko dekh raha hoo'n ke wo logo'n ke darmiyaan chal rahi hai aur koi bhi use nahi pakadta*". (Sahih Muslim: 4/2004)

عَنْ أَبِي بَرْزَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: بَيْنَمَا جَارِيَةٌ عَلَى نَاقَةٍ عَلَيْهَا بَعْضُ مَتَاعِ الْقَوْمِ إِذْ بَصَرَتِ النَّبِيَّ ﷺ وَتَضَايَقَ بِهِمُ الْجَبَلُ فَقَالَتْ حَلْ اللَّهُمَّ الْعَنْهَا فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لَا تُصَاحِبْنَا نَاقَةٌ عَلَيْهَا لَعْنَةٌ . وَفِي رِوَايَةٍ لَا تُصَاحِبُنَا رَاحِلَةٌ عَلَيْهَا لَعْنَةٌ مِنَ اللهِ .

Syedna Abu Barzah ؓ farmate hain: Ek (1) laundi oontni par sawaar ho kar jaa rahi thi ke tang pahaadi raasta aagaya, usne Rasool Allah ﷺ ko dekh kar oontni ko daanta aur kaha: Aye Allah us oontni par laanat farma. To Nabi ﷺ ne farmaya ke: "*Hamare saath aisi oontni na chale jis par Allah par laanat hai*". (Sahih Muslim: 4/2005)

Bahes 15: Ghair-muaiyyan Kuffaar Aur Faasiqo'n Par Laanat Ka Jawaaz

Imam Nawavi ؒ farmate hain: "*Tamaam ahle islam is baat par muttafiq hain ke saaleh musalman par laanat karna haraam hai albatta buri sifaat ke haamil logo'n par laanat karna jaaiz hai. Masalan you'n kehna ke Allah zaalimo'n par laanat farmaae, kaafiro'n aur yahood-o-nasaara par laanat farmaae, Allah faasiqo'n, badkaaro'n aur musawwiro'n par laanat farmaae*". (Al Azkaar lin Nawavi: 303)

Iske baad Imam Nawavi ؒ ne ghair-muaiyyan afraad par laanat karne ke bahut se dalaail zikr kiye hain jin mein se chand darj-e-zel hain:

Rasool Allah ﷺ ka irshad hai:

لَعَنَ اللّٰهُ الْيَهُودَ وَالنَّصَارٰى اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ.

"*Allah Ta'ala yahood-o-nasaara par laanat farmaae, unho'n ne apne ambiya ki qabro'n ko masjide'n bana liya*". (Bukhari: 2/90; Muslim: 1/376)

Rasool Allah ﷺ ka irshad hai:

لَعَنَ اللّٰهُ مَنْ ذَبَحَ لِغَيْرِ اللّٰهِ وَلَعَنَ اللّٰهُ مَنْ آوٰى مُحْدِثًا وَ لَعَنَ اللّٰهُ مَنْ لَعَنَ وَالِدَيْهِ وَ لَعَنَ اللّٰهُ مَنْ غَيَّرَ الْمَنَارَ وَفِي رِوَايَةٍ مَنَارَ الْأَرْضِ.

"*Allah Ta'ala laanat farmaae ghairullah ke liye zibh karne waale, bidati

ko panaah dene waale, waalidain par laanat karne waale aur zameen ki hudood ke nishanaat mein tabdeeli karne waale par". (Sahih Muslim: 3/1567)

Syedna Jaabir bin Abdullah ﷺ farmate hain ke: "*Rasool Allah ﷺ ne ek (1) gadha dekha jiski peshani ko garam lohe se daagh diya gaya tha to Aap ﷺ ne farmaya:*"

لَعَنَ اللَّهُ الَّذِي وَسَمَهُ.

"*Allah Ta'ala ise daagh dene waale par laanat farmaae*". (Muslim: 3/1673)

قَوْلُهُ : اللَّهُمَّ الْعَنْ رِعْلًا وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةً عَصَتِ اللَّهَ صلى الله وَرَسُولَهُ.

Rasool Allah ﷺ ki baddua: "*Aye Allah! Re'lan aur Zakwaan qabaail par laanat farma aur Usaiyyah qabila Allah aur uske Rasool ﷺ ka nafarman hai*". (Sahih Muslim: 3/1953)

Ye teeno arab ke qabile hain.

Ma-aasi[1] ka irtikaab karne waale khaas shakhs masalan yahoodi, isaai, zaalim, zaani, musawwir, chor aur sood-khor waghaira par laanat karna ahadees ke zaahiri mafhoom ke taabaq haraam nahi hai. Albatta Imam Ghazali ﷫ aise shakhs par bhi laanat ke haraam hone ke qaayal hain ma-siwaae us shakhs ke jiski maut kufr par waaqe hui hai. Jaise Abu Lahab, Firaun, aur Haamaan waghaira. Kyounke laanat ke maane Allah Ta'ala ki rahmat se door hai aur hame'n is khaas kaafir-o-faasiq ke khaatime ka ilm nahi ke uski maut kis haal mein waaqe hui hai. Kisi insaan ke liye baddua karna bhi laanat ke qareeb-qareeb hai, khwah wo zaalim hi kyoun na ho jaise you'n kehna ke Allah Ta'ala uska jism theek na kare waghaira. (Al-Azkaar lin Nawavi: 304)

Muallif-e-kitaab farmate hain ke behtar baat wohi hai jise Imam Ghazali ﷫ ne ikhtiyaar kiya hai ke ma-aasi ka irtikaab karne waale shakhs par laanat jaaiz nahi hai ma-siwaae us aadmi ke jiske mutaalliq hame'n yaqeen ho ke uski maut kufr ki haalat mein hui hai. Kyounke bahut se logo'n ke mutaalliq ham ne suna hai ke wo gunaaho'n se aalooda rahe ya wo kuffaar the, phir Allah Ta'ala ne unhe'n hidaayat di aur unka anjaam accha hua aur wo haq ke muaawin-o-madadgaar ban gae. (Shaikh

[1] T: (معاصي) Bohot se gunah, isyaan, khata, qusoor, naa-farmaniya'n, inhirafaat [RKT]

al-Islam Ibne Taimiya ﷷ ne muaiyyan shakhs par laanat na karne ko shiah qaraar diya hai kyounke uska marne se pehle tauba kar lena jaaiz-o-mumkin hai, dekhiye: Fatawa Ibne Taimiya: 6/11; 12/156)

Rasool Allah ﷺ ne farmaya hai:

لَا تَسُبُّوا الْأَمْوَاتَ فَإِنَّهُمْ قَدْ أَفْضَوْا إِلَى مَا قَدَّمُوا.

"*Mardo'n ko gaali na do (2) kyounke wo apne anjaam ko pohonch chuke hain*". (Sahih Bukhari ma al-Fath: 3/258; Nasai; Musnad Ahmad)

عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ عَنِ النَّبِيِّ : لَا تَسُبُوا الْأَمْوَاتَ فَتُؤْذُوا الْأَحْيَاء.

Syedna Mughaira bin Shu'ba ؓ Nabi ﷺ se bayan karte hain ke faut-shudgaan ko gaali na do (2) kyounke usse tum (unke) zinda (aziz-o-aqaarib) ko takleef pohonchagoe. (Sunan Tirmizi: 4/353; Sahih Tirmizi: 2/190; Nasai; Musnad Ahmad)

Bahes 16: Mashiyyat-e-Ilaahi Mein Ghair Ka Shirk

عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: لَا تَقُوْلُوْا مَا شَاءَ اللَّهُ وَشَاءَ فُلانٌ وَلَكِنْ قُوْلُوْا مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ شَاءَ فلان.

Syedna Huzaifa ؓ riwayat karte hain ke Rasool Allah ﷺ ne famraya: "*Ye na kaho ke jo Allah chaahe aur falaa'n chaahe (wohi hoga) balke you'n kaho ke jo Allah chahae phir falaa'n chaahe*". (Sunan Abu Dawood: 4/290; Sahih Abu Dawood mein Albani ne Sahih kaha; Nasai Kubra: 10755; Musnad Ahmad: 5/384)

Kisi baat ko Allah Azzo Wajal ki mashiyyat marzi ke saath jodne ke teen (3) martabe hain:

① Jo akela Allah chaahe wohi hoga ya akela Allah na hota to ye kaam aise ho jaata. Ye sabse afzal andaaz-o-martaba hai.

② Jo Allah chaahe phir falaa'n chaahe wohi hoga ye Agar Allah na hota phir falaa'n na hota to kaam na ho sakta, ye tariqa martaba jaaiz hai.

③ Jo Allah aur falaa'n chaahe wohi hoga ya agar Allah Ta'ala aur falaa'n na hote to ye kaam na ho sakta, ye andaaz-o-martaba jaaiz nahi hai.

Bahes 17: Agar Magar Kehna Aur Muamalaat Ko Allah Ke Supurd Na Karna

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ خَيْرٌ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيْفِ وَفِي كُلٍّ خَيْرٌ احرِصْ عَلَى مَا يَنْفَعُكَ وَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ وَلَا تَعْجزْ وَإِنْ أَصَابَكَ شَيْءٌ فَلَا تَقُلْ لَوْ أَنِّي فَعَلْتُ كَانَ كَذَا وَكَذَا وَلَكِنْ قُلْ : قَدَّرَ اللَّهُ وَمَا شَاءَ فَعَلَ فَإِنَّ لَوْ تَفْتَحُ عَمَلَ الشَّيْطَانِ .

Syedna Abu Huraira ﵁ bayan karte hain ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Taaqatwar momin kamzor momin se behtar hai jab ked ono mein hi bhalaai maujood hai. Apne andar acche kaamo'n ka shauq paida karo, jo cheez tumhe'n nafa de us par amal ki koshish karo, Allah Ta'ala se madad mango aur aajiz na bano aur agar koi takleef pohonche to ye na kaho ke agar main aisa karta to usse bach jaata. Balke you'n kaho: Allah ne yehi muqaddar kiya tha aur usne jo chaaha kar diya kyounke agar magar kehne se shaitaan ko apna kaam karne ka mauqa mil jaata hai*". (Sahih Muslim: 4/2062)

Bahes 18: Ye Kehna Ke Log Barbaad Ho Gae

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: إِذَا قَالَ الرَّجُلُ هَلَكَ النَّاسُ فَهُوَ أَهْلَكُهُمْ .

Syedna Abu Huraira ﵁ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne famraya: "*Jab koi aadmi ye kehta hai ke log halaak ho gae to wo khud unse ziyaada halaak hua*". (Sahih Muslim: 4/2024)

Ahle ilm is baat par muttafiq hain ke is hadees mein us shakhs ki mazammat ki gai jo logo'n ko haqeer aur unke aamaal ko kamtar aur apne aap ko unse afzal samajhte hue kehta hai ke log barbaad ho gae, kyounke logo'n mein chupe Allah ke bhedo'n ko wo nahi jaanta. Albatta jo shakhs khud apni zaat mein aur doosro'n mein deen par amal karne mein ghaflat aur susti par afsos karte hue aisi baat kahe to us mein koi harj nahi hai.

Is hadees ka mafhoom is tarah bhi bayan kiya jaata hai ke aadmi musalsil logo'n ki buraaiyo'n aur khaamiyo'n ka tazkira karta rehta hai to is tarah unki gheebat karne aur khud-pasandi-o-takbbur waghaira gunaaho'n ki wajah se doosro'n se ziyaada halaakat aur barbaadi ka mustahiq ban jaata hai. (Sharah an-Nawavi alaa Sahih Muslim: 16/175-176)

Bahes 19: Gaana Bajaana Aur Haraam Ashaar

Allah Ta'ala ka irshad hai:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّشْتَرِيْ لَهْوَ الْحَدِيْثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ وَّيَتَّخِذَهَا هُزُوًا ۗ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ۝ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيٰتُنَا وَلّٰى مُسْتَكْبِرًا كَاَنْ لَّمْ يَسْمَعْهَا كَاَنَّ فِيْٓ اُذُنَيْهِ وَقْرًا ۚ فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ۝

Aur Baaz Log Laghv Baato'n Ko Khareedte Hain Taake Be-ilmi Ke Saath Logo'n Ko Allah Ki Raah Se Behkaae'n Aur Use Mazaaq Banaae'n. Aise Logo'n Ke Liye Ruswa Karne Waala Azaab Hai. Jab Uske Saamen Hamari Aayaat Tilaawat Ki Jaati Hain To Takabbur Karta Hua Is Tarah Mu'n Pher Leta Hai Goya Usne Suna Hi Nahi Goya Uske Dono Kaano'n Mein (behre-pan) Ka Bojh Hai Pas Aap Use Dardnaak Azaab Ki Bashaarat Suna Deejiye. (Surah Luqman: 6-7)

Sahaba Kiraam ﵃ Quran-e-Kareem ka matlab-o-mafhoom behtar samajhte the, isi liye Syedna Abdullah bin Masood ﵁ is aayat ki tafseer bayan karte hue farmate hain: '*Allah ki qasam* '*لَهْوَ الْحَدِيْثِ*' *se muraad gaana hai, aur use unho'n ne teen (3) martaba dohraaya*'.

Rasool-e-Akram ﷺ ka irshad hai:

لَيَكُوْنَنَّ مِنْ أُمَّتِيْ أَقْوَامٌ يَسْتَحِلُّوْنَ الْحِرَ وَالْحَرِيْرَ وَالْخَمْرَ وَالْمَعَازِفَ ... ﴿اَفَمِنْ هٰذَا الْحَدِيْثِ تَعْجَبُوْنَ ۝ وَتَضْحَكُوْنَ وَلَا تَبْكُوْنَ ۝ وَاَنْتُمْ سٰمِدُوْنَ ۝﴾.

"*Meri ummat mein aise log paida honge jo zina, resham, sharaab, aur gaane-bajaane ko halaal samjhenge.* (Phir Aap ﷺ ne ye aayat tilaawat farmaai:) Kya Tum Quran Ko Sun Kar Taajjub Karte Ho, Aur Hanste Ho, Rote Nahi Aur Tum Ghaflat Mein Pade Hue Ho" (Surah an-Najm: 59-61). (Sahih Bukhari ma al-Fath: 10/51)

Ashaar ki do (2) qisme'n hain:

① Jin mein islam, musalmano, haq aur ahle haq ki madh hai, in ashaar ke padhne mein koi harj nahi hai.

② Jin mein najaaiz taur par logo'n ki taareef ya mazammat ki gai hai ya us mein kisi par jhoot bohtaan bandha gaya hai to ye qasam haraam hai, aur ye zabaan ki bahut badi aafat-o-tabahkaari hai.

Allah Ta'ala ne famraya:

وَالشُّعَرَآءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوٗنَ ﴿٢٢٤﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّهُمْ فِيْ كُلِّ وَادٍ يَّهِيْمُوْنَ ﴿٢٢٥﴾ وَاَنَّهُمْ يَقُوْلُوْنَ مَا لَا يَفْعَلُوْنَ ﴿٢٢٦﴾ اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَذَكَرُوا اللّٰهَ كَثِيْرًا وَّانْتَصَرُوْا مِنْۢ بَعْدِ مَا ظُلِمُوْا ؕ وَسَيَعْلَمُ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اَيَّ مُنْقَلَبٍ يَّنْقَلِبُوْنَ ﴿٢٢٧﴾

Shayaro’n Ki Paerawi Wo Log Karte Hain Jo Behke Hue Ho’n, Kya Aap Ne Unhe’n Nahi Dekha Ke Wo (shuara) Har Waadi (biyabaan) Mein Sar Takraate Phirte Hain Aur Wo Kehte Hain Jo Wo Karte Nahi, Lekin Jo (shuara) Imaan Laae, Nek Amal Kiye Aur Ba-kasrat Allah Ta'ala Ka Izkr Kiya Aur Apni Mazloomi Ke Baad Intiqaam Liya (wo un jaahil shuara se mukhtalif hain) Aur Zalaim Jald Hi Apna Thikaana Jaan Lenge. (Surah ash-Shuara: 224-227)

Bahes 20: Jhoota Waada

Rasool Allah ﷺ ne famraya hai: “*Munaafiq ki teen (3) nishaniya’n hain: ① Jab bole to jhoot bole, ② Jab waada kare to waada-khilaafi kare, ③ Aur jab uske paas amaanat rakhi jaae to wo amaanat mein khiyaanat kare*”. (Sahih Bukhari ma al-Fath: 1/89; Sahih Muslim: 1/78)

Aap ﷺ ne mazeed farmaya:

أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيْهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِّنَ النِّفَاقِ حَتَّى يَدَعَهَا إِذَا ائْتُمِنَ خَانَ وَإِذَا حَدَّثَ كَذَبَ إِذَا عَاهَدَ غَدَرَ وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ .

“*Jis mein chaar (4) nishaniya’n paai gaee’n wo khaalis munaafiq hoga, aur jis meni in mein se koi ek (1) nishaani paai gai to us mein nifaaq ka chautha hissa hoga yahan tak ke use tark kar de. Jab uske paas amaanat rakhi jaae to wo us mein khiyaanat kare, jab baat kare to jhoot bole, jab waada kare to waada-khilaafi kare, aur jab jhagda kare to jhagadte hue gaali bake*”. (Sahih Bukhari ma al-Fath: 1/89; Sahih Muslim: 1/18)

Bahes 21: Doosro’n Ko Nasihat, Khud-miyaa’n Fazeehat

عَنْ أَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قِيلَ لَهُ: لَوْ آتَيْتَ فُلَانًا فَكَلَّمْتَهُ قَالَ: إِنَّكُمْ لَتُرَوْنَ أَنِّي لَا أُكَلِّمُهُ إِلَّا يُسْمِعُكُمْ إِنِّي أُكَلِّمُهُ فِي السِّرِّ دُوْنَ اَنْ اَفْتَحَ بَابًا لَا أَكُوْنُ أَوَّلَ مَنْ فَتَحَهُ وَلَا أَقُولُ لِرَجُلٍ إِنْ كَانَ عَلَى أَمِيرًا أَنَّهُ خَيْرُ النَّاسِ بَعْدَ شَيْءٍ سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُوْلِ اللَّهِ ﷺ قَالُوا : وَمَا سَمِعْتَهُ؟ يَقُولُ: قَالَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ: يُجَاءُ

بِالرَّجُلِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُلْقَى فِي النَّارِ فَتَنْدَلِقُ أَقْتَابُهُ فِي النَّارِ فَيَدُورُ كَمَا يَدُورُ الْحِمَارُ بِرَحَاهُ فَيَجْتَمِعُ أَهْلُ النَّارِ عَلَيْهِ فَيَقُوْلُوْنَ: أَيْ فُلانُ مَا شَأْنُكَ أَلَيْسَ كُنْتَ تَأْمُرُنَا بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَانَا عَنِ الْمُنْكَرِ ؟ قَالَ: كُنْتُ آمُرُكُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَلَا آتِيْهِ وَأَنْهَاكُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَآتِيهِ .

Syedna Usama bin Zaid ﷺ apna waaqia bayan karte hain ke logo'n ne unse kaha: "*Agar aap falaa'n ko nasihat kare'n to kya hi accha ho*". To unho'n ne jawaab diya: "*Main tumhe'n sunaane ke liye usse baat karke buraai ka darwaza nahi kholna chaahta, albatta main use alaahadgi se samjhaunga. Maine Rasool Allah ﷺ ki ye hadees sunne ke baad apne kisi hukmraan ko nahi kaha ke wo sabse behtar hai*". Logo'n ne poocha ke "*Nabi-e-Akram ﷺ se aap ne kya suna tha?*" Unho'n ne kaha: "*Aap ﷺ ne famraya tha ke qiyamat ke din ek (1) shakhs ko laakar aag mein jhonka jaaega to uski antadiyaa'n pet se baahar ludhak jaaengi aur wo unke gird you'n chakkar laga raha hoga jaise gadha chakki ke gird ghoomta hai, jahannam waale uske gird jama ho kar kahenge: Aye falaa'n! Tu to duniya mein hame'n neki ka hukm karta aur buraai se rokta tha, tera ye kya haal bana hua hai? To wo jawaab dega ke main tumhe'n to nek aamaal karne ka hukm deta tha magar khud na karta tha aur bure aamaal se tumhe'n mana to karta tha magar khud unse baaz na aata tha*". (Sahih Bukhari: 4/90; 4/2290)

Is hadees ka matlab ye nahi ke aadmi apne kamaal ko pohonchne tak neki ka hukm karne aur buraai se rokne ka fariza sar-anjaam hi na de. Agar hadees ka yehi matlab hota ke sirf kaamil logo'n ne hi ye fariza adaa karna hai to chand afraad ke siwa koi bhi ye zimmedaari adaa na karta.

Hadees ka asal maqsad ye hai ke insaan par do (2) cheeze'n waajib hain: ① Insaan khud apni zaat ko aamaal-e-saaleh ka hukm de, bure aamaal se roke aur ilm yaane Kitab-o-Sunnat ke mutaabiq amal kare aur uski niyyat raza-e-Ilaahi ka husool aur Allah ke azaab se khauf ho.

② Ilm-o-hikmat aur baseerat ke saath doosro'n ko acche kaam karne ka hukm de aur buraai se mana kare.

Jab aadmi ikhlaas-e-niyyat ke saath ek (1) fariza adaa karega to usne aadhi zimmedaari adaa kardi aur aadhi baaqi reh gai, agar pehla waajib adaa na karne ki wajah se doosra bhi adaa na karega to Allah ke nazdeek

dohra mujrim thehrega. Wallahu Ta’ala Aalam.

Bahes 22: Khawind Ya Biwi Ke Raaz Zaahir Karna

قَالَ عَلَيْهِ الصَّلُوةُ وَالسَّلَامُ إِنَّ مِنْ أَشَرِّ النَّاسِ عِنْدَ اللَّهِ مَنْزِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ الرَّجُلُ يُفْضِي إِلَى امْرَأَتِهِ وَتُفْضِي إِلَيْهِ ثُمَّ يَنْشُرُ سِرهَا.

Rasool Allah ﷺ ne farmaya ke “*Qiyamat ke din Allah Ta'ala ke nazdeek sabse bura insaan wo hoga jo apni biwi se ham-bistari karta hai aur phir uske raaz-ifsha*[1]*-o-nashr deta hai*”. (Sahih Muslim: 2/1020) (Sharah Nawavi Sahih Muslim: 2/1061)

Aur ye sabse badi khiyaanat hai.

Bahes 23: Islam Ke Alaawa Kisi Aur Deen Ki Qasam Uthaana

عَنْ ثَابِتِ بْنَ الضَّحَاكِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ حَلَفَ عَلَى مِلَّةٍ غَيْرِ الإِسْلَامِ كَاذِبًا فَهُوَ كَمَا قَالَ وَلَيْسَ عَلَى ابْنِ آدَمَ نَذْرٌ فِيمَا لَا يَمْلِكُ وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِشَيْءٍ عُذِّبَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَ مَنْ لَعَنَ مُؤْمِنًا فَهُوَ كَقَتْلِهِ وَمَنْ قَذَفَ مُؤْمِنًا بِكُفْرٍ فَهُوَ كَقَتْلِهِ .

“*Syedna Saabit bin Zahack* ؓ *se riwayat hai ke Nabi* ﷺ *ne farmaya: Jo shakhs islam ke alaawa kisi aur deen ki jhooti qasam uthata hai, wo aisa hi ho jaata hai jaisa usne kaha, insan jis cheez ka maalik nahi uski nazr poori karna us par zaroori nahi aur jo aadmi kisi cheez ya aala se khud-kushi karta hai usi ke saath jahannam mein use azaab diya jaaega. Momin par laanat karna use qatl karne ki maanind hai, aise hi kisi momin ko kaafir kehna bhi uske qatl ke mutaraadif hai*”. (Sahih Bukhari ma Fath al-Baari: 10/464; Muslim: 1/105)

Bahes 24: Faasiq Ko Sardaar Banana

عَنْ بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ : لَا تَقُولُوا لِلْمُنَافِقِ سَيِّدٌ فَإِنَّهُ إِنْ يَكُ سَيِّدًا فَقَدْ أَسْخَطْتُمْ رَبَّكُمْ عَزَّ وَجَلَّ .

Syedna Buraida ؓ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “*Kisi munaafiq ko sardaar na kaho kyounke agar tum ne use sardaar banaya to tum ne apne Rabb Azzo Wajal ko naaraaz kar diya*”. (Sunan Abu Dawood: 4/295; Sahih Abu Dawood mein Albani ne sahih kaha; Nasai Kubra: 10002; Musnad Ahmad:

---

[1] T: (راز اِفْشا کرنا) Bhed kholna, raaz zaahir karna [RKT]

3/346; Sahih al-Jaame: 6/170) (Is hadees se maaloom hua ke kisi munaafiq-o-faasiq ko sardaar banan to door ki baat hai, use zabaan se sardaar kehna bhi jaaiz nahi hai. [Mutarjim])

Bahes 25: Bukhar Ko Gaali Dena

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ دَخَلَ عَلَى أُمِّ السَّائِبِ أَوْ أُمِّ الْمُسَيَّبِ فَقَالَ: مَا لَكِ يَا أُمَّ السَّائِبِ أَوْ يَا أُمَّ الْمُسَيَّبِ تُرَفْزِفِينَ؟ قَالَتْ : الْحُمَّى لَا بَارَكَ اللَّهُ فِيهَا ، فَقَالَ: لَا تَسبِّي الْحُمَّى فَإِنَّهَا تُذْهِبُ خَطَايَا بَنِي آدَمَ كَمَا يُذْهِبُ الْكِيْرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ .

Syed Jaabir bin Abdullah ؓ se riwayat hai ke Rasool Allah ﷺ Hazrat Umme Saaib ya Umme Musaiyyib ؓ ke paas gae to poocha: “*Aye Saaib ya Musaiyyib ki maa! Tu kyoun itna kaanp rahi hai*”. Unho’n ne kaha: “*Mujhe bukhaar hai, Allah us mein barkat na de*” To Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “*Use gaali na do (2) kyounke ye aulaad-e-aadam ke gunaaho’n ko is tarah khatam kar deta hai jaise Bhatti lohe ka zang utaar deti hai*”. (Sahih Muslim: 4/1993)

Bahes 26: Qauli Irtidaad ❶

❶ • Irtidaad ke maane hai islam laane ya musalman hone ke baad kaafir ho jaana aur uski paanch qisme’n hain:

① Qauli Irtidaad: Jaise Alalh-o-Rasool ﷺ ya kisi bhi Rasool aur farishto’n ko gaali dena, ilm-e-ghaib ka ya nubuwwat ka jhoot daawa karna aur us muddai-e-nubuwwat ki tasdeeq karna waghaira, ye khatarnak zabaani nawaaqiz-e-islam mein se hai.

② Fe’li Irtidaad: Jaise buth ko, darakht ko, aur qabr ko sajda karna, kisi ghairullah ke liye zibah karna, Quran-e-Paak ko gandi jagah par phenkna, jaadu karna, seekhna aur sikhlaana, aur kisi maamla mein Quran-o-Sunnat ke ahkaam ko nazar andaaz karte hue wazee’-o-khud-saakhta qaanoon se faisla karne ko halaal-o-jaaiz samajhna.

③ Etiqaad mein irtidaad: Jaise kisi ko Allah Ta’ala ka shareek samajhna, zina, sharaab aur sood ko halaal samajhna, namaz ko ghair waajib maana waghaira

④ Shak ka irtidaad: Jaise koi shakhs shirk ke haraam hone mein shak kare, zina aur sharaab ke haraam mein shak kare, Nabi-e-Akram ﷺ ya kisi bhi muttafiq-alae nabi ki nubuwwat mein shak kare ya deen-e-islam ke Allah ka deen hone aur uske har zaman eke liye sahih-o-mufeed hone mein shak kare.

⑤ Tark karne ka irtidaad: Jaise koi shakhs jaan boojh kar namaz tark karde, kyounke Sahih Muslim mein Nabi-e-Akram ﷺ ka irshad hai ke kufr-o-shirk aur banda (-e-momin) ke maabaen tark-e-namaz ka hi farq hai. (Sahih Muslim: 82)

In paancho’n aqsaam-e-irtidaad ke dalaail ka tazkira kiya to baat bahut tool pakad

jaaegi, lihaaza isi par iktifa kar rahe hain, tafseel ke liye dekhiye •

Qauli irtidaad nawaaqiz-e-islam mein se hai aur ye zabaan ki badtareen aafaat ka hissa hai ke koi kisi ghairullah ko pukaare, usse istighaasa-o-madad maange, ghairullah ke liye nazr ya mannat maane, Allah par jhoot baandhe uske rasoolo'n mein se kisi ki risaalat ka inkaar kare ya Nabi-e-Akram ﷺ ke laae hue deen mein se kisi cheez ka inkaar kare. Allah Ta'ala, rusul mein se kisi kay a deen-e-islam, sawaab-o-azaab ka mazaaq udaae, Allah ko gaali de, Rasool Allah ﷺ ko gaali bake, deen-e-islam ko gaali de, Allah ki taraf se kisi naqs ya aeb ki nisbat kare ya shariyat-e-islamiya se afzal-o-behtar kisi doosre shariyat ko qaraar de ya kisi ghair ka hukm shariyat se ahsan ya uske baraabar hai, ya hukm baghair shara' ko jaaiz kahe, mushrikeen ke mazhab ko sahih kahe ya shariyat-e-islami se khurooj ko jaaiz kahe. (Qauli Irtidaad aur uski misaalo'n ki tafseel ke liye dekhiye: Muallif رحمه الله ki kitab Qaziyya at-Takfeer: P95_127)

Al-Fasl ar-Raabe: Zabaan Ki Hifaazat Farz Hai

Bahes 1: Qazf Ki Taareef (Taaruf)

Imam Nawavi رحمه الله farmate hain ke har aqalmand baaligh musalman par maslahat se khaali fuzool baato'n se zabaan ki hifaazat karna farz hai, jis baat ka nafa-o-nuqsaan baraabar ho to aisi baat karne se baaz rehna masnoon hai, kyounke kabhi jaaiz kalaam insaan ko haraam ya makrooh baat tak pohoncha deti hai, balke aksar aisa hi hota hai aur salaamati ka muqaabla to koi bhi cheez nahi kar sakti. (Al-Azkaar: 284)

Rasool Allah ﷺ ne farmaya hai: 'مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَعْنِيهِ'

"*Kisi insaan ka fuzool baato'n ko tark kar dena uske acche musalman hone ki alaamat hai*". (Tirmizi: 4/558; Ibne Majah: 2/1316; Sahih Tirmizi: 6/169; Sahih Ibne Majah: 2/360)

Kisi shayar ne kya khoob kaha hai:

اِحْفَظْ لِسَانَكَ أَيُّهَا الْإِنْسَانُ ، لَا يَلْدُ غَنَّكَ إِنَّهُ ثُعْبَانٌ

كَمْ فِي الْمَقَابِرِ مِنْ قَتِيلِ لِسَانِهِ ، كَانَتْ تَهَابُ لِقَآءَهُ الشُّجْعَانُ

Aye insaan! Apni zabaan ki hifaazat kar, ye ek (1) azdaha hai kahee'n

tujhe das na le, apni zabaan ke dase hue ktine hi aise log qabristaan mein pohonch chuke hain ke jiska saamna karne se bahaddur bhi ghabrate the.

Doosra shaairo’n aafaat-e-zabaan ki qabaahat bayan karta hai: “*Insaan apni zabaan ki larzish se mar sakta hai, jab ke paao’n phisalne se uski maut waaqe nahi hoti, (aur) zabaan ki larzish uska sar kaat deti hai jabke paao’n ki larzish se aane waala zakhm kuch arsa mein sahih ho jaata hai*”.

Is liye kisi musalman ko apne mu’n se koi fuzool lafz nahi nikaalna chaahiye, sirf wohi baat kare jisse deen mein koi faaida ki ummeed ho, har martaba bolne se pehle ye dekhe ke main jo baat karna chaahta hoo’n us mein koi faaeda hai ya nahi. Agar faaeda nahi to baat karne se baaz rahe aur agar faaida hai to ye dekhe ke kya is bat ki wajah se ziyaada mufeed aur ahem baat se mehroom to nahi ho raha. Is liye kam nafa waali baat ki wajah se ahem baat ko zaaya na karne se aur zabaan ki harkat ke zariye agle ke chaahte hue ya na bhi chaahte hue dil ki kaifiyat maaloom ki ja sakti hai.

Hazrat Yahyab in Maaz رحمۃ اللہ علیہ farmate hain: “*Dil handiya ki maanind hain aur zabaane’n dilo’n ke bade chamche (dooi) ki tarah hain, jab aadmi kalaam kar raha hota hai to zabaan uske dil ka zaaiqa (meetha, khatta, lazeez aur kadwa waghaira) bayan kar deti hai aur is chamche ke zariye ka zaaiqa maaloom ho jaata hai jis tarah handiya mein maujood khaane ka zaaiqa zabaan ke saath chakhne se maaloom ho jaata hai*”. (Hilyatul Auliya Abu Nuaim: 10/63)

Taajjub ki baat to ye hai ke insan ke liye haraam-khori, zina, zulm, chori, daaka, sharaab-noshi aur bad-nazri waghaira se bachna to aasaan hai magar zabaan ki harkat se bachna mushkil hai. Hatta ke ek (1) aadmi deen, zohd-o-taqwa aur abdiyat mein kamaal ko pohoncha hua hot ahai magar laaparwaahi se Allah ko naaraaz karne waali baat keh deta hai, jiski wajah se jahannam ki gehraai mein itni door ja girta hai jitni ke mashriq-o-maghrib ke maabain doori hai.

Aap aise kitne hi logo’n ko dekhenge ke wo faahisha-o-zulm se to bahut bachne waale hote hain lekin unki zabaane’n zinda-o-murda

logo’n ki aabru-rezi karne ki koi parwaah nahi karte.

Iski sareeh-o-waazeh daleel Sahih Muslim ki ya hadees hai: Syedna Jundub ﷛ farmate hain ke Rasool Allah ﷺ ne farmaya: “*Ek (1) shakhs ne kaha Allah ki qasam! Allah Ta'ala falaa’n aadmi ko maaf na karega*”. To Allah Ta'ala ne farmaya: “*Kaun hai jo mere mutaalliq aisi jurat karke kehta hai ke main falaa’n ko maaf nahi karunga? Maine use bakhsh diya aur tere aamaal ko barbaad kar diya hai*”. (Muslim: 4/2023. Ye hadees pehle bhi bad-zabaani ki qabaahat ke zimn mein guzar chuki hai, isse mutaalliqa doosri ahadees bhi wahee’n mulaahaza farmae’n)

Ab dekhiye ke us aabid-o-zaahid ne ek (1) arsa tak Allah ki ibaadat ki magar sirf ek (1) jumle ne uski tamaam ibaadat ko barbaad kar diya. Aise kitne hi zulm-o-sitam, buraai aur be-hayaai se bachne waale muttaqi aur parhezgaar log hain ke jin ki zabaano’n se zinda aur faut-shuda insaano ki izzate’n mehfooz nahi hain.

Salaf-o-saaliheen aksar apna muhaasaba kiya karte the hatta ke aaj garmi hai, aaj sardi hai, ye kehne se bhi gurez kiya jaata tha. Ek (1) buzurg aalim ko khwaab mein dekha gaya to usse sawaal hua ke tera kya haal hai? To usne jawab diya: Main ek (1) jumle ki wajah se rok diya gaya hoo’n. Maine kaha tha ke log kis qadar baarish ke mohtaaj hain, to Allah ki taraf se mujhe kaha gaya: Tum kya jaano’n tujhe maaloom nahi ke main apne bando’n ki maslahat ko behtar samajhta hoo’n.

Ek (1) sahabi ne apni kaneez se kaha: Dastarkhwan laao, ham uske saath khele’n. Phir farmaya: Main Allah se bakhsish chaahta hoo’n, main har baat karne se pehle use lagaam aur nakeel daalta hoo’n lekin ye baat baghair nakeel ya lagaam daale mujh se nikal gai hai ya usse milti julti koi baat kahi. (Al Jawaab al-Kaafi li Ibn al-Qaiyyim: 281)

Hazrat Ibne Buraida رحمه الله farmate hain ke maine Hazrat Abdullah bin Abbas ﷛ ko dekha ke wo apni zabaan ko pakad kar keh rahe the: “*Tujh par afsos hai, acchi baat keh kar nafa haasil kar, ya buraai se khamoshi ikhtiyaar karke salaamat reh, warna tujhe bahut jald nadaamat uthaani padegi*”. Unse kaha gaya ke “*Aye Ibne Abbas ﷛ aap aisa kyoun keh rahe hain?*” Wo kehte hain: “*Mujhe pata chala hai ke qiyaamat ke din insaan ko apne tamaam aazaa jism mein se sabse ziyaada ghussa apni zabaan*

par hi aaega. Siwaae iske ke jisne zabaan se koi khair ki baat ki". (Jaame al-Uloom wal Hikm li Ibne Rajab: 241)

Syedna Abdullah bin Masood ﷺ Allah ki qasam utha kar farmaya karte the ke us zameen par meri zabaan sabse ziyaada qaid kiye jaane ki mustahiq hai. (Jaame al-Uloom wal Hikm li Ibne Rajab: 242)

Hazrat Yunus bin Obaid ﷺ farmate hain: "*Maine jis shakhs ko dekha ke wo apni zabaan ka khaas khayaal rakhta hai to ye bhi dekha ke ye cheez uske tamaam aamaal mein nazar aati hai aur jis shakhs ki zabaan se faasid guftagu saadir hoti hai, uske saare aamaal mein bhi uska sar nazar aata hai*". (Jaame al-Uloom wal Hikm li Ibne Rajab: 242)

Aazaa-e-insaani mein sabse aasaan harkat zabaan ki hai magar band eke liye yehi sabse ziyaada nuqsaan-dah hai.

Salaf-o-khalaf mein is baat par ikhtilaaf paaya jaata hai ke kya zabaan se nikalne waale tamaam alfaaz likh jaate hain ya sirf khair-o-shar waale kalimaat, do (2) aqwaal mein se sahi-tar qaul ki roo se aksar ulama is baat ko tarjeeh dete hain ke insaano ke mu'n se nikalne waali tamaam baate'n likhi jaati hain. Agarche baaz ulama sirf neki aur buraai tehreer kiye jaane ke qaayal hain. Zabaan ki do (2) badi musibate'n hain, agar ek (1) se najaat paa jaae to doosri se nahi bach sakta.

① Kalaam karne ki aafat.

② Khamosh rehne ki aafat.

Mauqa ki munaasibat se un mein se har ek ka gunaah doosri musibat se bada hota hai, agar jaan ka khatra na ho to haq baat ko zaahir karne ke mauqa par khamosh rehne waala, deen se laparwaah, riyakaar, Allah ka nafarmaan aur 'goonga shaitaan' hai aur baatil baat ka izhaar karne waala bhi Allah ka nafarmaan aur 'bolne waala shaitaan' hai.

Bahut se log apne bolne aur khamosh rehne ke maamle mein ehtiyaat se kaam nahi lete jab ke behtareen aur siraat-e-mustaqeem par chalne waale wohi log hain jo baatil se zabaano'n ko mehfooz rakhte hain aur sirf mafaad-e-ukhrawi ki khaatir hi kalaam karte. Aap un mein se kisi ko bhi fuzool-goi karne waala nahi paaenge, kahan ye ke wo aakhriat mein nuqsaan dene waali baat kare'n.

Qiyamat ke roz ek (1) shakhs pahado'n ke baraabar nekiyaa'n lekar aaega lekin wahan pohonch kar ehsaas hoga ke uski zabaan ne un sab ko barbaad kar diya hai aur doosra shakhs pahado'n ke baraabar gunaah le kar haazir hoga wahan pohonch kar use maaloom hoga ke uski zabaan ne zikrullah ki kasrat aur izhaar-e-haq ke baais un gunaaho'n ko usse mita diya hai. (Al Jawaab al-Kaafi Liman Suaalaha An ad-Dawaa ash-Shaafi: P276-281)

Isi liye mukhtasar si nasihat chaahne waale sahabi ko Rasool Allah ﷺ ne farmaya ke 'har namaz ko zindagi ki aakhri namaz samajh kar adaa karo aur wo baat na kho jisse kal maazarat karna pade aur logo'n ke haatho'n mein jo kuch hai usse naa-ummeed ho jaao'. (Sahih Ibne Majah: 2/405; Musnad Ahmad: 5/412)

Ye aisi teen (3) nasihate'n hain ke jo bhi un par amal karega falaah paa jaaega. (Bahjah Quloob al-Abraar Fee sharah Jawaame al-Akhyaar Shaik Abdur Rahman Saadi: H74)

Isi liye Syedna Uqba bin Aamir ؓ ne jab Nabi-e-Akram ﷺ se sawaal kiya ke kamyaabi kiya hai? To Rasool Allah ﷺ ne farmaya: "*Apni zabaan ko rok kar rakho, apne ghar mein tike raho aur apne gunaah par roya karo*". (Sahih Jaame Tirmizi: 2/287; Sahih al-Jaame: 1388)

Har musalman ko chaahiye ke wo apni zabaan ko zikr-e-Ilaahi se tar aur duniya-o-aakhirat ki khair-o-bhalaai ki baato'n mein masroof rakhe. Agar koi shakhs apne aap ko aur apni zabaan ko khair ke kaamo'n aur baato'n mein mashghool na rakhega to uska nafs aur zabaan use nuqsaan-dah umoor mein mashghool kar denge.

Khaatima

Alhamdulillah is ahem mauzoo par hasb-e-istitaa-at tehqeeq aur ehtemaam ke baad ye taaleef takmeel ko pohonchi, ye kitab mukhlis ulama-o-mohaqqieen ke liye qaabil-e-tawajjo hai kyounke zabaan ko ittihaad-e-ummat aur khair-o-falaah ki ashaa-at mein istemaal karna musalman ke liye mufeed hai aur ummat-e-islamiya ke iftiraaq-o-intishaar mein se iska istemaal afraad aur muaashare ke liye nuqsaan-dah hai. Zabaan ka ghalat istemaal islami muaashare balke afraad aur khandaan ke liye bhi zarar-rasaa'n hai. Isi se khaawind, biwi, do (2)

bhaiyo’n aur dosto’n balke mulko’n aur hukumato’n mein bhi ikhtilafaat aur judaaiya’n paida hoti hain.

Maine bharpoor koshish ki hai ke is kitaab ki taaleef mein imaanat-e-ilmiya ka mukammal khyaal rakhu’n aur har qaul ko uske kehne waale ki taraf mansoob karu’n. Maine ahadees-e-nabawiya ki takhreej kardi hai aur apni maarifat ke mutaabiq koshish ki hai ke is taaleef mein koi zaeef hadees zikr na ki jaae kyounke marjooh aqwaal aur zaeef ahadees ke tazkire se Quran-e-Kareem aur sahih ahadees-e-nabawiya ka tazkira kahee’n behtar hai.

Imam Shafai ﷫ ne kya khoob farmaaya hi:

كُلُّ الْعُلُوْمِ سِوَىْ الْقُرْآنِ مَشْغَلَةٌ ، اِلَّا الْحَدِيْثِ وَعِلْمِ الْفِقْهِ فِى الْدِّيْنِ
اَلْعِلْمُ مَا قَالَ فِيْهِ حَدَّثَنَا ، وَمَا سِوَىٰ ذَاكَ وَسْوَاسُ الْشَّيَاطِيْنِ.

Quran-e-Kareem, Hadees-e-Nabawi aur fahm-e-deen ke siwa tamaam uloom mahez mashghala hain, asal ilm wohi hai jis mein ye kaha jaae ke hame’n falaa’n mohaddis ne falaa’n se hadees bayan ki aur uske siwa sabhi shaitani khayalaat hain.

❶ • Imam Shafi ﷫ ki taraf mansoob in ashaar ke baare mein baaz logo’n ne shukook-o-shubhaat ka izhaar kiya hai ke ye unke nahi balke kisi aur ke hain aur unki taraf mansoob kar diye gae hain. Aur Imam Subki ki Tabaqaat ash Shaafaiya al-Kubra: 1 P297 (taba’ Hijr) ki mutaalliq asanad ko ghair-sahih kaha hi. (Dekhiye: Taareekh Dimishq li Ibne Asaakir: 8/238; Taareekh Baghdad: 8/199-120) Jabke baaz ahle ilm ne kaha hai ke agar in ashaar ko unke maan bhi liya jaae to ye ye unke mutabaadir ilaz-zehn maano’n mein nahi balke unho’n ne Quran-o-Hadees aur ilm-e-fiqa ke alaawa jo deegar uloom ko mahez mashghala qaraar diya hai to usse unki muraad ye hogi ke un deeni umoor ke alaawa jo deen-o-duniya har-do lihaaz se be-faaeda qism ke uloom hain wo mahez mashghala hain aur wo uloom-e-Quran-o-Hadees ki taraf raghbat dilaate hue kehte hain ke wo uloom haasil karo jin mein sanad (حَدَّثَنَا) hoti hai. [Abu Adnan] •

Main Allah Aliyyul Azeem se uske asma-e-husna aur buland sifaat ke waseele se dua karta hoo’n ke hamare aamaal ko apni raza ke liye khaas karde aur hame’n ilm-e-naafe ke husool aur aamaal-e-saaleh karne ki taufeeq ataa farmaae. Yaqinan wohi har cheez par qaadir hai.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ . وَ سَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ . وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ . وَ صَلَّى اللَّهُ وَسَلَّمَ وَبَارَكَ عَلَى عَبْدِهِ وَ رَسُوْلِهِ وَ خِيْرَتِهِ مِنْ خَلْقِهِ وَ عَلَى آلِهِ وَ أَصْحَابِهِ وَ مَنْ تَبِعَهُمْ بِإِحْسَانٍ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ.